

CULTURELE PRAKTIJEN IN

Historisch molenbeek, Weststation, Havenwijk, Oud-laken
Oost en Noordwijk

BECIJFERD EN BESPROKEN

Een onderzoek uitgevoerd door de Universiteit Gent in opdracht van Perspective.Brussels

2020

Jan Ferwerda

Jessy Siongers

Mart Willekens

John Lievens

Inhoudstafel

1	Inleiding. <i>Cultuur in een wijk met verschillende gezichten</i>	3
2	Methodologie. <i>Navigeren tussen theorie en de praktijk van dataverzameling</i>	12
3	Socio-demografische schets. <i>Gender, leeftijd, etniciteit, taal, religie, inkomen, wijk, opleidingsniveau en gezinssituatie</i>	27
4	Culturele praktijken en drempels. <i>Van participatie tot creatie</i>	43
5	Cultuur verklaard. <i>Receptieve en actieve participatie, drempels en het effect van de sociale achtergrond</i>	64
6	Stemmen uit de wijk. <i>Discours in Historisch Molenbeek, Weststation, Havenwijk, Oud-Laken Oost, Noordwijk</i>	96
7	Culturele praktijken bij jongeren. <i>Methodologie, Socio-demografische schets en participatie van leerlingen in de perimeter</i>	107
8	Bibliografie	128
9	Bijlage	132

Dankwoord

Dit onderzoek gebeurde op vraag van Perspective.Brussels. Hiermee wordt een grondige analyse van de stad en haar culturele praktijken voorop gesteld aan snelle, maar misschien wel ondoordachte, stedelijke plannen. We bedanken Perspective.Brussels en in het bijzonder Veronica Pezzuti, Elisa Donders en Gert Nys voor hun open maar kritische houding. Diezelfde kritische reflectie mochten we ook ervaren bij de leden van onze stuurgroep, waarvoor evenzeer dank.

De enquêtes voor dit onderzoek werden afgenomen op straat door een divers samengestelde groep van studenten. Hun kennis van talen was een noodzakelijke conditie om een representatieve steekproef te bekomen. We danken Bassem, Estelle, Hala, Hussein, Milutin, Nada, Pia en Yasmien voor de inzet waarmee ze telkens de straat opgingen, ook in de meest barre weersomstandigheden.

637 mensen reageerden op ons verzoek voor een enquête op straat. Hun antwoorden vormen de basis van dit onderzoek. Samen met de 141 leerlingen die de enquête via online-media beantwoordden verdienen zij een eervolle vermelding. Het bevragen van de leerlingen had echter niet mogelijk geweest zonder de scholen: Imelda instituut, Athénée Margueritte Youcenar en Athénée royal du Sippelberg, die hun digitale kanalen open stelden voor onze online-survey. Het Athénée royal du Sippelberg willen we tevens in het bijzonder bedanken voor het openstellen van hun klassen ter gelegenheid van een workshop met de leerlingen.

Ten slotte bedanken we: Lise Dheedene voor de foto's, Mourad Bendella voor zijn onvoorwaardelijke engagement, de mensen die vrijwillig aan de workshops hebben deelgenomen, Maison de la Creation, MolenWest en Centre Communautaire Maritime om ons steeds met open deuren te ontvangen, Foyer en AlterBrussels voor de betrokkenheid, en al die andere soms kleine gestes die samen een groot verschil maken.

Bedankt,

Jan Ferwerda, Jessy Siongers, Mart Willekens, John Lievens

1 INLEIDING

Cultuur in een wijk met verschillende gezichten

Voor we de studie over de culturele praktijken in Historisch Molenbeek, Havenwijk, Oud-Laken Oost, Weststation en de Noordwijk aanvatten, nemen we een kleine omweg langs de geschiedenis van de regio. Het industriële tijdperk, de migratiestroom, de leegstand en de gentrificatie duiden elk fasen aan in de evolutie van de wijk, maar hebben daarnaast ook elk afzonderlijk een onuitwisbare stempel op de regio gedrukt. We spreken over een regio met meerdere gezichten omdat er verschillende achtergronden samenkomen die voor een hyperdiverse gemeenschap zorgen. De veralgemening van de Brusselse smeltkroes is hier dan ook op zijn plaats, al is het te gemakkelijk hieruit te poneren dat alles vermengd is. De diversiteit gaat gepaard met het overstijgen van verschil, het bouwen van bruggen, maar ook met drempels tussen mensen die vragen om doordachte analyses. De culturele ruimte is een kritieke plek in het hart van deze problematiek.

Dit onderzoek legt zich dan ook toe op de culturele beleving van de Brusselaars in hun stad en buurt, gestuurd door vragen als: Wie maakt er aanspraak op welke cultuur? Wie participeert aan wat en hoe? Waar liggen de culturele drempels? En wat denken de mensen hier zelf over?

Het is de uitdaging van dit onderzoek om, met het oog op een gunstigere culturele beleving in de wijken, de demarcaties en overeenstemmingen tussen mensen te achterhalen. Om hier een antwoord op te bieden, heeft perspective.brussels in oktober 2019 dit onderzoek besteld. Waarna de verantwoordelijkheid voor de uitvoering toevertrouwd werd aan het CuDOS onderzoeksteam van de universiteit Gent. De enquêtes in de wijk leverden bij zo'n 637 respondenten antwoorden op. De resultaten van deze data staan uitvoering beschreven in deze studie.

1 Inleiding

Het onderzoek speelt zich af binnen de contouren van vijf verschillende wijken. Dit domein noemen we de onderzoekspereimeter van de studie. Het is vanuit een historisch inzicht in de context van deze plek dat ook het pluriforme idee van cultuur, zoals toegepast in dit onderzoek, groeit. Dit wil echter niet zeggen dat het onderzoek in een vacuüm ontstaat zonder theoretische oorsprong. De kennis van de sociologische literatuur over culturele drempels, dynamieken van stedelijke diversiteit en cultuurbeleid, kneden de *praxis* waarmee dit onderzoek zich voltrekt.

Het onderzoek zet de bewegingen van de stad even op stil om een uitgewerkte schets te maken van cultuur in een specifieke buurt van Brussel. Om deze analyses te maken werd de vrouw/man in de straat aangesproken en werden leerlingen uit de wijk bevestigd. Hun antwoorden vormen de bouwstenen van deze studie. Met deze bevestigingen willen we kennis opdoen over de culturele praktijken van de bewoners en passanten van de wijken binnen de onderzoekspereimeter.

1.1 Historische ontwikkeling van de Kanaalzone

De Kanaalzone in Brussel is een regio met verschillende gezichten die historisch gezien samen tot ontwikkeling zijn gekomen, maar toch een eigenheid hebben waardoor ze niet tot elkaar te herleiden zijn (Kesteloot et al., 1997). De regio zoals we die nu kennen vindt zijn oorsprong in de tweede industriële revolutie (Vandecandlaere, 2015). Tijdens de 19de eeuw vestigden verschillende zware industrieën zich in het noordelijke voorstadsgebied van Brussel, waardoor er een instroom aan arbeidskrachten op gang kwam die ondergebracht werd in lokale arbeiderswijken. In eerste instantie vloeiden de rijkdommen die hier gegenereerd werden vooral terug naar Brussel centrum en de meer zuidoostelijke woonwijken, terwijl de Kanaalzone zelf gekenmerkt werd door armoede en gebukt ging onder het imago van een 'gevaarlijke' wijk. Eind 19^e eeuw kwamen er meer lokale sociale voorzieningen van de grond, maar deze konden zich moeilijk ontwikkelen door de aanhoudende migratiestromen die altijd kenmerkend geweest zijn voor dit gebied. Zo trokken de arbeiders met een hoger en vast loon weg uit de buurt wanneer de ontwikkeling van transportwegen en de auto-industrie ervoor zorgden dat pendelen een optie werd. Via arbeidsmigratie kwamen er vooral Turkse en Marokkaanse gemeenschappen in de plaats die als nieuwkomers moeilijk hun weg vonden naar het gefragmenteerde (en westers-georiënteerde) aanbod aan sociale en vrijetijdsvoorzieningen. Een groot deel van deze nieuwkomers die zich in deze zone hebben gevestigd tussen 1950 en 1960 hebben nooit de kans gekregen om via loondienst hun situatie te verbeteren: de economische crisis van de jaren zeventig vorige eeuw maakte in een razendsnel tempo een einde aan het industriële tijdperk in deze zone. De meer welstellende arbeiders waren reeds vertrokken en voor de blijvers bleef er een wat verloederde, verwaarloosde buurt achter die terug gekenmerkt werd door zware armoede, werkloosheid en criminaliteit. Dit is het eerste gezicht van de Kanaalzone zoals het nog steeds vaak wordt geportretteerd in nationale en internationale media: De 'arme sikkle' waar je als buitenstaander beter niet komt (Devroe & Ponsaers, 2016; Wiard & Pereira, 2019).

Dit beeld is echter te eenzijdig. De Kanaalzone staat ook bekend als een creatieve hub waar verschillende culturele instellingen en alternatieve cultuurvormen sinds de jaren zeventig tot ontwikkeling zijn gekomen. Momenteel is er een grote dichtheid aan culturele en sociale initiatieven en een sterke instroom van de creatieve sector (design, mode, kunst, film,...) die relatief sterk geïntegreerd is binnen de regio. Zo was Molenbeek in 2014 de culturele hoofdstad (met financiële steun van de Federatie Wallonië-Brussel en van de Franse Gemeenschapscommissie COCOF), waarbij de sociaal-culturele instellingen en burgerinitiatieven in de verf werden gezet (Chemetoff & Maillard, 2014). Rouyet (2014) duidt drie processen aan die kunnen verklaren waarom dit gebied een vruchtbare zone voor dit soort instellingen kon worden (Rouyet, 2014). Ten eerste voorzagen lage woningprijzen en open ruimtes in verlaten industriële gebieden mogelijkheden voor nieuwe culturele actoren. Bekende voorbeelden zijn Plan K, een theatergezelschap dat in de jaren 1970 zijn intrek nam in de voormalige Raffinerie Graeffe; de Vaartkapoen (VK) een concertzaal en gemeenschapscentrum dat in de jaren 1990 en 2000 relatief bekende namen kon programmeren in een oude garagehal; Fool Moon, dat in dezelfde periode ook concerten, clubfeesten en tentoonstellingen organiseerde in oude fabriekshallen en Couleur Café aan Thurn & Taxis. Ten tweede was er de steun van de Vlaamse Gemeenschap die sterk investeerde in vastgoed voor cultuur- en gemeenschapscentra in de buurt om de Vlaamse cultuur meer voet aan de grond te geven binnen deze gebieden. De KVS, Kaaitheter, Beurschouwburg, de VK en de Markten vonden hun onderkomen in oude, leegstaande industriële gebouwen die werden opgekocht of gerenoveerd door de Vlaamse Gemeenschap. Ten derde heeft -in vergelijking met andere Europese steden- de leegstand van dit soort gebouwen uitzonderlijk lang geduurd in Brussel doordat privé initiatieven pas laat en druppelsgewijs doordrongen om deze oude gebouwen op te kopen voor nieuwe doeleinden. Hierdoor hebben veel initiatieven en instellingen zich gedurende lange tijd kunnen vestigen waardoor hun werking en verankering in de buurt sterker is kunnen worden. Veel van deze centra en initiatieven bestaan tot op de dag van vandaag en zij geven de buurt een spannende, dynamische en creatieve uitstraling.

1.2 Gentrificatieprocessen en participatiedrempels vanuit het cultureel kapitaal perspectief

Deze twee ontwikkelingen die volgden op de hoogdagen van de stedelijke industrie geven de Kanaalzone zijn specifieke karakter, maar zijn niet uitsluitend van toepassing op Brussel. Vele Europese steden hebben gelijkaardige processen doorgemaakt en de sociale gevolgen van deze duale ontwikkelingen zijn reeds veelvuldig bestudeerd door (stads)sociologen en geografen. Zij wijzen op de gevaren van gentrificatieprocessen zoals die zich hebben voorgedaan in steden zoals Londen, Parijs en New York (Carpenter & Lees, 1995). Buurten met een 'edgy' karakter en goedkope woningprijzen worden aantrekkelijk voor nieuwe bewoners met een hogere sociaal-economische positie en kleine opstartende bedrijven die vooral gericht zijn op diensten, cultuur, kennis en digitalisatie. Deze transitie trekt vervolgens een nieuw vrijetijds- en handelaarsaanbod aan dat zich vooral richt op deze meer gegoede bewoners, waardoor de buurt vooral opwaardeert in functie van deze groep. Dit leidt vervolgens tot hogere woningprijzen en het verdwijnen van lokale winkels en buurtinitiatieven, waardoor de

oorspronkelijke buurtbewoners gedwongen worden om uit te wijken naar Banlieues (Frankrijk) of getto's (UK en US) buiten de stad.

Zoals reeds aangehaald is dit gentrificatieproces trager en minder uitgesproken op gang gekomen in de Kanaalzone, waardoor beide aspecten van de regio sterker met elkaar verweven zijn. Toch kan men hier bezwaarlijk van een natuurlijke symbiose spreken tussen beide leefwerelden, en blijft gentrificatie een aandachtspunt (Van Criekingen, 2012). Zo blijft het een moeilijke opgave om verbindingen te vinden tussen de lokale bevolking met verschillende etnische achtergronden en culturele en/of gemeenschapsinitiatieven die ondersteund worden door de verschillende gouvernementele en non-gouvernementele organisaties werkzaam in Brussel. Er blijven belangrijke drempels bestaan bij de lokale bevolking om deel te nemen aan het voorziene cultuur- en verenigingsleven.

Vanuit een Bourdieusiaans perspectief kunnen we een aantal structurele drempels aanduiden die inherent zijn aan cultuurparticipatie door de rol die dit soort activiteiten speelt in het complex van sociale stratificatieprocessen (Bourdieu, 1979). Voor Bourdieu wordt de sociale positie van een actor bepaald door de constellatie van economisch, sociaal en cultureel kapitaal. Deze kapitaalvormen bepalen en reproduceren sociale verhoudingen doordat ze cumulatief en converteerbaar zijn. Als primaire bron van kapitaal krijgen kinderen die opgroeien in een gezin waar *legitieme* vormen van cultuur aanwezig zijn een aantal esthetische disposities mee die al vroeg functioneren als een bron van cultureel kapitaal. Het kind 'belichaamt' deze esthetische disposities (door correct gedrag, taalgebruik, en een verfijnde sociale omgang) waardoor hij/zij makkelijker kan functioneren in het onderwijs en verenigingsleven, waar het vervolgens nieuwe vormen van cultureel en sociaal (en later economisch) kapitaal kan cumuleren. Groepen met een lagere sociaal-economische positie die niet vertrouwd zijn met deze vormen van 'legitieme' cultuur ontwikkelen andere (bijvoorbeeld meer functionele) disposities die niet -of enkel zeer lokaal- als een vorm van kapitaal functioneren in het bredere maatschappelijke weefsel. Hierdoor kunnen deze groepen van jongs af aan minder cultureel kapitaal cumuleren dat later geconverteerd kan worden in sociaal en economisch kapitaal. De crux is hier dat de initiële esthetische disposities volgens Bourdieu fundamenteel bepalend zijn voor de latere culturele smaakvoorkeuren en participatiepatronen en dus relatief gefixeerd zijn. Daar komt bij dat deze vormen van cultureel kapitaal sterk verschillen naargelang nationaliteit. Hierdoor is het voor nieuwkomers extra moeilijk om zich in te werken binnen dit spel van kapitaalaccumulatie en -conversie: het startkapitaal dat zij meebrengen blijkt namelijk vaak niet geldig (lees: legitiem) te zijn.

Voor Bourdieu (1984) wordt het sociale veld geconstrueerd door actoren met verschillende kapitaalcomposities (cultureel, economisch en sociaal) die hun kapitaal inzetten of converteren om hun positie in relatie met elkaar te verbeteren of te bestendigen. Dit abstracte sociale veld toont zich echter ook in de fysieke ruimte (Bourdieu, 2018; Hanquinet et al., 2012). Toegepast op de Kanaalzone kunnen we bijvoorbeeld stellen dat er tijdens een dansvoorstelling in het Kaaitheter een groep bezoekers met een relevant kapitaalvolume (voldoende economisch kapitaal, een gecultiveerde vorm van cultureel kapitaal en een sociaal netwerk van gelijkgezinden) zich tijdelijk afschermt. De sociale afstand maakt het voor buitenstaanders zeer moeilijk om ook de fysieke afstand te overbruggen naar deze voorstelling. Daarnaast zorgt dit proces van kapitaalaccumulatie en conversie er ook voor dat groepen met een groter kapitaalvolume meer winsten halen uit de fysieke omgeving waar zij resideren. Zo zullen groepen met

een hogere sociale positie niet alleen vaker te vinden zijn in regio's met meer en betere voorzieningen (goede scholen, winkels met gezonde voeding, parken,...), zij beschikken ook over meer mogelijkheden tot toe-eigening van de ruimtelijke voorzieningen (*capacity for appropriation*). Met andere woorden: Wanneer er sociale of culturele voorzieningen worden aangeboden in een stad of regio zonder bijpassende maatregelen zullen het vooral de groepen met voldoende cultureel, economisch en sociaal kapitaal zijn die zelfstandig hun weg vinden naar deze voorzieningen, wat vervolgens tot lokale/sociale segregatie en gentrificatie kan leiden. Voor de groepen die niet beschikken over voldoende kapitaalvormen zijn er een aantal structurele drempels die overwonnen moeten worden (Van Steen & Lievens, 2011; Willekens & Lievens, 2016). Bij een tekort aan economisch kapitaal gaat het om een vrij concrete financiële drempel. Een tekort aan sociaal kapitaal wijst op de afwezigheid van een sociaal netwerk dat je wegwijs kan maken of vergezellen in het sociaal culturele aanbod. Een tekort aan cultureel kapitaal is de meest abstracte en vaak ook de meest hardnekkige drempel. Wanneer er geen disposities aanwezig zijn om deel te nemen aan het culturele vrijetijdsaanbod zal er ten eerste geen persoonlijke interesse zijn (de interessdrempel). Verder kan een gebrek aan voorkennis leiden tot een informatiedrempel (niet op de hoogte zijn van het aanbod). De perceptie van een sociale afstand kan ten slotte leiden tot een gevoel van exclusie (ik zou mij er niet thuis voelen, dat is niets voor mensen zoals mij,...). Specifiek voor nieuwkomers kunnen daar nog een aantal concrete drempels bijkomen zoals een taalbarrière of het gevoel dat het aanbod niet is afgestemd op wat zij zien als waardevolle (of legitieme) cultuur.

De hierboven beschreven mechanismen zijn breed toepasbaar en kunnen gebruikt worden om met elkaar interagerende processen van ruimtelijke, sociale en culturele stratificatie te begrijpen. Wanneer gentrificatieprocessen zich maximaal realiseren ontstaat er een sterke overlap tussen deze drie: Volledig gegentriceerde wijken worden gedomineerd door een kapitaalrijke elite met een breed participatiepatroon in het sociale en culturele aanbod en ruimtelijk afgescheiden getto's worden bevolkt door een kapitaalarme onderklasse die zeer weinig deelneemt aan het reguliere vrijetijdsaanbod. In Brussel zijn deze extreme vormen van segregatie minder zichtbaar, maar niet volledig afwezig. Hanquinet, Savage, en Callier (2012) visualiseren deze overlap en onderscheiden drie regio's. Ten eerste zijn er de zuidoostelijke wijken met overwegend een wat oudere, hoger opgeleide en welgestelde bevolking die aan het meer traditionele 'hoog-culturele' aanbod participeert (musea, klassieke muziek, lezen...) (Hanquinet et al., 2012). In deze wijken kan men dus een soort traditionele culturele elite terugvinden die vooral highbrow cultuur consumeert (ongeveer 26% van de inwoners). Toch bestaat er in deze wijken ook een relatief grote groep bewoners die niet betrokken is op het reguliere vrijetijdsaanbod (22%), wat erop wijst dat het niet gaat om een cultureel homogene regio. In de centrumwijken zijn de profielen nog eclecticischer, met een grotere spreiding in leeftijd en opleidingsniveaus. Hier is het merendeel van de effectieve bewoners zeer weinig betrokken op het sociaal-culturele aanbod en de cultureel geëngageerde groep focust vooral op scherm- of digitale cultuur. De Noordwestelijke regio van het Brussels hoofdstedelijk gewest heeft een overwegend jonge en lager opgeleide bevolking. Ook hier vonden Hanquinet et al. een grote groep die niet betrokken is op het culturele aanbod (34%). Daarnaast is er echter ook een relatief grote groep die Hanquinet en haar medeauteurs als 'Modern amateurs' aanduidt (19%). Deze cluster heeft een zeer breed smaakpatroon dat zich vooral richt op populaire cultuur (comedy, pretparken,...) maar ook de meer legitieme cultuurvormen niet schuwt (kunstgalerijen,

theater,...). Deze groep kan ook beschreven worden als 'culturele omnivoren' aangezien zij zowel het populaire als het meer hoogculturele aanbod lusten (Peterson & Kern, 1996).

Het specifieke participatieprofiel voor deze regio valt niet af te leiden uit de studie van Hanquinet, Savage, en Callier (2012) aangezien bijvoorbeeld Vorst en Anderlecht tot de Noordwestelijke regio worden gerekend en de buurt rond het Noordstation tot Brussel Centrum (Hanquinet et al., 2012). Toch tekent zich hier een beeld af dat overeenstemt met de historisch gevormde bevolkingssamenstelling van deze regio. Er is een relatief grote groep bewoners die geconfronteerd wordt met moeilijke levensomstandigheden en daardoor drempels ervaart om deel te nemen aan het sociaal-culturele aanbod. Daartegenover staat een jongere, kosmopolitisch georiënteerde groep culturomnivoren die aangetrokken wordt tot het alternatieve cultuuraanbod en de interculturele uitstaling van de buurt (Cicchelli et al., 2016).

1.3 Het derde gezicht: de Kanaalzone als ontmoetingsplaats

Het gebrek aan een eenduidig beeld van de Kanaalzone zorgt voor complexe sociale relaties. De hierboven beschreven bevolkingsgroepen zijn op elkaar aangewezen om met elkaar te interageren en een zekere sociale afstand en/of interculturele verschillen maken het soms moeilijk om deze interacties vorm te geven. Daarnaast zijn er ook nog andere groepen die de regio vorm geven. Aan de noordzijde is er bijvoorbeeld ook een grote groep van Vlaamse pendelaars die werkzaam zijn in de bedrijven en overheidsinstanties die in deze regio gelegen zijn. Ook de instroom van toeristen en Brusselaars uit andere regio's die aangetrokken worden tot het historisch erfgoed, het water en het wat meer verborgen vrijetijdsaanbod bepalen steeds meer het straatbeeld van de Kanaalzone (Chemetoff & Maillard, 2014). Hoewel het een uitdaging vormt om de noden van deze verschillende groepen op elkaar af te stemmen is het net deze complexiteit die stedelijke regio's vaak een creatieve dynamiek geven.

Zo zijn er vele initiatieven terug te vinden in de Kanaalzone die expliciet inzetten op het slaan van bruggen tussen de verschillende bevolkingsgroepen. Het regionaal integratiecentrum Foyer dat in 1969 werd opgericht is op dit gebied altijd een voortrekker geweest in de regio (Vandecandelaere, 2015). Verder is het Platform Kanal een mooi voorbeeld van een burgerinitiatief dat zich richt op een inclusief cultuur- en vrijetijdsaanbod in de Kanaalzone, afgestemd op de verschillende bewoners (Chemetoff & Maillard, 2014). Gevestigde cultuurorganisaties zoals de VK en Het Huis van Culturen en Sociale Samenhang nemen inclusiviteit en interculturaliteit dan weer expliciet op als een hoofddoelstelling in hun publiekswerking en bij de ontwikkeling van hun cultureel aanbod. Het doel is telkens om strategieën te ontwikkelen en het aanbod af te stemmen op de noden van de lokale bevolking om zo structurele en praktische drempels weg te werken die participatie verhinderen. LASSO, het Brussels Netwerk voor cultuurparticipatie en kunsteducatie ondersteunt deze doelstelling door kruisbestuivingen mogelijk te maken tussen het culturele veld en sociaal culturele organisaties die inzetten op welzijn. Door brede samenwerkingen op te zetten, willen zij cultuur toegankelijk maken voor diverse bevolkingsgroepen. In dit kader loopt momenteel het 'Move it Kanal' onderzoeksproject dat zich richt op de cultuurparticipatie van jongeren tussen 12 en 18 jaar in Molenbeek, Anderlecht en Brussel Stad. Op basis van diepte-interviews met jongeren en actoren werkzaam in het culturele veld uit deze regio stellen zij vast dat er

vooral interesse is in actieve vormen van cultuurparticipatie (zelf creëren, zingen, dansen, ...) en slechts in mindere mate voor receptieve participatie. Om dit soort participatie mogelijk te maken is er nood aan participatieve trajecten die vertrekken vanuit de leefwereld van jongeren en hen actief betrekken in een creatief proces. Het aanbieden van vormingen door professionals en rolmodellen, het organiseren van ontmoetingsmomenten tussen beoefenaars en het beschikbaar stellen van ruimtes om dit soort activiteiten uit te oefenen zijn belangrijke pijlers om dit soort cultuurparticipatie bij jongeren verder te stimuleren. Als redenen om niet deel te nemen, komen de reeds beschreven culturele, sociale en (in mindere mate) economische drempels naar voren. Daarnaast vinden zij op basis van hun studie ook een extra drempel waarin de intersectie tussen gender, religie en etniciteit een rol speelt. Een aantal meisjes gaf aan dat het door hen of door hun familie niet gepast werd geacht om activiteiten te doen waar er ook jongens aanwezig zijn. Dit soort van etnisch-culturele drempels en spanningen wordt ook gepercipieerd door andere organisaties die zich richten op interculturele participatie. Zo beschrijven Fadil en Kolly (2019) het tijdelijke cultuurcafé Brass'Art en de spanningen die ontstaan rond het serveren van alcohol wanneer het doelpubliek deels uit Belgisch-Marokkaanse Moslims bestaat (Fadil & Kolly, 2019). Ook hier vormt het gegeven dat mannen en vrouwen samen in contact komen in een informele omgeving een extra drempel, die door de aanwezigheid van alcohol versterkt wordt. In beide gevallen gaat het vaak over een soort wantrouwen dat er binnen deze gemeenschappen heerst rond het 'fatsoen en de respecteerbaarheid' van dit soort culturele organisaties. Het is belangrijk dat organisaties niet blind of onverschillig blijven ten aanzien van dit soort etnisch-culturele gevoeligheden, maar actief een dialoog aangaan om op een pragmatische wijze werkelijke inclusiviteit (met respect voor soms oppositionele culturele waarden) mogelijk te maken.

1.4 De Kanaalzone als buurt in ontwikkeling

De oprichting van het Brussels Hoofdstedelijk gewest in 1989 heeft ertoe geleid dat er stelselmatig terug een meer gecoördineerde aanpak is gekomen voor herstel, stadsplanning en reconversie van de Kanaalzone (Chemetoff & Maillard, 2014). In 2015 heeft dit geleid tot de goedkeuring en opstart van het kanaalplan waarin een coherente strategie werd ontwikkeld die een antwoord wil bieden op de concrete uitdagingen binnen dit gebied. Door verder te bouwen op de verschillende lokale en regionale initiatieven wil dit plan op een gecoördineerde manier een open en inclusieve regio creëren waarin de behoeftes van verschillende bevolkingsgroepen worden meegenomen om zo gebruiksvriendelijke openbare ruimtes, toegankelijke huisvesting en een geïntegreerde economische activiteiten mogelijk te maken¹.

Dit onderzoeksproject kadert binnen deze doelstelling. Het project focust op zowel formele als informele culturele praktijken van de bewoners in *Historisch Molenbeek*, *Havenwijk*, *Oud-Laken Oost*, *Weststation* en de *Noordwijk* en de mogelijke drempels die zij ervaren om deel te nemen aan lokale sociaal-culturele initiatieven. Vooral de informele vormen van cultuur en vrijetijdsbeleving vormen vaak een blinde vlek in zowel onderzoek als (stedelijk) cultuurbeleid. Cultuur wordt hier vaak gereduceerd tot activiteiten die binnen een westers georiënteerde cultuurvisie passen en het gaat dan vooral over receptieve vormen van

¹ <https://canal.brussels/nl/kanaalplan>

cultuurparticipatie die een zekere maatschappelijke legitimiteit hebben (wat bijvoorbeeld tot uiting komt via subsidies uitgereikt door de overheid). Vanuit deze optiek komen kansengroepen vaak naar voren als cultureel niet betrokken (*culturally disengaged*), wat bijvoorbeeld ook het geval is in de studie van Hanquinet, Savage, en Callier (2012). Het is echter waarschijnlijker dat de culturele activiteiten die hier plaatsvinden niet gezien worden door een westers georiënteerde cultuurbril (Hanquinet et al., 2012). Kukk, van Ham, en Tammaru (2019) tonen verder aan dat informele cultuurparticipatie van verschillende etnisch culturele minderheidsgroepen vooral binnenshuis, of binnen een beperkte actieradius buitenshuis plaatsvinden (Kukk et al., 2019). Dit maakt het ook weer moeilijker om dit soort activiteit naar voor te brengen in empirisch onderzoek naar cultuurparticipatie. Verder beoogt dit onderzoeksproject om de drempels voor meer geïnstitutionaliseerde participatie op een cultuursensitieve manier in kaart brengen om zo een beter onderbouwde toenadering tussen kansengroepen en het sociaal-culturele veld mogelijk te maken.

In de volgende hoofdstukken wordt eerst de methodologie en de praktische uitvoering van het onderzoek uit de doeken gedaan, gevolgd door een socio-demografische schets van de onderzoeksperimeter. Het derde hoofdstuk werpt vervolgens een blik op de verschillen in culturele praktijken en drempels die zijn waargenomen in dit onderzoek. Daarop volgt het hoofdstuk waarin participatie, creatieve activiteiten en drempels worden verklaard aan de hand van de sociale achtergrondkenmerken die relevant zijn binnen de theoretische en geografische context van dit onderzoek. Daarna worden, ter afsluiting van het eerste deel, enkele kwalitatieve data gedeeld in het hoofdstuk: stemmen uit de wijk.

De analyse van de culturele praktijken van de leerlingen vormt het sluitstuk. Omdat de data via digitale kanalen is verkregen vertoont de data meer onzekerheid. Het stuk dient dus vooral om de vergelijking aan te gaan met het eerste deel en om een verkennende blik te werpen op de culturele leefwereld van de jongeren in de regio.

© Lise Dheedene

2 METHODOLOGIE

Navigeren tussen theorie en de praktijk van dataverzameling

De methode van het onderzoek bepaalt de blik waarmee je in het veld in stapt. Het anticipeert op het verloop van het onderzoek en is bepalend voor de kwaliteit van de resultaten. Maar de betrouwbaarheid van het geheel ontstaat vooral via een goede afstemming tussen de methoden en de dagelijkse realiteit van de praktijk. Het onderzoek is daarom zo goed mogelijk afgestemd op de context binnen de regio waarin het zich heeft voltrokken.

Met een team studenten bezochten we vijf kwetsbare maar bruisende wijken gelegen langs de randen van centrum Brussel, aan de oevers van het kanaal. Hoewel het ging over het afnemen van gestandaardiseerde enquêtes bleef de etnografische spreuk 'going native' van toepassing. De informele sfeer in de wijken bepaalde de toon en het was kwestie van onze aanwezigheid niet op te dringen maar af te dwingen met vriendelijkheid en een laagdrempelig verzoek tot participatie aan het wetenschappelijke gebeuren. De vragen die gesteld werden gingen over cultuur, over de buurt, en over de mensen die er woonden, vertoefden, schoolliepen en flaneerden.

In dit stuk wordt de wisselwerking tussen het onderzoeksplan en de dagelijkse realiteit bij het afnemen van de straatbevragingen toegelicht. Een enquête onderbreekt de dag van een niets vermoedende passant. Een slimme methode voor deze momenten van ontmoeting is van belang voor het uiteindelijke slagen van het onderzoeksdoel, namelijk: het doen ontstaan van een waarachtig beeld van de wijk en haar culturele facetten.

De twee gebruikte methoden om dit onderzoek aan te vatten waren de volgende:

1. **Passantenenquête**
2. **Schoolenquête**

Door de combinatie van deze methoden hebben we een bredere kijk verworven op zowel de binnen- als buitenshuis uitgeoefende culturele praktijken van bewoners en passanten in de onderzoeksperimeter, zowel van de jongeren als van de volwassenen. Zowel het opzet als het verloop van de passantenenquête en de schoolenquête worden hieronder verder uit de doeken gedaan.

In dit methodologisch hoofdstuk wordt eerst de passantenenquête onder de loep genomen. Vanuit de strategie en de praktijk van het onderzoek wordt de uiteindelijke steekproef geduid en besproken. Het belang van een representatieve verdeling staat daarbij centraal. Aan het einde van dit hoofdstuk komt tenslotte de schoolenquête, met haar eigen opzet en verloop, aan bod. Het zwaartepunt van dit onderzoek ligt op het eerste deel -de passantenenquête- en wordt geflankeerd door de antwoorden uit de schoolenquête waardoor de culturele leefwereld van de jongeren in vergelijking kan worden gebracht met de volwassen populatie. De tweede steekproef is door omstandigheden echter niet van dezelfde kwaliteit als de eerste, waardoor we ertoe gewezen zijn de resultaten te nuanceren.

De **onderzoeksperimeter** bepaalt de grenzen van het onderzoek. Daarbinnen vallen vijf wijken gelegen ten Noordwesten van het centrum. Het gaat over: *Historisch Molenbeek, Weststation, Havenwijk, Oud-Laken-Oost, en de Noordwijk.*

Figuur 1: Kaart van de onderzoeksperimeter

In dit hoofdstuk wordt de methodologie van de passantenenquête besproken. In een later hoofdstuk - waar ook meteen de resultaten van de leerlingebevraging worden geduid- wordt er aandacht geschonken aan de dataverzameling bij de scholen.

2 Methodologie: opzet en verloop

De straatbevestigingen leverden in totaal antwoorden op bij 637 respondenten. Het gaat om bewoners, passanten en scholieren uit de vijf wijken die samen de perimeter vormen van dit onderzoek: *Historisch Molenbeek, Havenwijk, Weststation, Oud Laken Oost en Noordwijk*. De enquêtes werden afgenomen op verschillende plaatsen en tijdens verschillende momenten van de dag om zodoende een representatief staal van de populatie te bekomen waarin alle segmenten van de populatie terug te vinden zijn. Op deze respectievelijke locaties werden voorbijgangers at random aangesproken en, mits instemming, bevestigd.

2.1 Doelstellingen, onderzoeksvragen en vragenlijst

Het doel van het onderzoek bestond erin een representatieve steekproef van bewoners en gebruikers van de wijken in de centrale Brusselse Kanaalzone te verkrijgen, om vervolgens een zo breed mogelijk beeld te schetsen van de culturele praktijken die hier plaatsvinden. Onder de gebruikers van de centrale Brusselse Kanaalzone werd verstaan “de mogelijke gebruikers van het vrijetijdsaanbod in de vijf wijken in kwestie”. Veeleer dan te focussen op de pendelende groep professionelen die verwijlen in de *Havenwijk* en de *Noordwijk*, op locaties zoals het Herman Teirlinck gebouw en het Koninklijks Pakhuis op de Thurn & Taxis site, werd dit onderzoek afgestemd op de bewoners en passanten voor wie de wijk hun daadwerkelijke habitat is.

Binnen deze wijken lag de focus zowel op de culturele praktijken die binnenshuis gebeuren als op deze die plaatsvinden in de publieke ruimte en in de socio-culturele voorzieningen. Niet alleen dienden de passantensurvey 's om een klaar beeld te geven over de culturele praktijken die inwoners en passanten al dan niet stellen; ook was het doel om met deze bevestiging te polsen naar hun culturele interesses, hun vrijetijdsdrijfveren (wat vinden ze belangrijk in de vrije tijd), de drempels die ze ervaren op het vlak van cultuurparticipatie en de kennis van het bestaande aanbod. Deze open blik op de uitwaaiende cultuurpraktijken werd tevens toegepast bij de scholenbevestiging. Die laatste werd daarbij gemodelleerd op de fundamenteën van het passantenonderzoek en aangevuld met doelgroep-specifieke vragen gericht naar de vrijetijdsbeleving bij jongeren.

Het in kaart brengen van de culturele praktijken, alsook de noden en drempels op vlak van cultuurparticipatie was geen makkelijke opgave. Wanneer aan de brede bevolking wordt gevraagd of ze cultuur beoefenen wordt dit vaak zeer eng ingevuld. Individuen lijken de lat hoog te leggen. Daarom was het belangrijk om een brede maar tevens fijnmazige lijst van culturele activiteiten voor te leggen aan respondenten en te polsen naar zowel hun actieve als receptieve cultuurbeoefening, naar zowel de deelname aan kunsten en erfgoed als aan meer alledaagse vormen van cultuur, het sociale leven en het verenigingsleven, mediagebruik en recreatieve activiteiten. Daarnaast diende de vragenlijst ook voldoende oog te hebben voor niet-westerse culturele praktijken (dewelke door de beoefenaars

eveneens niet altijd als culturele activiteiten worden genoemd). De vragenlijst² bevaart vrijetijdsbesteding dus in een zo ruim mogelijke zin. Daarbij werd zowel gepolst naar activiteiten die men zowel in informele context (bv. met vrienden of familie) als in formele context beoefent.

De socio-demografische samenstelling van de populatie in de vijf wijken verschilt op heel wat vlakken van deze in de rest van België en in de rest van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (zie volgend hoofdstuk). Het betreft enerzijds een zeer diverse buurt waarin verschillende etnisch-culturele groepen leven en waarin door gentrificatieprocessen recent ook een mix ontstaan is tussen kapitaalkrachtige en kapitaalarme inwoners (en hieraan gerelateerd) hoog- en laagopgeleide inwoners. Toch wordt een aanzienlijk groter aandeel van de bewoners geconfronteerd met kansarmoede in vergelijking met de rest van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Zo is de Kanaalzone een voorbeeld bij uitstek van wat men een *majority-minority district* noemt: een regio waar de meerderheid van de bevolking bestaat uit minderheden. Er wonen dus zeer diverse groepen in de Kanaalzone met grote verschillen in sociaal-culturele achtergrond. Ook dit hebben we proberen te vatten met de instrumenten van het onderzoek.

De kenmerken die we in het ontwerp van vragenlijst opnamen zijn de volgende: Leeftijd, geslacht, werkstatuut, woonplaats, nationaliteit, origine, religie, gezinssamenstelling, opleidingsniveau, en taal. Voorgaand onderzoek leerde al dat cultuurbeoefening zeer sterk bepaald wordt door deze sociaal-culturele achtergrondkenmerken. Dit gegeven is al veelvuldig empirisch gestaafd voor andere regio's (voor Vlaanderen: zie verschillende bijdragen in (Lievens et al., 2015)) en deze verschillen worden ook gepercipieerd door de culturele instellingen in de Kanaalzone. Vooralnog ontbreken hierover evenwel betrouwbare en representatieve cijfers voor deze regio. De vragenlijst werd zo ontworpen om deze eigenheid in kaart te brengen.

Voor de concretisering van die vragenlijst hebben we ons laten leiden door de thema's die aangehaald werden in de projectoproep. Daarbij werd zoveel mogelijk aansluiting gezocht bij reeds geteste en 'gevalideerde' meetinstrumenten. Meer specifiek werd gekeken naar de meetinstrumenten die werden ontwikkeld in het kader van het 'Amateurkunstenonderzoek' (2008 en 2019)³ en de 'Participatiesurvey' (2003-2004, 2009, 2014 en 2020)⁴ die beiden reeds meermaals werden afgenomen bij een representatief staal van de Vlaamse bevolking. Afstemming op deze twee meetinstrumenten was aangewezen omdat het gevalideerde meetinstrumenten betreft rond cultuurparticipatie en vergelijking met de Vlaamse bevolking toelaat. Beide survey 's waren, het moet gezegd, onvoldoende afgestemd op de onderzoekspopulatie in dit huidig onderzoek. Het etnografische onderzoeksluik fungeerde als belangrijke bron van inspiratie alsook de input opgedaan tijdens de samenkomsten met de stuurgroep.

De vragenlijst van de passantenenquête werd ontworpen om informatie te verzamelen over volwassenen ouder dan 18 jaar en kinderen jonger dan 12. De volwassenen in het onderzoek zijn allen bevraagd via de

² Zie bijlage

³ Voor de resultaten van 2008 zie: (Vanherwegen et al., 2009). Het onderzoeksrapport van 2019 zal verschijnen in oktober 2020.

⁴ Meer informatie over de Participatiesurvey kan gevonden worden op <https://www.participatiesurvey.be/>.

methode van *face-to-face* straatenuêtes. Het gaat om respondenten van 18 jaar of ouder die zich op de verschillende momenten als passant of bewoner in de wijk begaven. Zoals reeds aangehaald zijn de minderjarigen niet (rechtstreeks) bevraagd via de passantenbevraging. Informatie over minderjaren werd via twee kanalen verzameld: via de ouders (kinderen onder de twaalf jaar) en via schoolenuêtes (jongeren tussen 12 en 17 jaar).

Kinderen onder de twaalf jaar zijn zeer moeilijk om te bevragen via survey's. Om deze leeftijden te bevragen dienen ouders tevens hun goedkeuring te geven. De vrijetijdsbesteding van kinderen onder de twaalf jaar werd daarom bevraagd via de ouders in een specifieke module van de passantenbevraging. Alle personen die in de enquête aangaven kinderen te hebben op lagere schoolleeftijd kregen extra vragen over de cultuurparticipatie van hun kroost.

2.2 Methode van afname

De uiteindelijke enquêtes werden via tablets afgenomen aan de hand van het software pakket Qualtrics. Dit programma laat toe om ook offline digitale survey's af te nemen, die dan op een later moment kunnen geüpload worden in het online programma. Deze manier van werken minimaliseert zowel de tijds- als financiële investeringen. Daarnaast laat dit programma toe om de vragenlijst in verschillende talen te programmeren. Onderzoek leert immers dat mensen het meest bereid zijn een vragenlijst in te vullen wanneer deze wordt afgenomen in een taal die ze vlot beheersen. Op basis van de beschikbare statistieken over herkomst van de inwoners in de vijf wijken, leek een vertaling in de volgende talen noodzakelijk: Arabisch, Frans, Nederlands en Engels. We hebben daarnaast met jobstudenten gewerkt die de diversiteit aan taal in de regio weerspiegelen. Vijf van de acht jobstudenten had een brede kennis van het Arabisch, drie van de vijf spraken Nederlands, en zo goed als iedereen beheerste het Engels en het Frans. Dit bleek in de praktijk een goede mix om de bewoners en passanten in de wijken te interpellieren.

2.3 Selectie van locatie en timing passantenbevraging

Voor de passantenbevraging werden locaties over de gehele perimeter geselecteerd. Op deze locaties zijn, op verschillende tijdstippen in de week (zowel weekdays als weekenddagen) en op verschillende momenten van de dag, vragenlijsten afgenomen bij nietsvermoedende passanten. In dit stuk presenteren we een overzicht. Bij het kiezen van de locaties werd naast spreiding over de perimeter tevens gelet op de moeilijke bereikbaarheid van bepaalde groepen. Uit voorgaand onderzoek bleek immers reeds dat minderheidsgroepen bijzonder moeilijk te bereiken zijn. Blohm en Diehl (2001) ondervonden zo in hun studie dat oudere immigranten en mannen moeilijker te bereiken waren (Blohm & Diehl, 2001). Zij blijven nog vaak verborgen voor het oog van het onderzoek.

Voor de passantenbevraging werd een selectie gemaakt van openbare plaatsen, waarbij rekening werd gehouden met de ruimtelijke spreiding van de openbare plaatsen en het publiek dat de openbare plaatsen

in kwestie bezoekt (of waarvan we verwachten dat dat publiek deze plaatsen regelmatig bezoekt). Het juiste inschattingsvermogen over plaats en publiek hebben hier geleid tot het welslagen van een zo representatief mogelijke steekproef.

Om senioren en oudere inwoners te bereiken, hebben we de passantenbevragingen op verschillende markten in de perimeter georganiseerd (zie tabel 1). Bij de selectie van deze markten werd enerzijds rekening gehouden met de geografische spreiding van de markten over de verschillende wijken van de perimeter en anderzijds met de dagen waarop deze markten georganiseerd werden. Dit plan werd echter ingehaald door de realiteit. Door het stormweer in de maand februari (2020) vielen twee geplande bevragingen op een markt in het water. Straatbevragingen vragen flexibiliteit van het onderzoeksteam. Eenmaal werd de bevraging uitgesteld en de andere keer deed de infrastructuur van de bevolkingsdienst van Molenbeek in de buurt van de markt dienst als schuilplaats.

Daarnaast werd er voorzien om passantenbevragingen te organiseren aan verscheidene basisscholen. Op deze manier hebben we vooral vrouwen uit de perimeter wiens kinderen schoollopen in deze basisscholen opgenomen in de bevraging. Bij de selectie van de zeven basisscholen (zie tabel 1), werd representativiteit naar instructietaal in de perimeter nagestreefd. In de selectie van deze scholen vermeden we om scholen te nemen die op de grenzen van de perimeter liggen, aangezien hier mogelijk ook heel wat kinderen van buiten de perimeter les volgen. Voor de Nederlandstalige scholen zijn cijfers beschikbaar voor het leerlingenaantal (gegevens 01/02/2019). Op basis van deze cijfers selecteerden we de twee Nederlandstalige scholen met het grootst aantal inschrijvingen. Bij de bevragingen aan de basisscholen werd ook gevarieerd naar weekdag. We selecteerden relatief veel scholen omdat de tijd om survey 's af te nemen hier zeer beperkt is. In de praktijk bleek vooral de ochtend een gunstig moment om de ouders te bevragen. Na hun kroost te hebben afgezet toonden de meeste mensen een grote bereidheid tot medewerking.

Foto 1: Tekening gemaakt door een kind uit de wijk

In de namiddag, met de kinderen onder hun hoede, waren de ouders echter minder gul met hun tijd. De beste remedie hiertegen bleek een geïmproviseerde tekenplek voor de kinderen. Met papier, krijtjes en potloden gaven we de kinderen, die anders aan de mouw van hun ouders gingen hangen wat anders om handen. De strategie werkte en zo kregen we niet alleen de beoogde antwoorden van de ouders, maar ook een paar kindertekeningen (foto 1). Deze manier van werken strookte met de goede gewoonte in het sociaalwetenschappelijk onderzoek om een toestand van wederkerigheid tot stand te brengen. Door iets terug te doen en de situatie zo aangenaam mogelijk te maken voor de respondenten, hun kinderen en de interviewers werd deze traditie in ere gehouden.

Naast scholen en markten werden ook passanten bevroegd in publiek toegankelijke parken. In de praktijk waren deze parken minder druk bezocht dan gehoopt. Een gure februarimaand gooide meermaals roet in het eten waardoor er om het evenwicht tussen de verschillende types van locaties en wijken te bewaren diende gezocht te worden naar andere plekken zonder te veel af te wijken van de plaats-gerichte aanpak van het onderzoek.

In de basisscholen en parken bereikten we vooral personen met kinderen, jongeren en oudere populaties. Om ook jongere mannen en vrouwen zonder kinderen te bereiken, werden er tevens passantenbevragingen gepland in straten of plaatsen met veel winkels, horeca en boetieks. Rekening houdend met de spreiding overheen de perimeter, werd in dit verband geopteerd om passantenbevragingen te organiseren in de Steenweg op Gent (Historisch Molenbeek) en de Maria-Christinastraat (Oud Laken Oost). Beide plekken toonden zich toegankelijk voor een dergelijk onderzoek. Om te schuilen van de wind en regen werd gebruik gemaakt van de afdaken en inkomhallen van de winkels.

Tenslotte selecteerden we ook een aantal supermarkten, zowel de goedkopere supermarkten als één biomarkt, om zodoende zowel kapitaalarme als kapitaalkrachtige bewoners aan te treffen. Daarnaast hebben we bij het bevragen van de andere locaties ook in buurten van plaatselijke kruideniers (bv. de winkels in de buurt van het Sint-Jan-Baptistvoorplein) enquêtes kunnen afnemen. In de Noordwijk werd meermaals gebruik gemaakt van een supermarkt op de Antwerpsesteenweg als locatie om mensen te bevragen. Door de *goodwill* van de winkelverantwoordelijke daar konden zowel binnen als buiten de winkel interviews worden afgenomen.

Andere openbare ruimtes die voor de passantenbevraging interessant waren zijn de metrohaltes in de perimeter. Diverse profielen komen uit de deuren van de metro gestapt en door ook 's avonds aan de metrohaltes te bevragen, troffen we inwoners aan die terugkwamen van hun werk. Het grootste voordeel aan metrohaltes als locatie is de voortdurende passage. Het nadeel is dat iedereen onderweg is en dat de bereidheid voor een interview daardoor gehinderd is. De bevragingen vonden uiteindelijk plaats in vijf metrostations in de wijken Historisch Molenbeek, Weststation, Havenwijk en Oud Laken Oost. Deze stations werden meer bezocht dan op voorhand gepland. Ze bleken in de praktijk een handig alternatief wanneer plan A door omstandigheden in het water viel.

Tabel 1: Lijst van onderzoekslocaties

Locatie	Wijk
Markten	
Markt van de Antwerpsesteenweg	Noordwijk
Bockstaelmarkt	Oud Laken Oost
Markt Gemeenteplaats Sint-Jans-Molenbeek	Historisch Molenbeek
Basisscholen	
Ecole fondamentale Annexée Bruxelles II	Oud-Laken Oost
Ecole fondamentale libre Notre-Dame De Laeken	Oud-Laken Oost
Gemeentelijke Basisschool - Regenboog	Havenwijk
Gemeentelijke Basisschool - Klavertje Vier	Noordwijk
Ecole fondamentale Annexée Serge Creuz – prospérité	Historisch Molenbeek
Ecole communale N10 – La cité des enfants	Historisch Molenbeek
Ecole fondamentale Saint Joseph-Saint Remy	Havenwijk
Metrostations	
Graaf van Vlaanderen	Historisch Molenbeek
Zwarte Vijvers	Weststation
Bockstael	Oud Laken Oost
Belgica	Havenwijk
Weststation	Weststation
Winkelstraten	
Steenweg op Gent	Historisch Molenbeek
Maria-Christinastraat	Oud Laken Oost
Supermarkten en kruideniers	
Marche De Bruxelles, Antwerpsesteenweg	Noordwijk
Le marché, bio market	Havenwijk/Oud-Laken-Oost
Aldi Laken, Molenbeeksestraat	Oud-Laken Oost
Parken & pleinen	
Park Thurn & Taxis	Havenwijk
Bonneviepark & parking	Historisch Molenbeek
Sint-Jan-Baptistvoorplein	Historisch Molenbeek

Het veldwerk werd uitgevoerd van 4 februari tot 4 maart 2020. Op basis van deze planning kwamen we tot een tijdsinvestering van 262 werkuren.

2.4 Steekproef passantenbevraging

Rekening houdend met de bevindingen uit voorgaand onderzoek omtrent de bevraging van moeilijk bereikbare groepen hebben we gewerkt met een mix van steekproefmethoden. Dit gebeurde aan de hand van een *targeted-sampling* procedure. De aanpak laat een gerichte afstemming op moeilijk bereikbare groepen toe in een stedelijke context. Eerst werden een aantal locaties geselecteerd waarvan we op basis van een veldverkenning weten dat de doelgroepen voor het onderzoek hier aanwezig zijn. Op deze locaties hebben we vervolgens een random sampling strategie toegepast. Dit wil zeggen dat we per locatie op zoek gingen naar een gepaste manier om op toevalsbasis mensen aan te spreken (bijvoorbeeld door telkens de X-de persoon aan te spreken die voorbij een duidelijk zichtbaar ankerpunt komt). In de praktijk werden steeds enkele duidelijk oriëntatiepunten gezocht, zoals de deurtjes van de metro, de schoolpoort of de stoep. De derde persoon die voorbij deze respectievelijke punten kwam, werd aangesproken. Op die manier werd zelfselectie en de mogelijke vertekening die ze teweeg brengt vermeden.

De representativiteit van de gerealiseerde steekproef werd doorheen de gehele periode van het veldwerk gecontroleerd op basis van drie indicatoren (eerste geregistreerde nationaliteit, leeftijd en geslacht). Op die manier kon worden bijgestuurd waar nodig. De richtcijfers voor deze controle werden geleverd door de Kanaalzone-populatiecijfers. Voor de niet in de Kanaalzone wonende passanten beschikten we uiteraard niet over deze gegevens. De aard van de *targeted-sampling* methode vraagt om een dergelijke monitoring. De representativiteit wordt op die manier steeds gelezen via de overeenkomst tussen de steekproef en de populatie op enkele centrale kenmerken. Om scheeftrekkingen te vermijden (doordat specifieke groepen te weinig bevraagd worden) werden sommige locaties meer en andere minder opgenomen dan gepland. Deze keuzes vertrokken steeds vanuit de reële ervaringen in het veld: welke locaties werken? En op welke locaties vind je welke mensen terug op welke tijdstippen? Deze cyclische aanpak moest voor robuustheid zorgen in het streven naar een representatief staal van de populatie.

Het doel van een perfecte toevalsteekproef was gezien de complexiteit van het onderzoeksveld niet mogelijk. Er was geen steekproefkader beschikbaar om echt een toevalsteekproef te nemen, en de selectie van locaties zorgde onvermijdelijk voor een non-random element in de selectie (dit is een algemeen kenmerk van *targeted sampling*). Daarnaast werd er werk gemaakt van een match tussen interviewer en respondent om zo de respons te maximaliseren.

De uiteindelijke resultaten tonen hoe de steekproef op basis van geslacht, leeftijd, en etnische afkomst ook effectief overeenstemt met de reële populatie-parameters. We hebben bijgevolg vertrouwen dat de steekproef een goede weerspiegeling is van de populatie. De beschrijvingen en verbanden die we waarnemen binnen de steekproef zullen we dan ook, met de voorzichtigheid die bij de

wetenschapsbeoefening hoort, veralgemenen. Op die manier kunnen de waargenomen processen begrepen worden als algemeen geldende dynamieken in de wijk. In het volgende hoofdstuk over de socio-demografische gegevens gaan we dieper in op deze overeenstemming tussen steekproef en populatie op basis van enkele centrale kenmerken.

2.5 Responsmaximalisatie

Zoals vermeld werden de bevestigingen uitgevoerd in openbare ruimtes bij niets vermoedende passanten. De interviews gebeurden bovendien in wijken met veel profielen die moeilijker te bereiken zijn en soms weigerachtig staan tegenover bevestigingen (mensen in kansarmoede, met migratie achtergrond, taalbarrières,...). De problemen en moeilijkheden die kunnen optreden bij het afnemen van enquêtes, treden binnen deze populaties vaker en in sterkere mate op (zie bv.(Méndez & Font, 2013; Myrberg, 2013)). Hoewel het antwoord op de vraag of personen met een migratieachtergrond meer of minder bereid zijn deel te nemen aan surveys dan de rest van de bevolking, op basis van onderzoek niet eenduidig is (Feskens et al., 2006), hebben we toch voorzorgsmaatregelen getroffen. Temeer omdat in onderzoek bij personen van Marokkaanse en Turkse herkomst, twee belangrijke groepen in de perimeter, blijkt dat de respons toch merkbaar lager ligt, zeker in wijken waar deze bevolkingsgroepen de meerderheid vormen (Groenewold & Bilsborrow, 2008).

Groves en Peytcheva (2009) onderscheiden drie hoofdredenen voor niet-deelname aan surveys: het niet kunnen vinden of contacteren van de geselecteerde personen, de weigering van de geselecteerde personen om deel te nemen, en het onvermogen van geselecteerde personen om deel te nemen omwille van bv. taal- of cognitieve drempels (Peytcheva & Groves, 2009). De eerste reden werd grotendeels opgelost door respondenten ter plaatse te selecteren, maar het valt niet uit te sluiten dat zeer specifieke groepen toch niet bereikt werden (bijvoorbeeld oudere personen die door een zwakke gezondheid belemmerd zijn het huis te verlaten). Voor de twee andere oorzaken van non-respons zijn een aantal specifieke strategieën ontwikkeld om de respons toch te maximaliseren.

Omdat veruit de grootste invloed op de respons uitgaat van de interviewers hebben we sterk ingezet op de briefing en training van de interviewers. Een week voorafgaand aan de eerste afname kregen de jobstudenten een ruime en diepgaande presentatie over het doel en de context van het onderzoek, waarvoor ze ook vergoed werden. Op basis van deze voorstelling van het onderzoek konden de studenten werken aan een eigen manier om zich in te leven in de materie. De kennis over de historische achtergrond van de wijken en het belang van de culturele instituties en praktijken binnen de regio, werkten als gesprekstof die de studenten konden inzetten in hun ontmoeting met de passanten. Aan de hand van deze briefing werd hun betrokkenheid aangescherpt en werden enkele *tips and tricks* uitgewisseld met het oog op een maximale respons. Na de briefing vond ook een eerste test van de vragenlijst plaats in de buurten Weststation en Historisch Molenbeek.

Onderzoek benadrukt het belang van een aangepaste onderzoeksstrategie bij het bereiken van etnische minderheden in socio-economisch kwetsbare regio's (bv. aandacht voor taal, herkomst, ...) (Deding et al.,

2008). Een belangrijk aspect daarbij is een goede afstemming tussen interviewer en respondent. Zo wordt er bijvoorbeeld op gewezen dat interviewers met dezelfde etnische achtergrond meer vertrouwen opwekken (Dotinga et al., 2005) waardoor de bereidheid om deel te nemen aan een studie kan toenemen (Dillman, 2002). Blohm en Diehl (2001) vonden tevens dat de geografische nabijheid van de woonplaats van interviewers tot de woonplaats van de respondenten de kans op deelname vergroot (Blohm & Diehl, 2001).

We hebben daarom in de selectie en inzetten van de interviewers gezocht naar een optimale matching. Dit gebeurde enerzijds door bij de aanwerving van de jobstudenten een pool samen te stellen die divers is samengesteld naar taal, geslacht en herkomst en door beroep te doen op studenten van de Engelstalige Bachelor for Social Sciences; een interuniversitaire opleiding van de VUB en de UGent, om zoveel mogelijk in Brussel wonende interviewers aan te stellen. Een belangrijke vraag die gesteld werd bij de werving betrof taalkennis, met speciale focus op het Frans en het Arabisch. De taaldrempel werd op die manier verlaagd. Op die manier ontstond er diversiteit binnen de groep interviewers en overeenstemming met de buitenwereld. De interviewers werden op pad gestuurd in team, waarbij we er op toezagen dat op elke locatie steeds een persoon aanwezig was die zich vlot kon uitdrukken in het Nederlands, een persoon die zich vlot kon uitdrukken in het Frans en tenslotte een persoon die het Arabisch machtig was⁵.

Deze vorm van matching heeft te maken met het gebruik van mimese, of spiegelen. De overeenkomstigheid wekt vertrouwen op bij de ander waardoor de drempel om mee te werken verlaagt. Dit vertrouwen werd echter niet enkel passief opgebouwd, via objectieve kenmerken, maar werd ook actief geconstrueerd. Aan de hand van non-verbale signalen, die de studenten actief inzetten in het overhalen van de passanten werd er gepoogd om het enthousiasme van de interviewer over te brengen op de respondent.

Een tweede techniek voor het optimaliseren van de respons, naast matching, was het modelleren van de setting. Vele plaatsen in de stad lenen zich niet tot momenten waarin een gesprek kan ontstaan. Stadssocioloog en wereldreiziger Richard Sennet (2018) spreekt over gesloten steden en open steden om het contrast te duiden tussen enerzijds zeer eng gearticuleerde plaatsen waarin mensen in lijnen naast elkaar lopen zonder dat er ruimte is voor improvisatie en anderzijds ruimtes die verschillende invullingen en adaptaties toelaten (Sennett, 2018).

Een grote uitdaging van het onderzoek ging over de vraag hoe zo'n open moment kon verwezenlijkt worden op de respectievelijke onderzoekslocaties in de stad. Wat we vroegen van de mensen is namelijk niet gering: het geven van een deel van hun tijd, eerlijke antwoorden, en dat aan geheel onbekenden die met een tablet alle antwoorden registreren.

⁵ In de praktijk werden respondenten onder de interviewers naar elkaar doorverwezen wanneer een ander beter voorzien was om een gesprek met de passant in kwestie aan te gaan. Het risico bestaat echter dat enquêteurs die bijvoorbeeld het Arabisch machtig zijn bewust of onbewust een 'target' krijgen waarnaar ze hun selectie richten. De strategie van random selectie, op basis van het tellen van de derde persoon die langs een gekozen punt passeert, werd echter behouden om een dergelijke zelfselectie te vermijden.

Aan de hand van een geïmproviseerde koffie-en theestand werd een eerste poging ondernomen om de setting op dusdanige wijze in te richten dat er ruimte ontstond voor een gesprek. Bijvoorbeeld: de louter functionele infrastructuur van het metrostation werd op die manier meermaals 'opengebrouwen' aan de hand van een klein standje dat in de praktijk niet enkel door de interviewers en de respondenten gebezigd werd, maar ook door omstaanders, geïnteresseerden, en dorstigen. Er ontstonden gesprekken aan de stand met omstaanders die interesse, of gezond wantrouwen, vertoonden in wat we deden. De reacties waren doorgaans positief.

Naast de stand zelf vormden de positie of opstelling van de interviewers en de methode van het eerste contact belangrijke bouwstenen van het open moment waarin ontmoeting en interview mogelijk werden. Sommige van de studenten met minder ervaring in dergelijke situaties moesten uit hun comfortzone treden om een nieuwe rol aan te nemen waarmee ze de stroom onbekende gezichten trotseerden. De initiële onzekerheid werd zo goed als altijd overwonnen.

Een derde middel om de respons te verhogen was het gebruik van incentives (in de vorm van waardebonnen). Over het effect van incentives bestaat er geen eenduidigheid. Wel is aangetoond dat een niet-conditionele incentive, waarbij iedereen in de steekproef een (klein) bedrag krijgt ongeacht deelname, werkt (Singer & Ye, 2013). Omwille van de hoge non-respons bij passantenbevragingen is het niet mogelijk om iedere aangesproken persoon, ongeacht zijn of haar deelname, een incentive te geven. Daarom werd enkel na toestemming tot medewerking (nog voor de bevragingen) een incentive van 5 euro gegeven in de vorm van een cadeaubonnetje die in meerdere winkels (waaronder supermarkten) kon gebruikt worden.

Om pragmatische redenen werd de non-respons niet strikt bijgehouden. Omdat de weigering op bepaalde momenten en op bepaalde plekken erg hoog lag, was het niet werkbaar om elke non-respons te noteren op de tablet. Voor sommige plekken, zoals in de metro waarbij steeds in groepjes naar buiten komen wanneer er juist een metro het station heeft bereikt, was het niet praktisch om steeds een weigering in te vullen. Aan de studenten werd wel gevraagd om het aantal weigeringen te tellen, bijvoorbeeld door streepjes te trekken, en deze achteraf in te brengen als non-respons, maar deze manier van werken is hoe dan ook minder betrouwbaar dan wanneer de non-respons live zou zijn ingevuld. We verwachten dan ook dat de effectieve respons significant lager ligt dan het cijfer (42%) dat we zijn uitgekomen.

2.6 Conclusie

Methodologie is meer dan enkel het uitzetten van krijtlijnen die overal gelden. Het onderzoek is verweven met de context. Daarom hebben we voor dit onderzoek ingezet op een *targeted-sample*: het selecteren van locaties gericht op het bereiken van verschillende segmenten van de bevolking. Daarnaast was ook de *match* tussen studenten en respondenten van belang en kon een deel overtuigd worden aan de hand van een *incentive*. De combinatie van de technieken heeft bijgedragen in het welslagen van dit onderzoeksgedeelte. Voor de schoolenquête is de strategie dan weer noodgedwongen aangepast aan de onvoorziene restricties die het coronavirus oplegde met gevolgen voor de kwaliteit van de data.

De representativiteit waar in dit onderdeel veel aandacht aan is besteed, wordt in het volgende hoofdstuk verder onder de loep genomen en van het nodige grafiek- en tabellen-werk voorzien. Naast leeftijd, gender, en origine, als basisindicatoren voor een evenwichtige steekproef, worden ook inkomen, gezinssituatie, arbeidssituatie, taal en religie besproken. Deze factoren zijn mogelijks van belang om verschillen in culturele praktijken, participatie en drempels te verklaren. De resultaten van deze bivariate en multivariate verbanden bespreken we in het vervolg van deze studie.

© Lise Dheedene

3 SOCIO-DEMOGRAFISCHE SCHETS

Gender, leeftijd, etniciteit, taal, religie, inkomen, wijk, opleidingsniveau en gezinssituatie

In dit hoofdstuk wordt de verdeling van de steekproef over een reeks kenmerken uitgelicht. Het schetsen van deze demografische gelijkenissen en verschillen heeft voornamelijk twee doelen. Enerzijds dient het als kwaliteitscheck voor de representativiteit van de steekproef. Zo kan er op basis van enkele kernindicatoren een vergelijking gemaakt worden met de populatie. Als er een overeenstemming bestaat tussen de steekproef en de populatie, dan groeit het vertrouwen in de data en kunnen we met meer zekerheid claims maken, op basis van de cijfers, over de bredere bevolking binnen de regio.

Een tweede reden om een dergelijke socio-demografische schets te maken is om in een latere fase de verschillen in culturele participatie, creatie of drempels, te verklaren vanuit achtergrondkenmerken zoals: leeftijd, gender, gezinssituatie, religie, taal etc.

De regio laat zich hier kennen in haar sociaaleconomische realiteit. We kijken naar een jonge en diverse buurt die helaas ook kampt met economische moeilijkheden.

3 Schets van de bewoners en passanten

2.1 Gender

Er zitten ongeveer evenveel vrouwen (53%) als mannen (47%) in de steekproef. De kleine oververtegenwoordiging van vrouwen is niet abnormaal, aangezien ze ook bestaat in de populatie. Die cijfers verwijzen weliswaar naar de bewoners van de wijken terwijl in de steekproef ook de passanten zijn opgenomen.

Tabel 2: Genderverdeling in steekproef en populatie, percentages (N= 636)

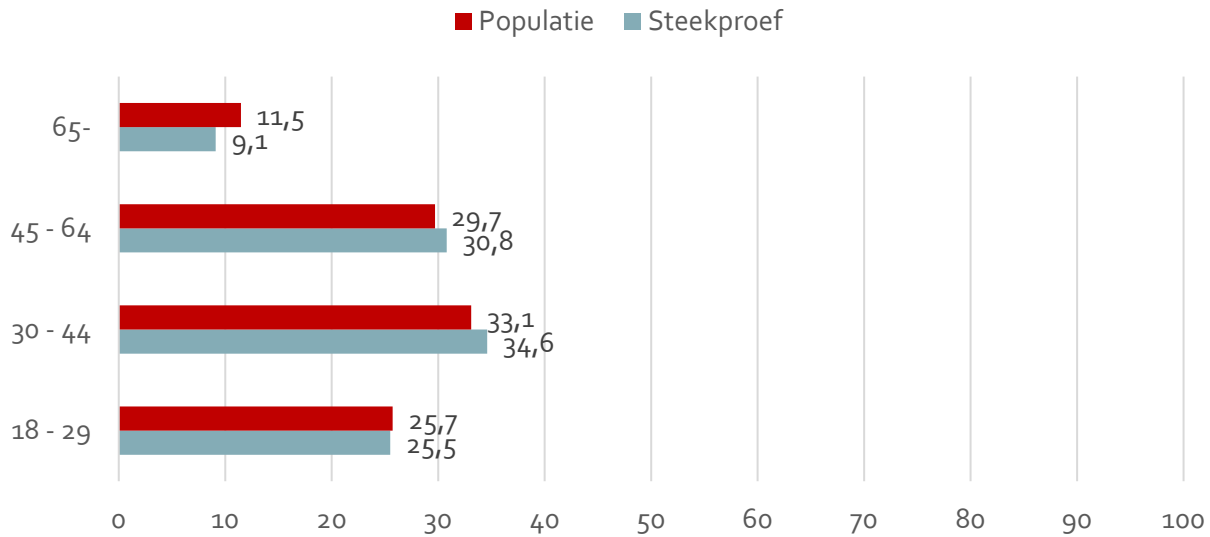
	Steekproef (%)	Populatie (%) ⁶
Man	46,9	48,2
Vrouw	53,1	51,8

3.1 Leeftijd

Ook wat leeftijd betreft houdt de steekproef gelijke tred met de populatie. Voor zowat alle leeftijdsgroepen is de proportie in de steekproef gelijk aan die in de populatie. Enkel bij de oudere leeftijdsgroepen werden iets minder respondenten bevraagd dan men zou verwachten op basis van de officiële inwonersaantallen, maar dit verschil is klein en wordt mogelijk verklaard door de jongere leeftijd van passanten. De vijf wijken die we selecteerden worden gekenmerkt door een jonge populatie en dat zien we duidelijk terug in de steekproef. Net geen twee derde is jonger dan 44. De grootste groep (1/3e) is 30 tot 44 jaar. De 65+ers zijn met ongeveer 10% in de minderheid. Enkel voor deze oudste leeftijdsgroep zien we een lichte ondervetegenwoordiging in de steekproef.

⁶ Bron: BISA (Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse) en Statbel (Algemene Directie Statistiek – Statistics Belgium) (Rijksregister)

Grafiek 1: Verdeling over leeftijdsgroepen voor steekproef en populatie⁷ (N= 627)

3.2 Etniciteit

Een van de grootste uitdagingen in het onderzoek bestond erin de etnisch-culturele diversiteit, eigen aan de wijken die we onderzoeken, ook te vatten via onze bevraging. We vroegen de respondenten naar hun nationaliteit(en) bij geboorte, alsook de nationaliteit(en) bij geboorte van hun ouders. Een vijfde van de respondenten geeft enkel de Belgische nationaliteit aan en dit zowel voor zichzelf als voor zijn/haar ouders. Een groot aandeel van de respondenten heeft Marokkaanse roots. Maar liefst 42% geeft aan dat hijzelf/zijzelf of minstens een van zijn/haar ouders de Marokkaanse nationaliteit hebben, al dan niet in combinatie met de Belgische nationaliteit en of een andere nationaliteit. Van de groep met een andere dan een Marokkaanse of Belgische herkomst (al dan niet in combinatie met Belgische) zijn er 34 met Franse roots, 28 met Congolese roots en 25 met een Turkse achtergrond, gevolgd door Spaanse (20) en Italiaanse (15) roots. De cijfers weerspiegelen de rijke diversiteit van de buurt.

⁷ Bron: BISA (Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse) en Statbel (Algemene Directie Statistiek – Statistics Belgium) (Rijksregister)

Tabel 3: Etnische achtergrond: percentages (N= 617)

	Steekproef %	Populatie % ⁸
Uitsluitend Belgische nationaliteit	20,7	29,49
Marokkaanse nationaliteit (al dan niet met Belgische nationaliteit)	42	
Andere dan Marokkaanse nationaliteit (al dan niet in combinatie met Belgische)	37,3	

3.3 Wijk en perimeter

De Kanaalzone waarover we in dit rapport spreken bevat vijf wijken, waarvan drie gelegen in Molenbeek (*Havenwijk, Historisch Molenbeek* en *Weststation*), aangevuld met *Oud Laken Oost* en de *Noordwijk*. Deze perimeter is dichtbevolkt. Ze vormt een drukke as tussen de Noordwestelijke flanken van het gewest en de vijfhoek in het midden. Van de 637 bevraagde respondenten wonen er 310 in de perimeter, 226 zijn er frequente passant (4 keer of meer per maand) en 94 komen er slechts occasioneel (minder dan 4 keer per maand). Deze bewoners en passanten hebben respectievelijk vragen beantwoord over de wijk waar ze wonen of op dat moment passeren. Zeven respondenten hebben niet aangegeven of ze al dan niet tot de perimeter behoren.

Tabel 4: Opdeling naar bewoners en passanten in de perimeter: frequenties en percentages (N= 630)

	Totaal	%
Bewoner van perimeter	310	49,2
Passant occasioneel	94	14,9
Passant frequent	226	35,9

Wat het aantal respondenten betreft, dus zowel bewoners als passanten, zijn *Historisch Molenbeek* en *Oud Laken Oost* de belangrijkste buurten met respectievelijk 173 en 181 respondenten. De *Havenwijk* levert het kleinste aantal (66) en de *Noordwijk* (111) en *Weststation* (99) liggen daar tussenin. In de tabel is het

⁸ Bron: BISA (Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse) en Statbel (Algemene Directie Statistiek – Statistics Belgium) (Rijksregister)

Dit cijfer is samengesteld op basis van de eerste geregistreerde nationaliteit. Deze indicator onderschat personen met een migratieachtergrond (zeker bij personen met een Marokkaanse achtergrond), o.a. omdat men vanaf 1991 automatisch de Belgische nationaliteit bij de geboorte krijgt als minstens één ouder geboren, opgegroeid en woonachtig is in België.

percentage bewoners per wijk telkens meegegeven. In de wijken *Historisch Molenbeek*, *Noordwijk* en *Weststation* zijn meer passanten dan bewoners genoteerd. In twee andere wijken helt de balans over in het voordeel van de bewoners.

De variatie in aantallen en het percentage bewoners per wijk hebben te maken met het demografisch profiel van elke wijk en hun ligging. Daarnaast hebben ook praktische moeilijkheden hun impact gehad op het bereik in de verschillende wijken. De wijk met het kleinste aantal respondenten- de *Havenwijk*- is niet toevallig ook de minst dichtbevolkte wijk binnen de regio. Dit komt door de grote Thurn & Taxis site (met park), die er middenin ligt. De plek zorgt voor ademruimte in een drukke regio. Door de moeilijke weersomstandigheden in de periode van het onderzoek was het echter niet mogelijk bevestigingen in het park te organiseren waardoor ook hier respondenten gemist werden.

Ook voor *Weststation* en de *Noordwijk*, die toch beduidend minder respondenten 'leverden' dan *Historisch Molenbeek* en *Oud-Laken oost*, is er een logische verklaring. Beide wijken liggen aan de twee uiteinden van de regio. De kans dat iemand uit de Noordwijk -de staart van de perimeter- bijvoorbeeld naar de markt komt in Molenbeek is klein vanwege de afstand, terwijl de mensen van *Oud-Laken oost* en *Historisch Molenbeek* veel centraler wonen ten opzichte van de anderen. Het feit dat *Historisch Molenbeek* goed vertegenwoordigd is strookt dus met de ligging en met de hoge bevolkingsdichtheid. Dat de mensen die hier wonen of vertoeven wat oververtegenwoordigd zijn ten opzichte van de rest van de wijken (buiten Oud-Laken oost) is dan ook in lijn met de realiteit.

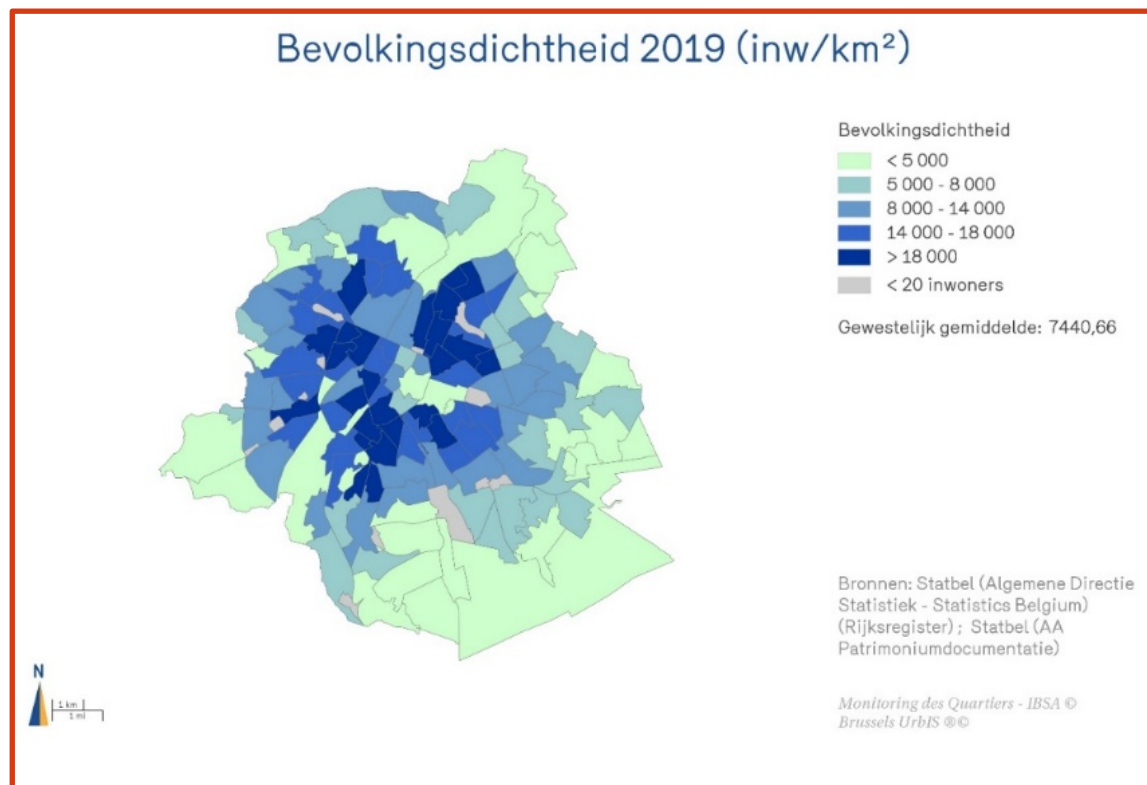
Tabel 5: Respondenten per wijk: frequenties en percentages (N= 630)

	% bewoners op totaal aantal respondenten	Aantal respondenten (totaal)	Bevolkingsdichtheid (inw/km ²) ⁹
Weststation	41,4	88	18863,79
Historisch Molenbeek	47,4	184	24897,38
Havenwijk	53,0	66	10333,43
Oud Laken Oost	56,4	181	17582,56
Noordwijk	45,0	111	11974,86
Brussels Hoofdstedelijk Gewest			7440,66
België			372,50

⁹ Bron: BISA (Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse) en Statbel (Algemene Directie Statistiek – Statistics Belgium) (Rijksregister)

Figuur 2: Bevolkingsdichtheid per wijk Brussels Hoofdstedelijk Gewest

3.4 Taal

In dit onderdeel peilen we naar de praktische kennis van taal. Door te vragen naar het taalgebruik van de respondenten in verschillende sociale situaties wordt een deel van die complexiteit gevat. We vroegen naar het taalgebruik *thuis*, met *vrienden*, bij *collega's of klasgenoten* en met de *buren*. Dit zorgt voor een correcter beeld van welke talen deel uitmaken van iemands taalkundig repertoire.

90% van de bewoners of passanten uit de wijken spreekt Frans in minstens één van de situaties, en in 60% van de gevallen is het Frans spreken zowel thuis, bij vrienden, met collega's of tijdens een babbeltje met de buren de standaard. Deze cijfers bevestigen de status van het Frans als *Lingua franca*. Dit wil echter niet zeggen dat iedereen thuis Frans praat, wel dat de taal dienst doet om bijvoorbeeld de talige verschillen tussen mensen te overstijgen. 10% van de mensen maakt dan weer in geen enkele situatie gebruik van het Frans.

Voor het Nederlands liggen de kaarten enigszins anders. Een grote meerderheid spreekt in geen enkele situatie Nederlands (75,9%), en slechts 8% spreekt zo goed als overal Nederlands, al dan niet gecombineerd met een andere taal. Andere talen - dus niet het Frans of Nederlands- worden in 40% van de gevallen in alle vier de situaties gesproken. Nog meer mensen (42%) spreken een andere taal in

verschillende maar niet alle situaties. Tenslotte spreekt slechts 17,7% geen andere taal dan het Frans of het Nederlands. De idee van een tweetalige hoofdstad moet, althans voor deze wijken, met andere woorden stevig genuanceerd worden. Het lijkt erop dat het combineren van meerdere talen en het linguïstisch switchen van de ene situatie naar de andere eerder regel is dan uitzondering.

Tabel 6: Praktische kennis van het Frans, Nederlands, en een andere taal: intensiteit en percentage (N= 623)

	Gesproken in x aantal situaties	%
Frans	0	10
	1-3	29,8
	4	60,2
Nederlands	0	75,9
	1-3	16
	4	8,2
andere taal (dan Fr of NI)	0	17,7
	1-3	42,1
	4	40,3

Zoals de bovenstaande cijfers meegeven is het taallandschap meer divers dan enkel het Frans en het Nederlands. Ook andere talen, zoals het Arabisch (48,3%), Engels (24,4%), en Berbers (18,5%) kunnen gezien worden als dominante stemmen. De lijst van gesproken talen is lang. Hier vinden we de kleine wereldstad die Brussel is terug tot in haar taal.

Tabel 7: Praktische kennis van andere talen naast het Nederlands en het Frans: frequenties en percentages (N= 623)

	Aantal	%
Arabisch	301	48,3
Engels	152	24,4
Berbers	115	18,5
Spaans	61	9,8
Turks	34	5,5
Italiaans	33	5,3
Lingala	22	3,53
Andere ¹⁰	301	19,9

Meertaligheid is de Brusselse norm. In de hyperdiverse context binnen de wijken moet praktische kennis van verschillende talen dan ook als een vorm van kapitaal gezien worden, als een kwaliteit die je toelaat om te navigeren doorheen verschillende situaties. We zien dat een grote meerderheid in de wijk (65%) twee talen spreekt. 19,3% spreekt één taal, en 15,7% spreekt er drie (of meer).

Wanneer we deze cijfers opdelen per taal dan zien we dat de proportie die maar één taal spreekt het grootst is bij de Franstaligen (11,2%) en het kleinst bij de Nederlandstaligen (4,7%). Dit is niet onlogisch aangezien het spreken van uitsluitend het Frans je in je doen en laten minder beperkt dan het Nederlands dat minder courant is in de wijk. 9,7% anderstaligen spreekt noch Nederlands, noch Frans.

¹⁰ Albanees, Armeens, Catalaans, Creools, Ewe, Ghanees, Grieks, Haoussa, Hindi, Hongaars, Iponu, Iraans, Japans, Urdu, Punjab, Kenyaans, Kirundi, kurdisch, Duits,...

Tabel 8: Meertaligheid per taal: percentages (N= 623)

	Aantal gesproken talen	Percentage
Totaal	1	19,3
	2	65
	3+	15,7
Franstaligen	1	11,2
	2	71,3
	3+	17,5
Nederlandstaligen	1	4,7
	2	30,0
	3+	65,3
Anderstaligen	1	9,7
	2	71,2
	3+	19,1

Hoewel een taal -het Frans- het spreken in de wijken domineert moet ze de ruimte delen met andere talen zoals Arabisch, Nederlands en Engels. Mensen in deze regio komen -via instituties als scholen- in contact met de taal die de Franstalige en Vlaamse Gemeenschap uitdragen, maar combineren dit vaker wel dan niet met het spreken van andere talen in een veelheid aan situaties en interacties. De data verschaffen een inzicht in de rijke wereld van de Brusselse smeltkroes waarin onderlinge afstemming en meertaligheid onderdeel zijn geworden van de *praxis* (zie ook Janssens, 2018)¹¹.

3.5 Religie en religiositeit

Religie is zeer aanwezig binnen de centrale Brusselse Kanaalzone. Slechts een klein deel van de bevroegden geeft aan niet gelovig te zijn (15,7%). Het overgrote deel identificeert zich als moslim. Deze geloofstrekking is zeer courant in de wijken. De tweede grootste groep gelovigen zijn de christenen (16,2%), gevolgd door zij die in iets anders geloven (Hindu, Joods, eigen interpretatie,..) (3,5%).

De tabel hieronder vermeldt ook het aantal religieuze praktijken per persoon en hun respectievelijke percentages. Deze praktijken bestaan uit zaken als *bidden*, *religieuze diensten bijwonen*, *muziek beoefenen* en *religieuze teksten bestuderen* en geven een beeld van de mate van religiositeit.

¹¹ <https://www.briobrusseel.be/node/14464>

Tabel 9: Religie en aantal religieuze praktijken: percentages (N= 630)

Religie	%
Moslim	64,6
Christelijk	16,2
Anders	3,5
Niet gelovig	15,7
Aantal praktijken	
0	29,2
1	20,6
2	33,2
3	10,6
4	5,1

Van de verschillende religieuze praktijken die de gelovigen in de wijk opnemen in hun repertoire is bidden de meest gepraktiseerde. Zo'n 84% van de gelovigen bidt. Daarnaast woont een meerderheid (54%) van de gelovigen in deze studie religieuze diensten bij.

Religie vormt tevens een basis voor sociale, culturele en creatieve activiteiten. 8% speelt muziek die door religie is geïnspireerd. Daarnaast participeert zo'n 12% aan activiteiten die uitgaan van een religieuze organisatie of associatie. Ook het volgen van lessen en het bestuderen van geschriften (21%) maken een aanzienlijk deel uit van de religieuze praktijken in de regio.

Tabel 10: Religieuze praktijken: percentages (N= 509)

	%
Bidden	84
Religieuze diensten bijwonen	54
Religieuze muziek maken	8
Deelnemen aan activiteiten van religieuze verenigingen	12
Lessen volgen, geschriften bestuderen	21

3.6 Opleidingsniveau

Om de verschillende scholingsniveaus te vatten in de populatie werd het hoogst behaalde diploma van de respondenten gevraagd. Slechts een klein deel van de respondenten heeft geen diploma of getuigschrift behaald. Ook de groep die enkel lager onderwijs heeft doorlopen is relatief klein. De hoger opgeleiden vormen de grootste groep (meer dan 1/3e), maar ook de groep met enkel een secundair diploma is omvangrijk. Exact één derde zit in deze groep. Het laatste derde wordt verdeeld onder de groep die *geen diploma* heeft behaald (7,3%), mensen met enkel een getuigschrift van het *lager onderwijs* (10,3%) en de respondenten die nog *student* (11,4%) zijn. Deze cijfers zijn vergelijkbaar met die uit de beschikbare bevolkingscijfers¹² voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, al ligt het percentage lager opgeleiden in de steekproef toch wat lager. In die cijfers van Statbel wordt ook de groep lager secundair echter opgenomen in de groep lager geschoolden. Een dergelijke opdeling is voor dit onderzoek niet gemaakt.

Tabel 11: Verdeling van de steekproef volgens hoogst behaalde diploma of getuigschrift (N= 631)

	%
Geen onderwijs	7,3
Lager onderwijs	10,3
Secundair onderwijs	33,3
Hoger onderwijs	37,7
Student	11,4

3.7 Inkomen

Om de materiële welstand van de respondenten na te gaan werd een subjectieve indicator van het inkomen ingezet. Respondenten konden aangeven of ze 'moeilijk', 'tussen beide' of 'makkelijk' rondkomen. Uit voorgaand onderzoek blijkt dat deze subjectieve maat sterk samenhangt met het reële inkomen en dus een goede indicatie geeft van de financiële slagkracht van een huishouden. Mensen blijken met andere woorden eerlijk te berichten over hun economische situatie.

Wanneer we deze cijfers naast die van de participatiesurvey, wat een representatief onderzoek bij de Vlaamse populatie is, leggen dan zien we een markant verschil. De groep die het moeilijk heeft is in de steekproef net geen vier keer groter, respectievelijk 31,5% in de huidige survey tegenover 8,8% in de participatiesurvey. De steekproef is verder zo goed als symmetrisch verdeeld volgens inkomen (Figuur 13). Er zijn evenveel mensen die moeilijk rondkomen als dat er mensen zijn die makkelijk rondkomen.

¹² <https://statbel.fgov.be/nl/themas/werk-opleiding/opleidingen-en-onderwijs/onderwijsniveau#figures>

Toch is de middengroep het grootst (37%). Deze mensen geven aan dat het moeilijk noch gemakkelijk is om iedere maand de eindjes aan elkaar te knopen.

Tabel 12: Subjectieve maat van inkomen: percentages (N= 634)

	Vlaanderen (2014) ¹³ (%)	Steekproef (2020) (%)
Comfortabel	38,7	31,2
Tussen beide	52,5 ¹⁴	37,2
Moeilijk	8,8	31,5

3.8 Arbeidssituatie

De onderzoeksperimeter is een van de kwetsbaarste regio's op socio-economisch vlak. Ten opzichte van de rest van de stad en Vlaanderen scoren de wijken hoog op het vlak van materiële deprivatie en werkloosheid. Uit de resultaten blijkt dat één op drie voltijds werk heeft, één op zes halftijds of minder werkt en dat de helft niet aan het werk is. Die laatste groep bevat onder meer de werklozen, langdurig zieken, studenten en gepensioneerden. Die laatste twee maken ongeveer 20% van het totaal uit.

Binnen de actieve bevolking (iedereen behalve studenten en gepensioneerden) is 64,6% aan het werk. De resterende 35,4% wordt verdeeld onder 'werklozen, werkzoekenden, huisman/vrouw' (23,8%), 'langdurig zieken' (8,3%) en 'andere' (3,2%).

¹³ Lievens, J., Siongers, J., & Waeye, H. (2014). Participatie in Vlaanderen I: Basisgegevens van de Participatiesurvey.

¹⁴ Daar deze vraag in de Participatiesurvey (Vlaanderen) werd voorgelegd op basis van een 7-punten schaal en in de straatsurvey (Brussel) op basis van een 5-punten schaal werd de middencategorie van die eerste samengesteld op basis van de 3 middelste categorieën en van die tweede op basis van de enigste middelste categorie. Hierdoor is de categorie 'tussen beide' wat overschat in de Vlaamse cijfers ten opzichte van de Brusselse cijfers.

Tabel 13: Arbeidstoestand en mate van tewerkstelling (N= 630)

	%		%
Aan het werk	50,3	Voltijds aan het werk	35,1
		Halftijds aan het werk	9,7
		Minder dan halftijds aan het werk	5,6
Niet aan het werk	49,7	Werkloos	18,6
		Langdurige ziek	6,5
		Gepensioneerd	10,5
		Student	11,4
		Andere	2,5

3.9 Gezins situatie

Met wie je samenwoont in het huishouden kan bepalend zijn voor je activiteiten daarbuiten. Niet iedereen vormt vandaag de dag een klassiek gezinnetje met partner en kinderen. Ook hier heeft de studie geprobeerd de verscheidenheid te vatten.

Om pragmatische redenen zullen we deze verscheidenheid in de analyses enigszins moeten reduceren. Om de gezinssituatie van de respondenten te bepalen zijn de verschillende antwoorden op de vragen met wie ze samenwonen en in welk huishouden¹⁵ daarom herleid naar vier categorieën: 1) mensen die alleen wonen, 2) mensen die met hun partner wonen, 3) mensen die bij hun ouders wonen en 4) zij die met andere mensen samenwonen zonder dat daar ouders of een partner bij zijn. Bijna de helft van de respondenten woont met een partner, een op zes woont alleen en nog eens een op zes bij de ouders. Een op vijf woont met anderen.

Tabel 14: Gezins situatie (N= 628)

	%
Alleen	15,8
Met partner	48,2
Met ouder(s)	15,6
Met anderen	20,4

¹⁵ Als men in meerdere huishoudens woont (bv. kinderen van gescheiden ouders) werd de samenstelling van beide huishoudens bevestigd. Voor meer info over de exacte vraagstelling zie bijlage: 'face to face straatenuquête'.

3.10 Zorg voor het gezin

Een onderzoek naar cultuurpraktijken is pas volledig wanneer het ook rekening houdt met de mogelijkheden van de mensen om te kunnen participeren aan cultuur. Het al dan niet hebben van een zorgtaak in het gezin kan daarbij een belangrijk rol spelen. We onderscheiden de zorg voor kinderen jonger dan 18 jaar en de zorg voor ouderen bij respondenten boven de 30 met een of meerdere inwonende ouders.

Uit de cijfers blijkt dat een derde van de respondenten zorg draagt voor een kind onder de 18 jaar. Slechts 1,9% heeft inwonende ouders. Een heel kleine groep (0,5%) draagt zowel zorg voor de kinderen als voor de ouders. Alles samengeteld vormen zij de groep (36,5%) die 'belast' is met een zorgtaak.

Tabel 15: Zorg voor een of meerdere gezinsleden (N= 628)

	%
Zorgt voor ouders	1,9
Zorgt voor kinderen	34,1
Zorgt voor ouders en kinderen	0,5
Geen zorg voor ouders of kinderen	63,5

3.11 Kinderen

Het grootste deel van de respondenten (54%) heeft geen kinderen onder de 18 jaar. Van degenen met kinderen, heeft de grootste groep (15%) twee kinderen.

Tabel 16: Aantal kinderen: percentages (N= 630)

Aantal minderjarige kinderen	%
0	54,1
1	8,7
2	15,2
3	11,1
4+	10,8

3.12 Conclusie

In dit stuk werd dieper ingegaan op de socio-demografische verdelingen bij de passantenquête. Van deze steekproef weten we dat ze robuust is. Het evenwicht in geslacht en leeftijd, en de diversiteit in religie, taal en afkomst, versterken het vertrouwen in de representativiteit van de steekproef. Daarnaast bieden deze verdelingen een eerste inkijk in het profiel van de wijk: haar kwetsbaarheid op economisch vlak, maar ook haar meertaligheid die een troef is. In hoofdstuk 5 worden deze achtergrondkenmerken verbonden met de culturele praktijken in de wijk. De analyse biedt de kans om het dynamische sociale en culturele leven even tot stilstand te brengen en er de gelaagdheid in te ontdekken. Alvorens de vrijetijds- en cultuurparticipatie van de respondenten te relateren aan hun socio-demografisch profiel, bieden we in het volgende hoofdstuk eerst een algemene kijk op de vrijetijds- en cultuurparticipatie in de vijf onderzochte wijken.

4 CULTURELE PRAKTIJEN EN DREMPELS

Van participatie tot creatie

Een van de uitdagingen van dit onderzoek bestond erin om culturele praktijken in al hun vormen en gelaagdheden te vatten. Het uiteenrafelen van de verschillende praktijken -van deelnemen aan tot creatie van- dient om het concept 'culturele praktijken' dichter bij de realiteit te brengen. Het gaat hierbij om wie wat doet, waar, hoe vaak, en onder welke omstandigheden. Het in kaart brengen van deze praktijken geeft een eerste overzicht van hoe de verdeling van culturele interesses en gewoontes er uitziet in deze wijken. Hoeveel percent van de mensen gaat al eens naar een concert? Wie zit er in een vereniging die anderen helpt? En wat is de meest beoefende creatieve hobby? Deze en veel andere vragen zullen in dit hoofdstuk een antwoord krijgen.

Een sociologische studie naar culturele praktijken stopt echter niet bij een louter beschrijvende blik. Ze wil ook kunnen duiden waarom de dingen zich voordoen zoals ze dat doen. Door de drempels die mensen ervaren ten aanzien van algemene cultuurparticipatie, het beoefenen van een creatieve hobby in georganiseerd verband, of bepaalde inhoudelijk/vormelijke aspecten van de cultuurvorm in kaart te brengen ontstaat een eerste blik in de wereld van de structurele en persoonlijke factoren die de culturele beleving beïnvloeden. Culturele praktijken en drempels kunnen dus niet los van elkaar gezien worden. Het zijn twee onderdelen van eenzelfde verhaal.

4 Participatie, creatie en drempels

In dit deel wordt eerst de participatie in en perceptie van de wijk besproken. Vervolgens wordt de kennis van culturele instituties, participatie met kinderen (onder de twaalf jaar), het verenigingsleven, en de binnen- en uithuizige cultuur besproken. In de stukken die daarop volgen bespreken we achtereenvolgens de creatieve praktijken en de drempels ten aanzien van culturele participatie.

4.1 Participatie in de wijk

Zowel passanten als bewoners kregen vragen over de participatie in 'hun' buurt voorgelegd. Het betreft vragen over activiteiten die ze het afgelopen jaar in hun woonwijk of passagewijk hebben gedaan¹⁶. Bewoners kregen dus vragen over hun woonwijk en passanten over de wijk waar ze op doortocht waren. De cijfers geven een eerste overzicht van de manier waarop de buurt door haar gebruikers beleefd wordt en of er zich verschillen voordoen tussen passanten en bewoners.

In lijn met de verwachting lezen we in de cijfers dat de bewoners in vergelijking met de passanten meer activiteiten uitoefenen in hun buurt, al is het verschil groter of kleiner al naargelang de activiteit. Van alle vrijetijdsbestedingen is het bezoeken van de lokale horeca het populairst (70% van de bewoners heeft van het horeca-aanbod gebruik gemaakt), gevolgd door religieuze activiteiten (60% van de bewoners) en het bezoeken van parken, sport- of speelpleinen (60% van de bewoners). Sportieve activiteiten en het bezoeken van de bibliotheek scoren middelmatig. De sociale en culturele activiteiten, zoals bezoek aan jeugdhuizen, theater of een buurtfeest, zijn minder beoefend.

¹⁶ De referentieperiode van 'het afgelopen jaar' die hier bevraagd wordt verwijst naar de periode waarin de enquêtes zijn afgenomen, namelijk: Februari 2020. Hetzelfde geldt voor de andere vragen in dit hoofdstuk waarin de respondenten een referentieperiode wordt voorgehouden om te vraag te kaderen.

Tabel 17: Participatie in de wijk (woonwijk – passagewijk): percentages vorig jaar bezocht

	Bewoner (%)	Passant (frequent) (%)	Passant (occasioneel) (%)
Horeca (restaurant ,eetzaal, café, theehuis,...)	71,3	59,7	37,2
Gebouw of plaats voor religieuze activiteiten (moskee, kerk, gebedszaal,...)	61,0	40,7	21,3
Parken, sport- of speelpleinen	61,0	38,5	14,9
Sporthal, sportzalen of fitnessruimte	46,8	28,8	11,7
Bibliotheek	42,6	28,8	11,7
Zwembad	43,2	26,5	12,8
Buurtfeest	41,0	28,8	8,5
Cultuurcentrum, gemeenschapscentrum of buurthuis	30,0	23,0	8,5
Gebouw of zaal waarin culturele activiteiten (muziek, dans, theater, tekenen, ...) worden georganiseerd	25,5	21,2	11,7
Festival of evenement met muziek, kunst of cultuur	26,1	16,8	12,8
Jeugdhuis of -centrum	26,5	11,9	5,3
Ander gebouw of zaal waarin sociale of culturele activiteiten worden georganiseerd	3,5	4,9	6,4
N	310	226	94

4.2 Perceptie van de wijk

Om een gerichtere kennis te verwerven over de perceptie van de buurt werden verschillende stellingen aan de beoordeling van de bewoners en passanten onderworpen. Respondenten kregen tevens de mogelijkheid om aan te geven dat ze 'het niet wisten' of er 'geen mening' over hadden. Het aantal respondenten dat de stellingen beantwoordde varieerde van 437 tot 588. Dit onderdeel geeft een eerste impressie over hoe de bewoners en passanten de regio inschatten en evalueren.

Respondenten zijn het meest akkoord met de stelling 'er zijn voldoende winkels', en het minst met 'er zijn voldoende plaatsen waar kinderen veilig kunnen buiten spelen'. De evaluatie is relatief in evenwicht tussen *akkoord* en *niet akkoord* bij thema's over voldoende cultuur in de buurt, initiatieven voor de vrije tijd, het geïnformeerd zijn, en plaatsen voor creatieve activiteiten. Toch toont dit aan dat slechts een minderheid van de respondenten expliciet aangeeft dat er voldoende mogelijkheden zijn voor (creatieve) vrijetijdsactiviteiten en/of dat zij hierover voldoende geïnformeerd zijn. Tenslotte is iets meer dan de helft

van de bewoners en passanten tevreden over de ontmoetingsmogelijkheden in de buurt en de sportfaciliteiten.

Tabel 18: Tevredenheid over het aanbod in de wijk: percentages

	Niet akkoord (%)	Tussen beide (%)	Akkoord (%)
Er zijn voldoende winkels (n=588)	6,1	13,8	80,1
Er zijn voldoende plaatsen waar je mensen uit de buurt kan ontmoeten (n=506)	27,7	18,6	53,8
Er zijn voldoende plaatsen waar je kan sporten (n=489)	29,4	20	50,5
Er is voldoende plaats voor cultuur (n=464)	31,5	24,1	44,4
Er zijn voldoende plaatsen waar je creatieve activiteiten kan beoefenen (n=449)	36,1	24,1	39,9
Ik ben goed op de hoogte over wat je allemaal kan doen in deze buurt om je vrije tijd door te brengen (n=517)	33,8	26,7	39,5
Er zijn voldoende interessante activiteiten of initiatieven in de buurt om vrije tijd door te brengen (n=437)	36,4	28,8	34,8
Er zijn voldoende plaatsen waar kinderen veilig kunnen buiten spelen (n=543)	42,5	24,1	33,3

4.3 Kennis van culturele instituties

Naast de perceptie van de wijk werd er ook gepeild naar de kennis die de respondenten hebben van de culturele instituties in hun buurt. Binnen de buurten waar de respondenten als bewoner of passant waren geïdentificeerd werd een map voorgelegd met foto's van enkele grote en kleine culturele instellingen, bibliotheken en musea. Door een foto aan te vinken gaf de respondent te kennen dat hij weet heeft van deze plek.

Een beschrijving van het aanbod in de wijken van het onderzoek is evenwel niet eenvoudig. Het cultuurbeleid en de betrokken actoren en instellingen vormen dan ook een complex geheel. Het aanbod is zeer divers en is, omwille van de financiering vanuit verschillende overheden, weinig gestructureerd. Daardoor lijkt een gedegen overzicht van het aanbod te ontbreken.

Dit lappendeken komt ook tot uiting in het cultuuraanbod in de onderzoeksperimeter, waarvan we hieronder een selectie presenteren. Dit is dus geenszins een volledig overzicht van wat er gebeurt in de wijk op cultureel recreatief en sociaal vlak. De bedoeling van dit stuk is vooral een zicht te krijgen op de lokale concentraties en leemtes door het in kaart brengen van de weerklank die een aantal van de instituties hebben bij de bewoners en passanten van de regio.

De culturele instituties werden gepresenteerd per wijk. Maar soms is er overlap. Zo werd KANAL Centre Pompidou -het nieuwe museum langs het kanaal- zowel opgenomen in de mappen die we voorlegden aan passanten en inwoners van de *Noordwijk*, als van *Historisch-Molenbeek*. KANAL is een van de grotere instituties die door haar uitstraling ook op heel wat bekendheid kan rekenen in de omliggende wijken. Toch is haar bereik niet overal hetzelfde: 45% in *Historisch Molenbeek* tegenover 60% in de *Noordwijk kent het museum (of toch ten minste het gebouw)*. Ook het Kaaitheater werd twee keer opgenomen. Eén keer in de *Noordwijk* (bekend bij 20%) en één keer in de *Havenwijk* (bekend bij 30%).

In Historisch Molenbeek is het 'Huis van Culturen en Sociale Samenhang / Maison des Cultures et de la Cohesion' (50%), gelegen in het hart van de wijk, de meest gekende plek, gevolgd door 'KANAL' (45%) en het 'MIMA (Millennium Iconoclast Museum of Art)' (40%). Minder bekend zijn het museum Fonderie (30%) -over het industriële verleden van de wijk- het gemeenschapshuis Rive Gauche (20%) en het educatief en cultureel centrum 'Epicerie' (15%). Er bestaat tussen deze organisaties een verschil in visibiliteit en bereik en dat resulteert in meer of minder resonantie bij de passanten en bewoners. Ook **in de Noordwijk** zijn er grote verschillen tussen de kleine, meer gefocuste organisaties zoals ABC (15%), CréACtions (20%) -beide gericht op creatieve ondersteuning van kinderen en jongeren- en instituties zoals het reeds vermelde KANAL (60%), maar ook 'Centre Pole Nord' (45%), waar jong en oud terecht kunnen voor sport en cultuur. **In Oud Laken Oost** zijn het vooral de bibliotheken die met het merendeel van de aandacht gaan lopen. 75% kent de bibliotheek van Laken en 55% kent 'Nekkersdal'. Deze instituties slagen erin een brede bekendheid op te bouwen. Ook 'Maison de la Creation' (50%) – een cultureel centrum gericht op socio-artistiek werk - kan op heel wat bekendheid rekenen.

In de Havenwijk blijkt het centraal gelegen en sociaal-geëngageerde Centre Communautaire Maritime (45%) de meeste gekende culturele plek te zijn van de wijk. Daarna volgen Parckfarm, het Kaaitheater, en Allee du Kaai (elk ongeveer 30%). Magasin 4 -een alternatieve concertzaal die vandaag zoekt naar een alternatieve locatie- sluit de rij. Met 25% bekendheid vertoeft het comfortabel in de underground. **In Weststation** tenslotte genieten de culturele instituties, althans degene die zijn opgenomen in deze studie, opvallend minder bekendheid dan dat het geval is in de andere buurten. De Recyclart, Ultima Vez en Raffinerie zijn allen door ongeveer 15% van de bewoners en passanten van deze wijken gekend. D'Broej – Centrum West, la J en de Vaartkapoen (VK) moeten het stellen met een dikke 5% bekendheid. Het gegeven dat deze laatste instituties vooral gericht zijn op de jeugd kan mogelijk de geringe bekendheid verklaren. De segmentering zorgt ervoor dat ze vooral bekend is bij één duidelijk omliggend maar beperkt deel van de bevolking. Bovendien zijn de organisaties minder zichtbaar in de wijk dan andere die zich met grote logo's op strategische locaties (zie MIMA) op het netvlies van menig buurtbewoner en passant hebben gebrand.

Bekendheid gaat over het algemeen samen met meer bezoek, zo zien we in de cijfers uit de tweede kolom van de figuur. Dit verschilt uiteraard van plek tot plek. Meest bezocht **in Historisch Molenbeek** zijn het Huis van Culturen en Sociale Samenhang: 31,5% van de bewoners en passanten van Historisch Molenbeek bezochten al eens deze instelling, gevolgd door KANAL Centre Pompidou (met 28,2% die het al eens bezochten). **In de Noordwijk** zijn Centrum Noordpool-Centre Pole Nord en KANAL de meest bezochte instellingen, beiden met een participatiegraad van 26,6%. **In de Havenwijk** behaalt ook het Centre Communautaire Maritime een gelijkaardige participatiegraad met 28% van de bewoners en passanten

die het centrum al ooit bezochten. In Oud Laken Oost liggen de participatiecijfers voor Maison de la Creation en Nekkersdal eveneens rond de 30% (respectievelijk 29,7% en 33,7%). Maar vooral de Bibliotheek van Laken springt er uit. Ruim de helft van de bewoners en passanten van deze wijk bezocht al eens de bibliotheek (52%). In Weststation liggen de bezoekerscijfers voor elk van de instituties aanzienlijk lager en kreeg geen enkel van de voorgelegde instellingen meer dan 6% van de bewoners en passanten van de wijk al eens over de vloer. Dit heeft uiteraard ook te maken met de hierboven reeds aangehaalde lagere bekendheid van deze organisaties.

Voor een aantal van de voorgelegde instellingen ligt de participatiegraad dus vrij hoog. Daarbij dienen we wel op te merken dat participatie hier zeer ruim werd gemeten, als in: ooit bezocht.

Tabel 19. Kennis en bezoek aan culturele instituties in de wijk (op basis van foto's): percentages.

	Gekend door (%)	Bezocht door %
Historisch Molenbeek (N= 181) ¹⁷		
L'Epicerie	16,0	6,1
Huis van Culturen en Sociale Samenhang / Maison des Cultures et de la Cohesion'	50,3	31,5
MIMA	39,2	16,0
La Fonderie	33,2	14,4
Rive Gauche	18,8	9,4
KANAL Centre Pompidou	47,5	28,2
Noordwijk (N= 109)		
CréACTIONS	20,2	6,4
Centrum Noordpool - Centre Pole Nord	46,8	26,6
Kaaitheater	22,9	3,7
KANAL Centre Pompidou	62,4	6,4
ABC (arts basic for children)	15,6	26,6

¹⁷ Er zijn meer antwoorden geregistreerd bij deze vraag over de kennis van culturele-instituties dan dat er respondenten zijn. Dit komt omdat 22 respondenten de vraag hebben beantwoord voor twee of meer wijken. Om geen extra informatie te laten verloren gaan zijn alle antwoorden gewoon opgenomen bij het berekenen van de cijfers in de tabel.

Oud-Laken Oost (N= 172)		
Maison de la Creation	47,1	8,2
Nekkersdal	54,1	9,4
Bibliotheek van Laken	74,4	14,9
L'Horizon	12,2	1,3
Théâtre les Coeurs de Bois	7,0	0,5
Havenwijk (N= 71)		
Parkfarm	29,6	29,7
Centre Communautaire Maritime CCM	45,1	33,7
Allee du Kaai	28,2	52,3
Magasin 4	23,9	4,7
Kaaitheater	32,4	1,7
Weststation (N= 95)		
D'Broej – Centrum West	6,3	1,1
La J	7,4	5,3
Ultima Vez	16,8	4,2
Raffinerie	12,6	5,3
Recyclart	14,7	5,3
Vaartkapoen (VK)	5,3	2,1

4.4 Prioriteiten in de vrije tijd

Om te weten te komen waar de bewoners en passanten belang aan hechten werd de vraag voorgelegd wat ze het belangrijkste achten in hun vrije tijd. De thema's zijn *grosso modo* onder te verdelen in zaken die te maken hebben met ontplooiing, sociale invullingen en ontspanning. De respondenten werden in hun keuze beperkt en mochten maximaal drie van de voorgelegde items kiezen. Zodoende werden hun prioriteiten aan het licht gebracht.

Het zwaartepunt van de vrijetijdsmotieven ligt, algemeen genomen, bij zaken als 'met familie samen zijn' (60%), 'ontspanning' (57%) en 'met vrienden samen zijn' (49%). Vrijetijdsbesteding gericht op ontwikkeling is wat minder in trek. De meeste interesse binnen die categorie gaat uit naar actief zijn (37%) gevolgd door het ontdekken van nieuwe dingen (26%), ontwikkeling (19%) en creatief zijn (14%).

Tabel 20. Vrijtijdsd motieven: Percentage dat motief als een van de drie belangrijkste motieven aanduidde (N= 635)

	Behoort tot 3 belangrijkste motieven %
(Zelf)ontplooiing	
Actief zijn of fysiek in vorm blijven	36,9
Nieuwe dingen ontdekken	26,3
Mezelf ontwikkelen	19,4
Creatief zijn	14,0
Sociaal	
Met vrienden samen zijn	47,7
Met familie samen zijn	59,1
Nieuwe mensen ontmoeten	14,3
Ontspanning	
Ontspannen	57,2

4.5 Participatie met kinderen

Kinderen werden zelf niet bevraagd. Om de participatieradius van kinderen te kennen, werden hun activiteiten bevraagd via de ouders. De vragen omtrent kinderen werden voorgelegd aan alle respondenten met ten minste één kind onder de 12 jaar. De populairste activiteit, volgens hun ouders, bij kinderen is sporten (77,6%), gevolgd door bioscoopbezoek (65%) en culturele activiteiten (62%). Veruit de minst beoefende activiteit is 'naar de jeugdvereniging gaan'. Deze activiteit werd door slechts 27% van de respondenten aangeduid als zijnde een activiteit die één van hun kinderen de voorgaande zes maanden had gedaan¹⁸. De andere activiteiten werden door ongeveer de helft of meer van de respondenten aangegeven. Behalve voor 'buiten spelen' en 'religieuze activiteiten' en naar de 'bioscoop gaan' worden de meeste activiteiten meer beoefend zonder dan met de ouders. Dit wil echter niet zeggen dat de activiteiten zonder begeleiding gebeuren. Vaak fungeren andere volwassenen (trainers, cultuur-educatoren, ...) als begeleiders.

¹⁸ Ter vergelijking, in de JOP-kindmonitor (2018) van het Jeugdonderzoekplatform gaf 38,4% van de jongeren van 10- tot 13 jaar aan minstens één keer de voorgaande maand deelgenomen te hebben aan activiteiten van de jeugdbeweging (Tourne & Bradt, 2019). Over Franstalig Vlaanderen beschikken we evenwel niet over cijfers.

Tabel 21: Participatie kinderen (-12 jaar) voorbij zes maanden: percentages (bevraagd aan respondenten met kinderen onder de 12 jaar, N= 151)

	Zonder ouders (%)	Met ouders (%)	Gedaan (met of zonder ouders) (%)
Sporten	51,9	37,8	77,6
Naar de bioscoop gaan	32,7	42,3	66,7
Een culturele activiteit	40,4	29,5	62,8
Spelen bij andere kinderen thuis	41,7	30,8	60,9
Een creatieve hobby	41	23,1	60,9
Buiten spelen in de buurt	18,6	48,1	56,4
Religieuze activiteit	22,4	31,4	49,4
Naar een jeugdvereniging gaan	16,7	12,2	26,9

4.6 Deelname aan activiteiten van verenigingen

Het verenigingsleven is een amalgaam van sociale engagementen die 'sociaal kapitaal' opleveren voor het individu en de bredere gemeenschap. Het idee achter dit concept is dat mensen verrijkt worden door het sociaal netwerk en de bijbehorende normatieve kaders waarin ze vertoeven. Uit de resultaten blijkt dat 37% van de respondenten minstens aan de activiteiten van één van de voorgelegde verenigingen heeft deelgenomen. Het grootste deel van de bewoners en passanten neemt dus niet deel aan het verenigingsleven. Deze deelname aan het verenigingsleven is ook merkkelijk lager dan in ander bevolkingsonderzoek. Zowel in de Participatiesurvey als in de Survey Sociale Verschuivingen, beide representatieve bevragingen bij de Vlaamse populatie, schommelt de actieve deelname aan het verenigingsleven al een twintigtal jaar tussen de 50% en 60% (Siongers, 2017).

De verenigingen die het hoogst aantal deelnemers tellen zijn verenigingen die mensen helpen, wijk- of buurtverenigingen, en sportverenigingen of –clubs (rond de 10% heeft deelgenomen aan activiteiten van deze verenigingen). Achteraan vinden we religieuze verenigingen, hobbyclubs en verenigingen die zich richten tot specifieke doelgroepen.

Tabel 22: Deelname aan verenigingsactiviteiten (als lid, vrijwilliger of participant) naargelang type vereniging en levensbeschouwing: percentages (N= 635)

Type vereniging	Totaal (%)
Een vereniging die anderen helpt	11,2
Een wijk- of buurtvereniging	10,4
Sportvereniging of –club	8,3
Een vereniging verbonden aan een school	8,1
Een sociale vereniging of actiegroep ¹⁹	7,5
Een culturele vereniging	7,3
Een religieuze of levensbeschouwelijke organisatie	7,2
Een hobbyclub of -groep	5,9
Een vereniging voor vrouwen, jongeren,.... ²⁰	5,4
Andere vereniging	1,0
Deelgenomen aan activiteiten van minstens een vereniging	37,3

4.7 Inhuizige activiteiten

De volgende cijfers bieden een kijkje achter de gevels van de huizen in de wijk. Hiervoor werd gevraagd naar de activiteiten in de afgelopen maand. De meest aangeduide activiteit door de bewoners en passanten van de regio is 'vrienden of familie bezoeken/ontvangen' gevolgd door 'televisie, series en filmpjes kijken', 'uitrusten' en 'muziek beluisteren'. Er worden weinig spelletjes gespeeld, zowel op de computer als aan tafel (gezelschapspelletjes, kaarten...). In het midden vinden we activiteiten terug zoals 'het nieuws volgen', surfen op het internet, koken, lezen en het beoefenen van een technische hobby.

¹⁹ Bijvoorbeeld: mensenrechtenorganisaties, een antiracistische organisatie, een milieuorganisatie,

²⁰ Opsomming: gepensioneerden, mensen met dezelfde herkomst,...

Tabel 23: Binnenhuis activiteiten (gedaan de afgelopen maand): percentages (N=624)

Activiteit	%
Vrienden of familie bezoeken/ontvangen	79,2
Televisieprogramma's, series, films, filmpjes... bekijken	77,4
Uitrusten, ontspannen, niets doen,...	74,5
Muziek beluisteren	74,4
Actualiteit of het nieuws volgen	70,2
Surfen op het internet (ook sociale media)	69,9
Koken als hobby	61,7
Boeken lezen (ook strips)	55,1
Technische hobby (sleutelen aan auto, klussen in huis of tuin,...)	32,1
Kaarten, bordspellen spelen (bv. Tavla, Backgammon, Ronda, Partjie, schaken, Monopoly,...)	24,0
Gamen, computerspelletjes spelen	20,2

4.8 Uithuizige activiteiten

De deelname aan uithuizige activiteiten vertelt iets over de actieradius van de bewoners en passanten in de onderzoeksperimeter. Hiertoe werd een lijst van 16 activiteiten voorgelegd en gevraagd welke van deze activiteiten men had gedaan de afgelopen zes maanden. Helemaal bovenaan staat uit eten gaan, gevolgd door cafébezoek en ook het bezoek aan een theehuis scoort hoog. Daarnaast heeft ongeveer de helft van de respondenten aan sport gedaan, maar slechts een relatief kleine groep (20%) heeft ook een sportevenement bijgewoond. Vier op de tien heeft de afgelopen zes maanden een feestje bijgewoond, en één op drie heeft een uitstap gemaakt naar een 'dierentuin, of pretpark'.

Culturele activiteiten scoren minder goed dan het uit eten en drinken gaan, maar ook op dit vlak worden er hoge cijfers vastgesteld. Bij de receptieve cultuurpraktijken is de cinema het populairst en de circusvoorstelling het minste. De helft van de respondenten is de afgelopen zes maanden naar de bioscoop geweest. Daarna volgen een bibliotheek bezocht (36%), tentoonstelling of museum bezocht (34%), een concert bijgewoond (28%) toneelvoorstelling of theater bezocht (26%), een historisch gebouw bezocht (25%), en helemaal onderaan een dansvoorstelling (11%) en een circusvoorstelling (7%) bijgewoond. De cijfers tonen aan dat sommige receptieve activiteiten meer 'mainstream' en andere meer 'niche' zijn, maar wijzen ook op een vrij hoge participatiegraad. De participatiecijfers liggen voor de meeste van de culturele activiteiten in de lijn van, maar doorgaans net iets hoger dan, de cijfers die we in de participatiesurvey 2014 vaststelden: 38,7% bezocht een bioscoop, 30% een bibliotheek, 31,4% een tentoonstelling of museum, 24% woonde een concert bij, 22% een toneelvoorstelling, 11% een

dansvoorstelling en 6% een circusvoorstelling. Enkel voor erfgoedbezoek (23,8%) ligt de participatiegraad in de onderzoeksperimeter lager; daar vonden we bij de Vlaamse populatie dat 36,3% een historisch gebouw of monument bezocht. Deze wat hogere participatiegraad (uitgezonderd erfgoed dan) ligt eveneens in lijn met eerder onderzoek waarin gevonden wordt dat de deelname aan culturele activiteiten hoger ligt in grootstedelijke contexten (Van Steen et al., 2015).

Tabel 24: Activiteiten buitenshuis (de afgelopen 6 maanden): percentages (N=635)

	%
Receptieve cultuur (totaal)	54,80
Een museum of tentoonstelling bezocht	33,86
Naar een concert of muziekvoorstelling geweest	26,61
Naar toneel of theater geweest (ook comedy, poetry slam)	24,57
Een historisch gebouw bezocht (kasteel, monument, kerk,...)	23,78
Naar een ballet- of dansvoorstelling geweest	10,24
Andere	
Uit eten gaan	79,84
Een café bezocht	69,13
Sporten	50,24
Naar de bioscoop geweest	48,19
Een theehuis of koffiehuis bezocht	45,83
Naar een feest of feestje geweest (buurtfeest, feestzaal, feestje bij vrienden of familie)	39,37
Een bibliotheek bezocht	36,22
een uitstap gemaakt (dierentuin, pretpark, speeltuin, park...)	31,5
Lessen of cursussen gevolgd (talencursus, kooklessen, computerlessen,...)	27,56
Een sportwedstrijd bijgewoond	20,79
Naar een circusvoorstelling geweest	6,93

Beschouwen we deze culturele praktijken in hun totaliteit, dan heeft 54,8% de voorgaande zes maanden deelgenomen aan uithuizige receptieve cultuur. Hieronder verstaan we: (het bezoeken van) musea en tentoonstellingen, toneel, dans, concerten en historisch erfgoed. Opvallend is dat van alle respondenten de occasionele passant het meest aan deze receptieve cultuur deelneemt. De participatiegraad van de passanten ligt tien procentpunten hoger dan bij bewoners of frequente passanten binnen de perimeter.

Het lijkt er dus op dat de wijkbewoners zelf niet de grootste consumenten van de receptieve cultuur zijn. In hoofdstuk 5 zullen we dieper ingaan op deze verschillen in participatie, waarbij we ook andere factoren in rekening brengen.

Tabel 25: Vergelijking kunst en erfgoed participatie bewoners en passanten: percentages

Bewoner/passant	Deelgenomen aan receptieve kunst (%)
Woont in perimeter (N= 308)	51,95
Passant frequent (N= 226)	54,87
Passant occasioneel (N= 94)	65,96
Totaal (N= 635)	54,80

4.9 Drempels in cultuur

Er zijn verschillende redenen te bedenken waarom mensen niet of beperkt aan uithuizige cultuur participeren. Om drempelverlagend te kunnen werken, is het belangrijk te weten welke redenen doorslaggevend zijn en welke drempels bij de verschillende bevolkingsgroepen spelen. Daarom werd de respondenten een lijst voorgelegd van drempels die het voor hen moeilijk of onmogelijk maken om (meer) naar musea, concerten, theater of dansvoorstellingen te gaan.

4.10 Algemene drempels

De meest vernoemde reden is een gebrek aan tijd (38%), gevolgd door de te hoge prijs (28%), een gebrek aan interesse (27%), en een gebrek aan informatie (24%). Deze vier vormen de belangrijkste drempels. Daarna volgen meer persoonsgebonden redenen zoals taal- en gezondheidsbarrières (beide 7%), een gebrek aan kennis (9%) of een ongemakkelijk gevoel (6%). Opvallend is dat 10% van de mensen niet of minder aan cultuur participeert omdat ze niemand hebben om met hen mee te gaan. Helemaal onderaan vinden we redenen terug zoals het afkeuren van de activiteiten of eerdere ervaringen die tegenvielen. Deze redenen werden slechts zelden aangeduid.

In lijn met ander onderzoek behoren de tijds- en interessedrempels tot de meest aangegeven drempels. Wel is het zo dat in andere studies de interessedrempel doorgaans primeert. Maar een meer opvallend verschil met andere studies is de prominente aanwezigheid van financiële drempels (zie bv. Beunen et al., 2015).

Tabel 26: Drempels voor uithuizige cultuurparticipatie (musea, concerten, of theater- en dansvoorstellingen; meerdere antwoorden mogelijk)

Drempels	%
Ik heb er niet genoeg tijd voor	37,9
Ik vind de toegang te duur	28,0
Het interesseert me niet	27,1
Ik heb er te weinig informatie over	23,4
Er is niemand die met mij mee kan of wil	10,2
Ik kan er moeilijk geraken (te ver, moeilijk bereikbaar,...)	9,1
Ik ken er te weinig van	9,1
Ik vind dat ik al voldoende naar musea, concerten, ... ga (enkel voor wie al deelneemt)	8,5
Ik heb al te veel andere hobby's	8,3
De taal die er wordt gesproken is moeilijk voor mij	7,2
Een gezondheidsprobleem hindert mij	7,0
Ik zou mij er niet op mijn gemak voelen	5,3
Andere	4,3
Mijn eerdere ervaringen vielen tegen	3,3
Mijn familie en/of vrienden zouden sommige activiteiten afkeuren	2,2
Ik keur zelf sommige van deze activiteiten af	1,4
N	628

4.11 Symbolische drempels

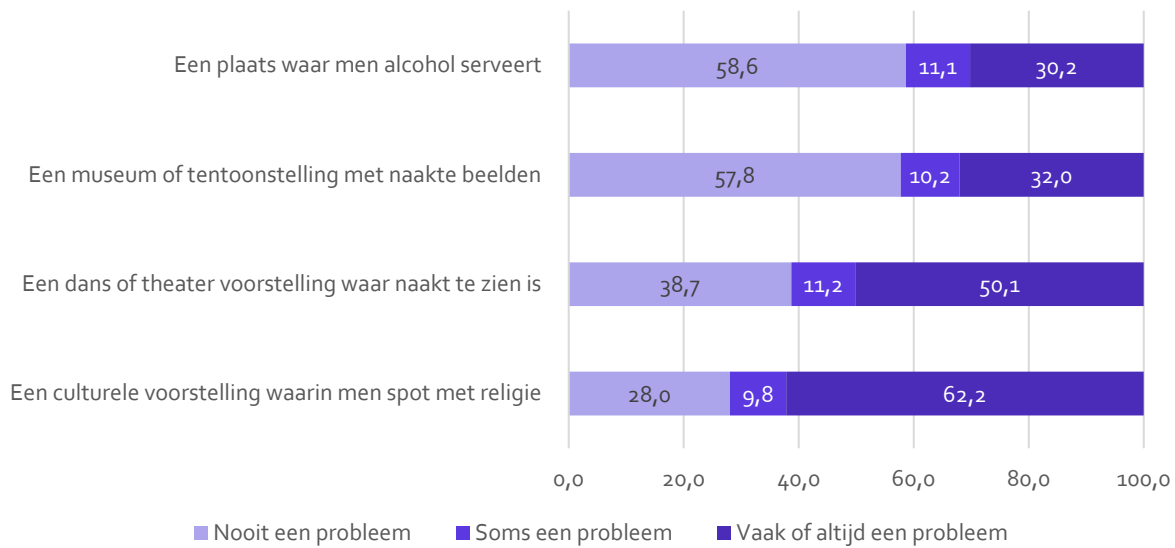
Daarnaast werd er gepeild naar de problemen die mensen ervaren bij een aantal inhoudelijke aspecten van de cultuurvorm, zijnde: naakt op theater, spot met religie, de aanwezigheid van alcohol, of een gemengd publiek van mannen en vrouwen. Deze aspecten kunnen botsen met bepaalde principes en vormen mogelijks een obstructie voor interculturele participatie en ontmoeting.

Van alle drempels is de aanwezigheid van alcohol degene die voor het minste weerstand zorgt. Toch heeft nog 40% van de bevrraagden soms, vaak of altijd een probleem met het serveren van alcohol. De grootste weerstand bestaat tegenover culturele evenementen waarbij men de spot drijft met religie. 72% heeft hier soms, vaak of altijd een probleem mee. Over naakt en cultuur zijn de respondenten iets meer verdeeld. In het algemeen wordt naakt bij een tentoonstelling minder als een probleem ervaren dan naakt op het theater.

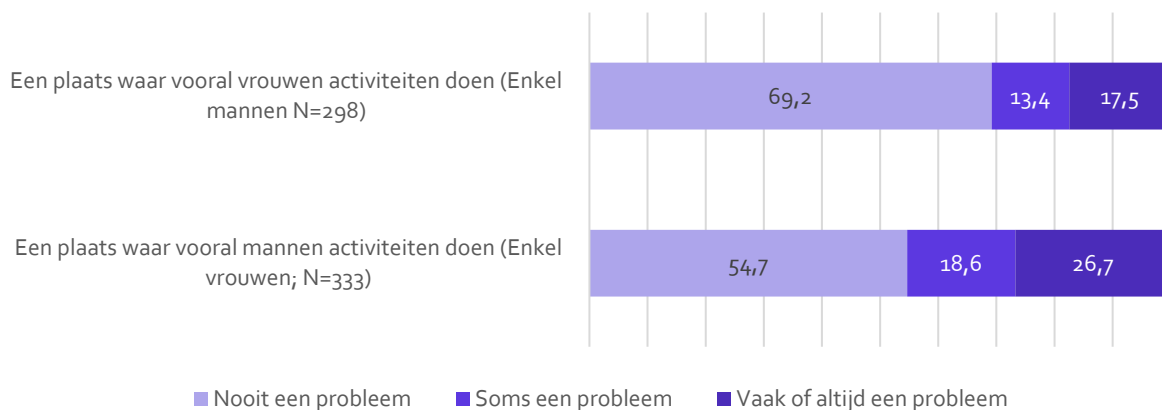

Binnen sommige geloofsgemeenschappen is het niet evident dat mannen en vrouwen samen activiteiten doen. Hier kijken we naar de drempels ten aanzien van gendergemengde activiteiten. Uit de cijfers blijkt dat de drempel voor mannen om activiteiten met vrouwen te doen lager is dan omgekeerd. 31% van de mannen heeft hier soms, vaak of altijd en probleem mee, terwijl dit cijfer ongeveer 15% hoger ligt voor vrouwen. Mannen en vrouwen staan dus duidelijk anders tegenover activiteiten in gemengde gendergroepen.

Figuur 3: Symbolische drempels voor cultuurparticipatie: percentages (N= 627)

Figuur 4: Symbolische drempels voor cultuurparticipatie: percentages

4.12 Creatieve participatie

Dit onderzoek neemt niet enkel de receptieve cultuurvormen onder de loep, maar peilt ook naar de actieve vormen van cultuur. Om deze activiteiten in kaart te brengen werd niet enkel naar de creatieve hobby's gevraagd, maar ook naar de plaats waar ze beoefend worden.

Ruim de helft van de respondenten (52,6%) heeft de zes maanden voorafgaand aan de bevraging een creatieve hobby beoefend. De meest beoefende activiteiten zijn beeldende kunsten (16%) en ambachtelijke hobby's (16%). Theater (4%) en circus (1%) worden het minst beoefend. Kijken we naar de personen die met enige regelmaat een creatieve hobby beoefenen (minstens één van de voorgelegde creatieve hobby's minimum 4 keer de afgelopen zes maanden beoefend), dan komen we tot 41%.

De manier waarop we in deze bevraging creatieve hobby's in kaart brachten is evenwel ruimer dan dit doorgaans in participatieonderzoek gebeurt en geeft duidelijk aan dat we met de 'traditionele' afbakening van amateurkunsten heel wat creatieve activiteiten missen bij een etnisch-cultureel divers samengestelde populatie zoals hier. In de gebruikelijke afbakening van amateurkunsten worden ambachtelijke creatieve hobby's en circus niet meegenomen. Laten we deze hier ook buiten beschouwing dan heeft 42,7% de laatste zes maanden een creatieve hobby beoefend en exact een derde van de populatie beoefende minsten vier keer de voorbije zes maanden een creatieve hobby. Deze laatste manier van meten wordt ook gebruikt in de participatiesurvey (zij het wel dat een selectie wordt gemaakt van personen die minstens maandelijks de hobby beoefenen). In 2014 beoefende op basis van deze afbakening, een kwart van de Vlaamse bevolking een creatieve hobby. Dit betekent dat zelfs met een strikte afbakening de actieve cultuurparticipatie relatief hoog ligt in de onderzochte wijken (Lievens et al., 2015).

Tabel 27: Creatieve hobby: percentages (N= 635)

	%
Ambachtelijke hobby: naaien, weven, bloemschikken, creatief hout- of metaalbewerken...	16,2
Beeldende kunst (boetseren, keramiek, schilderen, glaswerk, edelsmeedkunst, tekenen,...)	16,2
Muziek maken (instrument, elektronisch,...) of zingen	13,4
Creatief schrijven (teksten, gedichten, dagboek, blog,...)	12,4
Dansen (stijldansen, urban dance, volksdans, jazz, klassieke dans,...)	11,5
Audiovisuele kunst (fotografie, video,...)	8,5
Theater (stand-upcomedy, toneel, poetry slam, musical...)	6,8
Circus (acrobatie, goochelen,...)	4,4
Muziek maken (instrument, elektronisch,...) of zingen	1,3
Creatieve hobby (totaal, laatste 6 maanden beoefend)	52,6
<i>Creatieve hobby (totaal, minstens één creatieve hobby minimaal 4 keer gedaan voorgaande 6 maanden)</i>	<i>41,1</i>
Traditionele afbakening van amateurkunstbeoefening (zonder circus en ambachtelijke hobby's, laatste 6 maanden beoefend)	42,7
<i>Traditionele afbakening van amateurkunstbeoefening (zonder circus en ambachtelijke hobby's, minstens één creatieve hobby minimaal 4 keer gedaan voorgaande 6 maanden)</i>	<i>33,3</i>

4.13 Plaats van creatieve hobby

Creatieve hobby's zijn minder gebonden aan een specifieke locatie dan andere culturele activiteiten. In de survey werd aan de respondenten de vraag voorgelegd waar ze hun favoriete creatieve hobby doorgaans uitoefenen. De favoriete plek voor deze activiteit is nog steeds thuis. Maar liefst 78% beoefent thuis zijn of haar creatieve hobby. Op verre afstand volgen de publieke ruimte (20%) en het huis van anderen (18%). Een minderheid doet zijn of haar creatieve hobby's in georganiseerd verband zoals binnen een vereniging (15%), in een zaal of centrum (14%), op school (7%) of in een academie (5%).

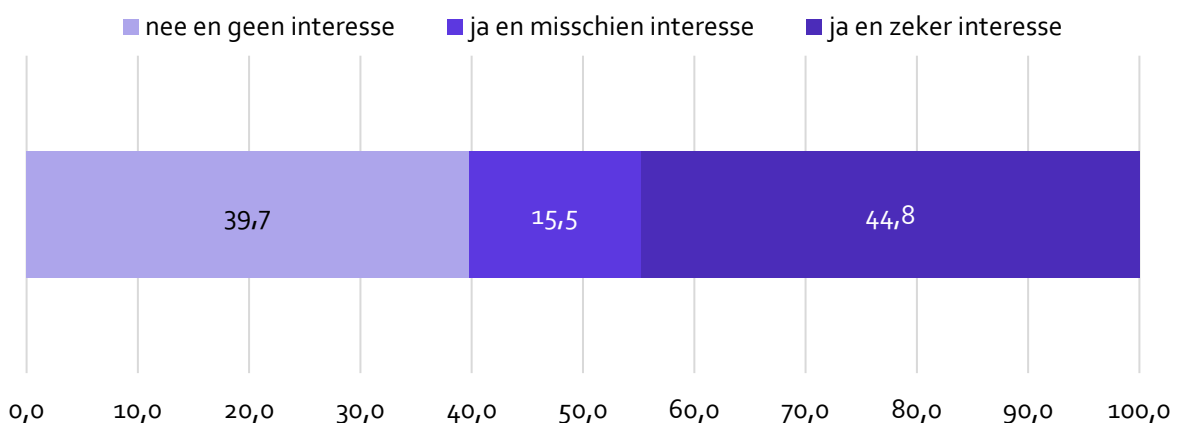

Tabel 28: Plaats waar de creatieve hobby's beoefend worden – enkel respondenten met creatieve hobby's (N= 364; meerdere antwoorden mogelijk)

	%
Niet georganiseerd	69,7
Thuis	78,0
Buiten, in de publieke ruimte (op straat, in het park,...)	22,0
Bij vrienden, familie of kennissen thuis	18,1
Georganiseerd	30,3
In een vereniging, groep of club	14,8
In een zaal of centrum (bv: sociaal-cultureel centrum, jeugd- of cultuurcentrum,...)	13,7
Op school	6,6
In een academie (deeltijds kunstonderwijs)	4,7
Andere	3,3

In totaal beoefent 30% zijn of haar creatieve hobby in georganiseerd verband. Toch toont de meerderheid van de respondenten die hun creatieve hobby niet in georganiseerd verband uitoefenen in meer of mindere mate interesse om hun creativiteit ook in georganiseerd verband gevolg te geven.

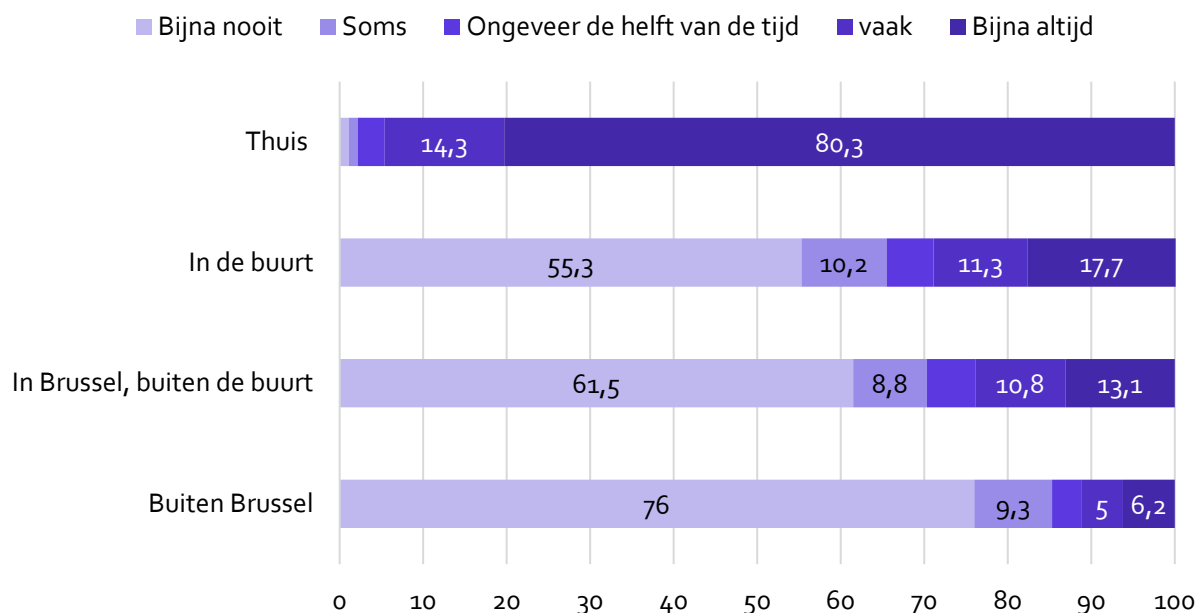
Figuur 5: Interesse in het beoefenen van creatieve hobby's in georganiseerd verband – enkel respondenten met creatieve hobby's (N=343)

Bij respondenten die hun hobby niet alleen thuis uitoefenen werd ook gevraagd hoe vaak en waar ze hun hobby beoefenen. Voor zij die een hobby buitenshuis beoefenen is de buurt (hieronder verstaan we een

straal van 20 minuten wandelafstand rond het huis) de belangrijkste context, gevolgd door de woning en de wijdere omgeving van Brussel. De beoefening van een creatieve hobby gebeurt zelden buiten de grenzen van het Brusselse gewest. Maar hoewel creativiteit voor een groot deel een huiselijke activiteit is zien we dat mensen voor het beoefenen van hun hobby ook uithuizige plekken in hun wijk en buiten hun wijk opzoeken.

Tabel 29: Plaatsen waar creatieve hobby's beoefend worden –enkel respondenten die hun creatieve hobby (s) niet uitsluitend thuis beoefenen (N= 194)

4.14 Drempels voor creatieve hobby's

Het groot aantal thuisbeoefenaars van creatieve hobby's dat aangeeft geïnteresseerd te zijn om hun activiteit ook buitenshuis, in georganiseerd verband, te ontplooiën vormt een indicatie dat er andere drempels dan de interessedrempel bestaan om deze stap te zetten. Uit de bevraging blijkt dat de primaire reden is dat mensen geen tijd hebben voor uithuizige creatieve participatie (47%). De prijs (28%), het gebrek aan informatie (17%) en het gebrek aan plaatsen om die hobby uit te oefenen (14%) zijn de volgende meest aangeduide redenen. Redenen zoals taal (7%), en sociale ondersteuning (9%) komen minder voor maar spelen tevens een rol.

Tabel 30: Drempels voor uithuizige creatieve participatie –Enkel respondenten met een creatieve hobby die misschien of zeker interesse hebben om deze hobby buitenshuis te beoefenen, maar dit momenteel niet doen (N= 177)

Drempels	%
Ik heb er geen tijd voor	46,9
Het is te duur	28,2
Ik heb onvoldoende informatie over het aanbod	16,9
Er zijn te weinig plaatsen in mijn buurt waar ik mijn hobby kan beoefenen	14,1
Er is niemand die met mij mee kan of wil	9,0
Ik kan er moeilijk geraken (te ver, moeilijk bereikbaar,...)	7,9
Ik ken onvoldoende de taal die er wordt gesproken of gebruikt	7,3
Ik beoefen mijn creatieve hobby liever alleen	7,3
Ik zou mij er niet op mijn gemak voelen	5,6
Een gezondheidsprobleem hindert mij	3,4
Er is te weinig aanbod specifiek voor vrouwen	3,0
Mijn familie en/of vrienden zouden sommige activiteiten afkeuren	2,3
Ik ben nog niet zo lang met deze creatieve hobby bezig	1,7
Er is te weinig aanbod specifiek voor mannen	1,3
Mijn familieleden willen liever niet dat ik deze activiteit buitenshuis uitoefen	0,0

5 CULTUUR VERKLAARD

Receptieve en actieve participatie, drempels en het effect van de sociale achtergrond

In dit afsluitende hoofdstuk gaan we dieper in op de factoren die een invloed hebben op de participatie aan culturele voorstellingen, bibliotheekbezoek en creatieve hobby's. Hierbij worden de kansen op deelname en het ervaren van drempels verklaard aan de hand van de socio-demografische achtergrond van de respondenten. Drempels kunnen bewust of onbewust de toegang tot het culturele leven versperren en dit kan zorgen voor een ongelijke toegang tot de culturele beleving in de stad. Hoewel iedereen vrij is zelf te bepalen hoe zijn of haar vrije tijd te besteden zien we in de praktijk dat niet iedereen dezelfde kansen heeft om te participeren, ook al zouden ze dat misschien wel willen. Hier verschijnen de structurele factoren op het toneel. Zij zitten vervat in de opvoeding, het onderwijs, of de economische positie, en scheppen kaders en omstandigheden die mee bepalen of iemand toegang tot het culturele aanbod verwerft of niet.

Om verschillen in culturele activiteiten te verklaren, moeten we dus op zoek naar de sociale wortels die aan de basis liggen van de waargenomen verschillen tussen individuen in de wijken. Deze kennis dient als referentie voor een beleid dat inzet op inclusiviteit en laagdrempeligheid, en dus op het overkomen van verschillende drempels. Om de stad en haar dynamieken te begrijpen is het aangewezen ook het culturele leven en haar (verborgen) demarcaties te doorgronden.

5 Cultuur in een kwetsbare wijk

In de inleiding van deze studie werd reeds besproken hoe het gelaat van de regio, die we de onderzoeksperimeter zijn gaan noemen, ontstaan is door episodes van industrialisatie (en de arbeiders die ze meebracht), migratie, en een economische crisis. De industrie is inmiddels uit de wijk weggetrokken, samen met een deel van de voormalige arbeiders die het geluk elders zijn gaan zoeken. De migranten, die al snel na aankomst werden geconfronteerd met een economische crisis in de jaren 1970, hebben nooit de vruchten kunnen plukken van economische bloei. Ook vandaag is het een economisch kwetsbare regio. De plek is een mengelmoes waar veel achtergronden en talen samenkomen. We zagen al in de eerdere hoofdstukken van deze studie dat de meerderheid *roots* heeft buiten België en dat er naast Frans, Nederlands en Arabisch nog een heleboel andere talen gesproken worden. Kortom, diversiteit is de norm.

Het idee van een versmolten gemeenschap of 'smeltkroes' mag ons echter niet blind maken voor de structurele verschillen en ongelijkheden. In de wijk vinden we een divers aanbod aan culturele en vrijetijdsactiviteiten. De leegstaande panden, die een erfenis zijn van het industriële verleden, gaven kansen en ruimte voor creatievelingen die de wijk nieuwe culturele impulsen toedienden. Deze groep heeft, in tegenstelling tot de lokale bevolking, een hoogopgeleid profiel en introduceert nieuwe smaken en praktijken in de wijk. De vraag is echter of deze verandering iedereen op dezelfde manier dient. Het 'edgy' karakter dat ontstaat maakt de wijk aantrekkelijker bij een deel van de bevolking met meer middelen. Hierdoor ontstaat er ook een vrijetijdsaanbod dat eerder afgestemd is op de vrijetijdsvoorkeuren van deze groep waardoor een ander deel van het publiek minder bediend wordt.

Deze problematiek wordt duidelijk in het gentrificatievraagstuk, of: hoe vaak goedbedoelde projecten van wijkvernieuwing leiden tot uitdrijving van de bewoners die niet kunnen beantwoorden aan de stijgende huurprijzen (Carpenter & Lees, 1995; Mathews, 2010; Van Crieelingen, 2012). Hoewel de negatieve *-displacement-* gevolgen van gentrificatie grotendeels veroorzaakt worden door kapitaal*flow* in de stad en het bouwen van (*luxe*)*condo's* in wijken die *upcoming* zijn, dragen ook culturele vernieuwingen in de wijk een verantwoordelijkheid in het anticiperen op dit probleem. Zij kunnen namelijk het bedje spreiden voor de influx van kapitaal en nieuwe bewoners met andere voorkeuren qua cultuur, huisvesting en vrijetijdsbeleving, met uitwaartse migratie van de lokale bevolking als gevolg (Cameron & Coaffee, 2005; Mathews, 2010).

Wijkvernieuwing en opwaardering via cultuur zijn met andere woorden geen neutrale evoluties. Het is dan ook van sociaal belang om zich bewust te worden van wie deze omwenteling dient en hoe de ongelijke toegang tot de vruchten van vernieuwing kan vermeden worden. Een van de manieren om dergelijke negatieve gevolgen van gentrificatie tegen te gaan is door te investeren in cultuur 'van onderuit'. De kennis van 'lokale' smaken, voorkeuren en drempels in de wijk vormen belangrijke tools om dit mogelijk te maken. Dit wil zeggen dat de bestaande culturele profielen uit de wijk dienen begrepen te worden alvorens over te gaan tot een gericht beleid.

Om dit in kaart te brengen werden bepaalde drempels voorgelegd aan de respondenten van het onderzoek. Deze drempels hangen samen met iemands positie in de sociale structuur. Deze positie wordt

bepaald door wat Bourdieu cultureel, sociaal, en economisch kapitaal zou noemen, als in: de middelen waarmee het individuen in het sociale leven (of in de stad) staan (Bourdieu, 1979; Savage, 2011). Zijn werk focust vooral op cultureel kapitaal. Het werkt als volgt: Binnen het gezin worden bepaalde voorkeuren en esthetische disposities gesocialiseerd die van institutioneel belang zijn. Het gaat om een 'legitieme' smaak, in overeenstemming met de cultuurvormen die door bestaande instituties zoals onderwijs, de cultuursector en op het politieke niveau vanzelfsprekend als waardevol worden gezien (en op basis hiervan bijvoorbeeld subsidies ontvangen). Deze legitieme smaak reproduceert de sociale verhoudingen die eraan ten grondslag liggen omdat ze converteerbaar is binnen andere sociale situaties. Cultureel kapitaal levert dus voordelen op en vergemakkelijkt, vaak onbewust, toegang tot bepaalde instituties. Volgens Savage (2011), die de theorieën van Bourdieu al jaren kritisch tegen het licht houdt, kan de theorie van structurele drempels ook toegepast worden op de stad waarbij de sociale ongelijkheid zich bijvoorbeeld vertaalt in verschillende bewegingsmogelijkheden (Savage, 2011). De lagere klassen zouden op die manier minder capaciteit hebben om zich nieuwe ruimtes in de stad, zoals een museum voor hedendaagse kunst, toe te eigenen. De sociale drempel wordt op die manier ook een fysieke drempel.

Maar de eigenheid van de regio brengt ook haar eigen drempels mee. Zo kunnen socio-normatieve of talige aspecten van het culturele aanbod een rol spelen in (non-)participatie. In een context waarin verschillende leefwerelden samenkomen, mensen van verschillende origine, Nederlandstalig, Franstalig, en anderstalig, hoog- en laagopgeleid, is het relevant om deze subtielere verschillen te achterhalen.

Zowel in hoge (kapitaalkrachtige) als lage sociale posities worden drempels ervaren ten aanzien van wat we receptieve cultuur noemen. Dit wil echter niet zeggen dat de drempels hetzelfde zijn voor de ene groep als voor de andere. Zo is in voorgaande studies reeds aangetoond dat een gebrek aan interesse bijvoorbeeld gelinkt is aan de smaak van laaggeschoolden terwijl de hoogopgeleiden gebukt gaan onder een gebrek aan tijd (Siongers, Lievens 2014).

In het onderzoek naar culturele praktijken komen kansengroepen vaak naar voren als cultureel onbetrokken (*culturally disengaged*), wat bijvoorbeeld ook het geval is in de studie van Hanquinet, Savage, en Callier (2012). Vaak worden culturele activiteiten echter nog te eng begrepen via een westers georiënteerde cultuurbril die is geënt op de receptieve -geijkte- cultuur. Kukk, van Ham, en Tammaru (2019) toonden reeds aan dat informele cultuurparticipatie van verschillende etnisch culturele minderheidsgroepen vooral binnenshuis, of binnen een beperkte actieradius buitenshuis plaatsvinden. Daarnaast kwam het belang van de meer actieve en informele culturele praktijken al naar boven in voorgaand onderzoek in de Kanaalzone uitgevoerd door Lasso. Door ook in te gaan op creatieve activiteiten proberen we de eenzijdige focus op westerse culturele praktijken te herbalanceren.

Om een dergelijk analyse van ongelijke participatie en drempels uit te voeren worden verschillende sociale achtergrondkenmerken in rekening gebracht. Deze verklarende variabelen staan uitvoerig beschreven in het socio-demografische luik van dit rapport. Ze zijn geselecteerd omwille van hun theoretische relevantie en omdat ze een belangrijk onderscheidend element kunnen zijn binnen de context van dit onderzoek.

5.1 Verklarende variabelen

Opleidingsniveau is gemeten aan de hand van het hoogst behaalde diploma. De groep studenten in de steekproef vormt een aparte categorie. Het onderwijs is een socialiserende instelling die ons -onder andere- vertrouwd maakt met de legitieme kunst en cultuur (DiMaggio & Useem 1978). Daarnaast hangt het opleidingsniveau doorgaans samen met de sociale positie van de ouders, waardoor de kans groter is dat iemand die hooggeschoold is in een gezin is grootgebracht waarin culturele competenties zijn verworven (Bourdieu 1984). Deze competenties bestaan uit codes waarin de logica van iemands smaak of dispositie vervat zit. Deze codes zorgen -via hun veruiterlijking bij (culturele) consumptie- voor een verschillende beleving van de werkelijkheid. Een ander mechanisme van de verschillen in opleidingsniveau is cognitieve selectie. Hoogopgeleiden zijn deels geselecteerd op basis van cognitieve kwaliteiten zoals het verwerken van informatie. Die vergemakkelijken culturele participatie (Ganzenboom 1993). Ander onderzoek toont dan weer dat hoogopgeleiden meer tijdsdruk ervaren, waardoor ze soms, ondanks een duidelijke interesse, minder frequent aan receptieve kunst kunnen participeren (Van Steen & Lievens, 2011).

De **leeftijd** van de respondenten is opgedeeld in vier groepen: 18 tot 29, 30 tot 44, 45 tot 65 en 65 plus. Door leeftijd in grote leeftijdsgroepen te verdelen kunnen levensfasen of cohorten van elkaar worden onderscheiden en hoeft het model geen lineaire leeftijdseffecten te veronderstellen. Het nadeel is echter, omdat het hier gaat over data vergaard op één moment in de tijd, dat leeftijdseffecten en cohorte-effecten niet van elkaar kunnen worden losgekoppeld, hetgeen de interpretatie van de resultaten bemoeilijkt. Desalniettemin is leeftijd een belangrijke factor om in rekening te brengen. Zo zijn ouderen vaak minder mobiel en dat kan een impact hebben op culturele participatie (De Haan & Knulst., 2000). Langs de andere kant komt er voor de groep ouderen tijd vrij na hun arbeidsloopbaan of intensief gezinsleven. Samen met het wegvallen van sociale verplichtingen (bijvoorbeeld op het werk) kan dat de katalysator vormen van een herwonnen zin voor nieuwe -culturele- ontdekkingen in de vrije tijd (Baltes & Carstensen, 1996; Kleiber et al., 2008).

Ten derde nemen we **gender** in rekening. Ondanks de emancipatorische beweging richting een meer billijke verdeling van ouderlijke verantwoordelijkheden weegt de rol van de vrouw vaak nog zwaarder door dan die van de man. Omwille van de zwaardere belasting met huishoudelijke taken (Mullens & Glorieux, 2019; Willekens & Lievens, 2016) ondervinden vrouwen dan ook meer tijdsdrempels om te participeren aan het receptieve aanbod. Vrouwen zullen minder participeren (ten opzichte van mannen) aan kunst en erfgoed als er kinderen in het huishouden zijn. Uithuizig gaan werken heeft daarentegen juist een positief effect voor vrouwen. Daarenboven bevinden de vrouwen in deze studie zich in een context met een hoge mate van economische deprivatie. Samen met de migratieachtergrond uit landen waar meer traditionele normen inzake huishoudelijke taakverdeling gelden, kunnen dit redenen zijn waardoor de vrouw minder bewegingsvrijheid heeft om het culturele aanbod in de wijken te ontdekken. Anderzijds wordt de vrouw binnen het gezin nog steeds gesocialiseerd richting het ontwikkelen van 'zachte' kwaliteiten. Jongens moeten dan weer tegen een stootje kunnen en krijgen harde karaktertrekken toegemeten. Deze zachte kanten die de vrouw opdoet tijdens haar socialisatie openen de weg naar kunst en cultuur. Voorgaand onderzoek toont aan dat vrouwen meer participeren dan

mannen omdat ze er makkelijker hun 'zachte' competenties zoals luisteren en lezen in terugvinden (De Waal, 1989; Siongers & Lievens, 2014).

Het **inkomen** van de mensen is niet rechtstreeks bevroegd, maar wordt gemeten op basis van de antwoorden op de vraag hoe moeilijk of makkelijk iemand rondkomt met zijn of haar maandinkomen. Deze subjectieve maat is, zo geeft voorgaand onderzoek aan, betrouwbaar en dus inzetbaar als maat van economische mogelijkheden. Economische verschillen spelen, normaal gezien, een minder grote rol in de variatie aan receptieve cultuurparticipatie. De idee is dat het opleidingsniveau, zowel van de persoon als van de ouders, culturele competenties verschaft die lang doorwerken en vaak onbewust de smaak van het individu bepalen. Dit is veel minder het geval voor inkomen waarbij het vooral gaat over financiële middelen. Financiële middelen hebben weinig effect op het al dan niet participeren (dit is vooral bepaald door cultureel kapitaal), maar wel op het aantal activiteiten waaraan men participeert binnen de groep participanten (Willekens & Lievens, 2016).

De gezinssituatie bepaalt enerzijds de mogelijke 'last', als in: het dragen van verantwoordelijkheid over één of meerdere gezinsleden. Dit zorgt mogelijks voor drempels aangezien zorg een opoffering vergt van tijd, energie en zelfs economische middelen. Anderzijds zorgt de gezinssituatie voor de aanwezigheid of afwezigheid van partners en kinderen. Om die redenen wordt niet enkel de 'zorg voor het gezin' als verklarende factor opgenomen in de analyse, maar ook een dichotome maat die opdeelt in 'alleenstaand' of niet.

Taal is een van de facetten die niet genegeerd kunnen worden binnen de context van het onderzoek. De meerstemmige smeltkroes in de regio werd reeds vermeld. In dit hoofdstuk wordt taal aangewend om verschillen in participatie te verklaren. Vertrekkende van de bestuurlijke context in de regio waarin de gemeenschappen (zowel Franstalig als Nederlandstalig) naast Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, onder andere, hun zeg hebben in het culturele gebeuren wordt de competentie van deze twee geïnstitutionaliseerde talen -Frans en Nederlands- in rekening gebracht bij het verklaren van verschillen in het model.

Ook **etniciteit** is een belangrijk kenmerk binnen de regio. Deze maat houdt rekening met de herkomst van de respondenten. Nieuwe Brusselaars met een migratieachtergrond ervaren mogelijks drempels ten aanzien van het culturele aanbod. Maar dit kan ook gelden voor de 2^e en 3^e generaties met migratie-roots.

Religie²¹ geeft tenslotte een idee over het 'spirituele kapitaal' van de respondenten. Een religieus engagement gaat samen met het volgen van bepaalde principes en rituelen, al zijn deze niet altijd even strikt en bestaat er hierin grote variatie tussen gelovigen. Toch is het in rekening brengen van de religieuze identiteit relevant wanneer het gaat over culturele gevoeligheden. Kunst en cultuur kunnen, zonder dat het zo bedoeld is, mensen schofferen, afschrikken of zich simpelweg op hun ongemak stellen.

²¹ Het opdelen volgens religieuze affiniteit ligt gevoelig. Toch is het onmogelijk om een breed sociologisch onderzoek te doen zonder enkele persoonlijke, weliswaar sterk collectief gebonden, zaken te bevragen. De intentie hierbij is niet om mensen te herleiden -lees essentialiseren- tot kenmerken als leeftijd of religie, noch om aan *groupism* te doen. Wel is het de bedoeling om te kijken waar precies een religieuze identiteit verklarende kracht kan toevoegen aan een model dat ongelijke toegang tot cultuur probeert te doorgronden.

Daarnaast wordt religie ook vanuit de sociologische literatuur in verband gebracht met sociaal kapitaal en cultuurconsumptie (Glanville et al., 2008; Montoro-Pons & Cuadrado-García, 2018; Wuthnow, 2002). Religie kan de normatieve en sociale kaders aanreiken die het individu inbed in een gemeenschap waarin hij/zij stabiliteit vindt. Deze positieve eigenschappen van sociale omkadering kunnen ook bestaan in het culturele milieu, waardoor sprake kan zijn van een *trade-off* tussen cultuur en religie -vanuit de logica: wat de een in cultuur vindt, vindt de ander in religie.

5.2 Statistische leeswijzer (voor zij die meer willen weten over de methode)

Om de participatiekansen van de verschillende socio-demografische profielen te meten worden binaire logistische regressies uitgevoerd. Deze techniek is aangewezen wanneer de afhankelijke variabele dichotoom is. In het geval van participatie aan receptieve kunst en cultuur gaat het dus om de vraag of iemand wel of niet participeert. Een positief antwoord: 1, wordt afgezet tegen een negatief antwoord: 0. De uitgevoerde regressie meet vervolgens de kansen van de verschillende categorieën om tot de groep participanten te behoren. De aanwezigheid van verschillende variabelen in het model zorgt er voor dat er gecontroleerd wordt voor de gedeelde variatie die bijvoorbeeld kan bestaan tussen inkomen en opleidingsniveau. Zo worden de effecten van elkaar onderscheiden en kunnen we preciezere uitspraken doen over de verschillende effecten.

Deze methode wordt gebruikt om verschillen in receptieve participatie, bibliotheekbezoek, verenigingsleven, behoefte aan cultuur in de wijk, creatieve beoefening en drempels te verklaren. Enkel voor de culturele drempels wordt gebruik gemaakt van een multiële regressie analyse waarbij de effecten lineair kunnen worden gelezen als in: een voorspelde verhoging of verlaging van de drempel per eenheid toename van de verklarende factor in het model.

De effecten van de binaire logistische regressie kennen een andere logica. Hier gaat het om odds ratio's. Die schommelen rond de waarde 1 al naargelang de categorie samengaat met een hogere of lagere kans dan de referentiecategorie op een positief antwoord in de afhankelijke variabele. Een fictief voorbeeld: Als we genderverschillen in theaterbezoek (de afhankelijke variabele) bestuderen met mannen als de referentiegroep, dan wil een odds ratio van 2 zeggen dat er voor elke man twee vrouwen zijn die naar theater gaan. Een odds ratio van 0,5 wil daarentegen zeggen dat er voor elke 2 mannen (1/0,5) 1 vrouw is die naar theater gaat. Een odds ratio van 1 wil zeggen dat er voor elke man ook 1 vrouw naar theater gaat (wat wijst op geen genderverschil). Aan de hand van de significantie-toetsen testen we of een odds ratio significant verschilt van 1.

In dit model worden eerst de verschillen in culturele behoeften, receptieve participatie en creatieve beoefening en deelname aan het verenigingsleven verklaard. Tenslotte doen we hetzelfde voor de verschillende drempels. Daarna worden de culturele drempels verklaard aan de hand van een multiële regressie met een continue schaal als afhankelijke variabele. Hier kunnen wel uitspraken worden gedaan over het effect van de verklarende factoren op de verwachte score in de afhankelijke variabele.

Significante verschillen gaan dus steeds samen met een voorspelde vermindering of verhoging van de culturele drempels uitgedrukt in een cijfer op de schaal.

5.3 Culturele behoeften in de buurt

In dit stuk worden de culturele behoeften in de wijk onder de loep genomen. Zoals al bleek uit het beschrijvende hoofdstuk zijn de respondenten hierover verdeeld. Sommigen vinden bijvoorbeeld dat er genoeg plaats is voor cultuur in hun leefomgeving, voor anderen schiet het aanbod in de wijk tekort. Om na te gaan welke factoren ten grondslag liggen aan deze verschillen werd een logistische regressie uitgevoerd met het al dan niet hebben van een behoefte aan meer cultuur in de wijk als afhankelijke variabele.

De maat van culturele behoefte of een tekort eraan bestaat uit twee componenten. Een eerste verwijst naar de nood aan een beter of ander type cultureel aanbod in de buurt. De tweede gaat over de nood aan meer, of beter afgestemde, informatie over wat er zoal te doen is in de buurt ter vrijetijdsbesteding. Beide componenten en hun samenstelling zijn hieronder weergegeven. De behoefte aan een cultureel vrijetijdsaanbod in de buurt werd gemeten aan de hand van drie stellingen. Wanneer een respondent van minstens twee van de drie stellingen aangeeft er niet akkoord mee te zijn, beschouwen we deze respondent als iemand met behoefte aan een groter cultureel vrijetijdsaanbod in de buurt. In totaal kunnen we 22,7% van de respondenten tot deze groep rekenen. De behoefte aan meer informatie over het vrijetijdsaanbod wordt gemeten aan de hand van één stelling. De personen die niet akkoord gaat met de stelling beschouwen we als respondenten die behoefte hebben aan meer informatie. Bij 27,7% van de respondenten bestaat deze behoefte.

Tabel 31: Behoeftte aan cultuur en informatie erover in de buurt: samenstelling en percentage

	Niet akkoord (%)²²
Behoeftte aan een cultureel vrijetijdsaanbod in de buurt (N=631)	22,7
Er is voldoende plaats voor cultuur	
Er zijn voldoende plaatsen waar je creatieve activiteiten kan beoefenen	
Er zijn voldoende interessante activiteiten of initiatieven in de buurt om vrije tijd door te brengen	
Behoeftte aan informatie over het vrijetijdsaanbod (N=632)	27,7
Ik ben goed op de hoogte over wat je allemaal kan doen in deze buurt om je vrije tijd door te brengen	

²² Bij het bereken van dit percentage werd de referentiegroep breed gedefinieerd. Zo werden ook de antwoorden 'Weet niet/geen mening' in deze categorie opgenomen.

Zowel voor de 'Behoeftte aan cultureel vrijetijdsaanbod in de buurt' als de 'Behoeftte aan informatie over het vrijetijdsaanbod' worden analyses op basis van een logistische regressie gemaakt. Het gaat dus over het meten van effecten op de kans op het al dan niet ervaren van een dergelijke behoefte.

Analyse

Een eerste effect dat duidelijk naar voor komt is leeftijd. De odds (1,83) om een grotere ontevredenheid ten aanzien van de culturele en creatieve mogelijkheden in de buurt te ervaren is bijna twee keer zo groot voor mensen tussen de 44-en 65 jaar dan voor de groep 30 tot 44-jarigen. Voor de andere leeftijdsgroepen zijn geen verschillen waar te nemen met de referentiegroep.

Daarnaast is er een effect van inkomen op de kans op het ervaren van de behoefte op een aangepast cultureel en vrijetijdsaanbod in de buurt. De odds (1,89) zijn bijna twee keer zo groot voor mensen die moeilijk rondkomen, dan voor zij die makkelijk rondkomen. Dit betekent dat de tevredenheid over de culturele mogelijkheden in de buurt verklaard kunnen worden vanuit de materiële situatie van de persoon, waarbij een moeilijke economische situatie leidt tot meer ontevredenheid over de voorzieningen, en dus de behoefte vergroot naar een ander cultuur en vrijetijdsaanbod.

Tenslotte speelt ook etniciteit een rol in het verklaren van het al dan niet ervaren van een dergelijke culturele behoefte. Zowel voor mensen met een Marokkaanse achtergrond (odds ratio:2,10), als voor mensen met een andere achtergrond (odds ratio: 1,98) -niet Belgisch of Marokkaans- zijn de odds zo'n twee keer groter dan voor niet Belgen. Dit betekent dat mensen met een migratieachtergrond, ook al gaan die wortels soms ver terug, minder tevreden zijn over de culturele mogelijkheden in hun buurt. De vraag is bijgevolg of het aanbod genoeg afstemt op de noden van iedereen, en dus niet enkel op de mensen met een Belgische achtergrond en de kapitaalkrachtigen.

Tabel 32: behoefte aan een uitgebreider cultuuraanbod: logistische regressie

	Odds ratio's (Exp (B))
Gender (ref. man)	
Vrouw	1,074
Leeftijd (ref 30-44jaar)	
18-29	1,590
45-64	1,831*
65+	1,191
Opleidingsniveau (ref. hoger onderwijs)	
Ten hoogste lager onderwijs	1,152
Secundair onderwijs	1,337
Student	1,077
Inkomen (ref. makkelijk rondkomen)	
Tussen beide	1,359
Moeilijk rondkomen	1,890*
Etniciteit (ref. Belgische roots)	
Marokkaanse achtergrond	2,101*
Andere dan Belgische of Marokkaanse achtergrond	1,978*
N= 610	
Significant op niveau *p<0,05, **p<0,01, ***p<0,001	

Ten tweede peilden we naar de mate waarin mensen zich genoeg geïnformeerd voelen over wat er zoals te doen is. Hier geeft de groep studenten (odds ratio: 2,23) aan dat ze een tekort aan informatie over het vrijetijdsaanbod in hun buurt ervaren. De odds voor studenten in het ervaren van een gebrek aan informatie zijn meer dan twee keer hoger dan dit het geval is voor de groep met een diploma hoger onderwijs. Deze groep studenten is graag geïnformeerd en ervaart een tekort aan informatie over het vrijetijdsaanbod in hun buurt.

Daarnaast wijzen de cijfers op een duidelijk verschil voor de groep die moeilijk rondkomt (odds ratio: 2,93) ten opzichte van de groep die makkelijk rondkomt. Het is voor mensen die moeilijk rondkomen met andere woorden moeilijker om informatie over het culturele aanbod te in te winnen.

Tabel 33: Behoeftte aan meer cultuurinformatie: logistische regressie

	Odds ratio's (Exp (B))
Gender (ref. man)	
Vrouw	1,045
Leeftijd (ref. 30-44jaar)	
18-29	1,312
45-64	1,066
65+	1,012
Opleidingsniveau (ref. hoger onderwijs)	
Ten hoogste lager onderwijs	0,906
Secundair onderwijs	0,832
Student	2,229*
Inkomen (ref. makkelijk rondkomen)	
Tussen beide	0,937
Moeilijk rondkomen	2,927***
Etniciteit (ref. Belgische roots)	
Marokkaanse achtergrond	0,776
Andere dan Belgische of Marokkaanse achtergrond	1,179
N= 610	
Significant op niveau *p<0,05, **p<0,01, ***p<0,001	

Samengevat blijken herkomst, leeftijd en inkomen een effect te hebben op de kans een behoefte aan een ruimer of verschillend cultureel aanbod te ervaren. Voor mensen met een laag inkomen en studenten is er tevens een groter tekort aan informatie dan voor hun respectievelijke referentiegroepen.

5.4 Creatieve beoefening

Creatieve beoefening wordt gemeten aan de hand van de verschillende creatieve hobby's zoals opgenomen in deze studie. Het gaat, om precies te zijn, over beeldende kunst, ambachtelijke hobby, muziek maken, creatief schrijven, dansen, audiovisuele kunst en theater. Ook hier behoort iemand tot de groep 'creatievelingen' wanneer minstens één van de hobby's is aangeduid. De vraag die werd gesteld was 'heb je creatieve hobby's? Dit hoeft niet in een vereniging, school of club te zijn. Ook wat je enkel thuis doet mag je aanduiden.' In de kolom is tevens het percentage Vlaamse creatieve-hobby-beoefenaars weergegeven. Het verschil is aanzienlijk, maar hier werd de vraagstelling iets enger geformuleerd en

betrof één van de eisen dat het een activiteit was die men de afgelopen maand nog uitgeoefend heeft. Daarnaast werd de ambachtelijke hobby niet bevraagd in de Vlaamse versie. Een andere verklaring voor dit verschil is dat het in de onderzoekspereimeter gaat om een jongere bevolking. De kans voor die groep op het beoefenen van een creatieve hobby is doorgaans, zo geeft ook de Participatiesurvey in Vlaanderen aan (Lievens et al., 2015), groter.

Tabel 34: Creatieve hobby: samenstelling en percentage

	Onderzoekspereimeter (%)	Vlaanderen 2014 (%)
Beoefenaar creatieve hobby (maandelijks)	42,7	24,9
Beeldende kunst (boetsen, keramiek, schilderen, glaswerk, edelsmeedkunst, tekenen,...)		
Ambachtelijke hobby: naaien, weven, bloemschikken, creatief hout- of metaalbewerken ...		
Muziek maken (instrument, elektronisch,...) of zingen		
Creatief schrijven (teksten, gedichten, dagboek, blog,...)		
Dansen (stijldansen, urban dance, volksdans, jazz, klassieke dans,...)		
Audiovisuele kunst (fotografie, video,...)		
Theater (stand-upcomedy, toneel, poetry slam, musical...)		

Analyse

Een eerste vaststelling is dat vrouwen (odds ratio: 1,79) een aanzienlijk grotere kans hebben dan mannen om een creatieve hobby uit te oefenen. De odds voor de vrouwen ligt bijna twee keer hoger dan die voor mannen. Van enkele van deze creatieve hobby's, zoals dansen en schrijven, is geweten dat ze meer aantrekkelijk zijn voor meisjes en vrouwen (Vanherwegen et al., 2009). Toch is het opvallend dat ook bij het betrekken van de andere hobby's deze verschillen zich doorzetten.

Wat leeftijd betreft is het niet zozeer de jeugd die doorslaggevend is in de creatieve beoefening maar wel de lagere kansen op creatieve daadkracht op oudere leeftijden. De odds bedraagt 0,37 voor de groep 65-plussers. De hypothese dat ouderen vanaf een bepaalde leeftijd op zoek gaan naar nieuwe ontdekkingen om een leegte op te vullen in hun ervaringswereld gaat dus niet op wat creatieve hobby's betreft. Allicht speelt hier eerder het effect van de tanende vitaliteit in de latere levensjaren een rol waardoor sommige, intensievere, hobby's zoals dans, toneel en het bespelen van bepaalde instrumenten een moeilijke klus worden. Daarnaast is het niet uit te sluiten dat de verklaring voor dit effect zich -ten dele- afspeelt op generatieniveau. De oudere generatie is niet opgegroeid met dezelfde media als jongere generaties die zich vandaag de dag met hun smartphones makkelijker kunnen toeleggen op bijvoorbeeld audiovisuele kunst. Ook voor andere beoefeningen is het met de inburgering van het internet gemakkelijker om het een en het ander op te zoeken en als het ware je eigen mentor te worden.

Een derde significant effect zien we terug bij opleidingsniveau. De kans op het beoefenen van een creatieve hobby is kleiner voor de groep die ten hoogste een diploma lager onderwijs (odds ratio: 0,33) heeft behaald en de groep die een secundair diploma (0,67) heeft ten opzichte van de groep met een diploma hoger onderwijs. Tussen studenten en de groep met een diploma hoger onderwijs worden er geen verschillen vastgesteld. De cijfers duiden op een kloof tussen hoog- en laagopgeleiden in het beoefenen van creatieve activiteiten. Hier spelen mogelijks socialiserende effecten van onderwijs en thuismilieu een rol in het al dan niet stimuleren van creatieve ontwikkeling.

Tabel 35: Uitoefenen van een creatieve hobby: logistische regressie (N=615)

	Odds ratio's (Exp (B))
Gender (ref. man)	
Vrouw	1,793**
Leeftijd (ref 30-44jaar)	
18-29	1,392
45-64	0,717
65+	0,371**
Opleidingsniveau (ref. hoger onderwijs)	
Ten hoogste lager onderwijs	0,331***
Secundair onderwijs	0,666*
Student	0,682
Inkomen (ref. makkelijk rondkomen)	
Tussen beide	1,043
Moeilijk rondkomen	0,852
Etniciteit (ref. Belgische roots)	
Marokkaanse achtergrond	0,730
Andere dan Belgische of Marokkaanse achtergrond	0,953
Significant op niveau *p<0,05, **p<0,01, ***p<0,001	

Ondanks het feit dat de beoefening van een creatieve hobby vaak binnenskamers, achter de muren van het huis²³ gebeurt, vertoont ze sociale patronen die terug te brengen zijn naar gender en onderwijs. Deze effecten zijn gecontroleerd voor de andere variabelen die het model vervolledigen. Zowel inkomen als etniciteit hebben geen effect op de kans op creatieve beoefening. Dit is opmerkelijk aangezien er toch

²³ Zie hoofdstuk culturele praktijken.

vaak op gewezen wordt dat groepen met een migratieachtergrond moeilijker warm te maken zijn voor culturele praktijken. Deze veronderstelling gaat, zo blijkt uit de cijfers, niet altijd op en hangt veelal af van wat precies verstaan en gemeten wordt onder cultuur.

5.5 Bibliotheekbezoek

36,2% van de respondenten heeft in de afgelopen zes maanden een bibliotheek langst de binnenkant gezien. Dit komt ruwweg overeen met cijfers uit de Participatiesurvey Vlaanderen waarbij zo'n 32% in dezelfde referentieperiode een bibliotheek had bezocht (Lievens et al., 2015). Dit cijfer wijst erop dat de bibliotheken relatief goed gekend zijn in de buurt en dat een aanzienlijk deel één of meerdere keren naar de bibliotheek is geweest tijdens de voorgaande zes maanden. Uit voorgaand onderzoek blijkt echter dat deze vorm van cultuurparticipatie nog steeds gekenmerkt wordt door een ongelijke toegang. Zo is het bezoek van de bibliotheek sterk afhankelijk van zaken als leeftijd en opleidingsniveau en blijkt het moeilijk om de drempels die hier bestaan te dichten overheen de tijd (Lievens et al., 2015).

Analyse

In dit stuk worden de analyses besproken aan de hand van een logistische regressie, die peilt naar de kansen van de opgenomen sociale categorieën om al dan niet tot de groep bibliotheekbezoekers te behoren. De cijfers geven aan dat er wel degelijk verklarende factoren zijn die bibliotheekbezoek belemmeren of net faciliteren. We zien dat zowel leeftijd en opleidingsniveau, in lijn met voorgaand onderzoek in Vlaanderen, een rol spelen, al zijn deze effecten in de context van deze perimeter minder uitgesproken. Daarnaast is er ook een effect van etnische achtergrond. Verschillen in inkomen spelen dan weer geen rol van betekenis in het verklaren van kansen op bibliotheekbezoek.

Uit de resultaten blijkt dat de variatie in bibliotheekbezoek ten dele verklaard wordt door verschillen in leeftijd. Zo is de kans voor de groep van 45 tot 64-jarigen, en de groep 65-plussers om naar de bibliotheek te gaan kleiner dan voor de groep 30 tot 44-jarigen. Omdat het hier om data gaat die op één moment in de tijd verzameld is, kunnen we niet uitsluiten of het hier gaat om leeftijds- dan wel cohorte-effecten.

Naast leeftijd speelt ook opleidingsniveau een rol. In lijn met de verwachting nemen we een verhoogde kans op bibliotheekbezoek waar voor de studenten, en een lagere kans voor de lager opgeleiden telkens ten opzichte van de groep hoger opgeleiden. Deze cijfers wijzen erop dat de bibliotheek een belangrijke, thans boven proportioneel bezochte, plek is voor studenten. Dit kan om verschillende redenen zijn. Voorgaand onderzoek wees er reeds op dat naast de voor de hand liggende informatiefunctie, de bib voor de groep studenten dienst doet als ontmoetingsplek en ontspanningsruimte (Lievens et al., 2015). In de praktijk dienen de bibliotheken vaak als *studyspaces* voor de studenten. Ze vinden er de nodige ruimte en toegang tot gratis internet. Gezien de context kan het tevens een plek van luwte betekenen voor studenten om te ontsnappen aan de drukte van de stad. De lagere kans op bibliotheekbezoek voor de groep lager opgeleiden -geen of lager onderwijs- ten opzichte van de groep met een diploma hoger

onderwijs komt overeen met een lagere interessegraad die samengaat met de relatieve schaarste van cultureel kapitaal.

Tenslotte merken we ook op dat het hebben van Marokkaanse *roots* een impact heeft op het al dan niet bezoeken van een bibliotheek. De odds (0,55) dat mensen met een Marokkaanse achtergrond participeren is maar half zo groot als dat het geval is voor de groep met een uitsluitend Belgische achtergrond. Dit effect is gecontroleerd voor de andere variabelen en heeft dus niet te maken met de sociale positie. Dit wijst erop dat er aan deze ongelijke deelname culturele verschillen ten grondslag liggen. De bibliotheek als kennisarchief is een instituut dat, hoewel ze divers en open is in haar aanbod, vanuit haar genealogie een westers, seculier, kader hanteert die mogelijks voor drempels zorgt bij de groep met Marokkaanse *roots*. Daarnaast spelen ook taalkwesties een rol. De boeken en ander materiaal dat voorhanden is in de bib is tekstueel en heeft weinig betekenis voor de voornamelijk oudere generaties met een migratie-achtergrond die niet altijd de nodige kennis van de taal hebben.

Tabel 36: Bibliotheekbezoek: logistische regressie (N=610)

	Odds ratio's (Exp (B))
Gender (ref. man)	
Vrouw	1,163
Leeftijd (ref. 30-44 jaar)	
18-29	0,645
45-64	0,533**
65+	0,396*
Opleidingsniveau (ref. hoger onderwijs)	
Ten hoogste lager onderwijs	0,477*
Secundair onderwijs	0,717
Student	1,979*
Inkomen (ref. makkelijk rondkomen)	
Tussen beide	1,115
Moeilijk rondkomen	0,815
Etniciteit (ref. Belgische roots)	
Marokkaanse achtergrond	0,547*
Andere dan Belgische of Marokkaanse achtergrond	0,665
Significant op niveau *p<0,05, **p<0,01, ***P<0,001,	

5.6 Verenigingsleven

Het **verenigingsleven** bestaat uit een amalgaam van duurzame en minder duurzame connecties tussen mensen met telkens een minimum aan formele structuur. Het is de plek waar mensen zich inzetten voor gemeenschappelijke doelen en daarvoor een zekere mate van organisatie aannemen. Deze structuur zorgt, bewust of onbewust, voor gunstige sociale verbanden waarbinnen mensen opgenomen worden. Om de betrokkenheid bij deze verbanden te meten werden respondenten ingedeeld al naargelang ze deel uitmaken van één van de voorgelegde lijst verenigingen. We zagen reeds dat 37,3% van de respondenten minstens in één van de vermeldde verenigingen actief is. Er zijn verschillende redenen te bedenken waarom mensen zich aansluiten bij een vereniging. De positieve effecten van de socialiteit, en het ervaren van een gemeenschappelijk doel zijn er al twee.

Analyse

Uit de analyses komen twee robuuste effecten naar boven. Ten eerste, zo blijkt uit de resultaten, is de kans op participatie voor de groep lager opgeleiden -lager of geen diploma (odds ratio: 0,47)- een stuk lager dan voor de referentiegroep hoger opgeleiden. Eerder dan een verschil in nood aan sociale inbedding spelen hier andere drempels die de toegang tot het verenigingsleven voor deze mensen bemoeilijken. Onderwijs socialiseert, in de zin dat het een bepaalde oriëntatie meegeeft waarvan eenieder zich bedient bij het navigeren door het kluwen van instituties en sociale verbanden. Een 'tekort' aan deze vormen van socialisatie kan ervoor zorgen dat personen minder institutionele vertrouwdheid ontwikkelen waardoor verminderd sociaal engagement en sociale isolatie kunnen optreden.

Een tweede effect vinden we terug bij religie. De kans om deel uit te maken van een vereniging is kleiner voor moslims dan voor niet-of andersgelovigen. De odds (0,41) zijn zo'n 2,5 keer kleiner voor moslims. Dit is opmerkelijk aangezien religie vanuit sociologisch oogpunt steeds geassocieerd is met het sociaal kapitaal dat eigen is aan het verenigingsleven. Dit sociale middenveld is in de Belgische context echter ontstaan onder het juk van de verschillende zuilen, waaronder de katholieke (Botterman et al., 2009). De kans dat de groep katholieken een electieve affiniteit ervaren ten opzichte van de verenigingen is dan ook groter dan bijvoorbeeld het geval is voor moslims. Daarnaast speelt het gegeven mee dat er een *trade-off* bestaat tussen religieus engagement en het verenigingsleven. Omdat religie reeds kaders en rituelen aanreikt die het sociale leven sturen en verrijken is de nood aan sociale verbanden, lees verenigingen, minder groot. Ze kunnen dus fungeren als substituten van elkaar.

Tabel 37: Participatie aan activiteiten van een vereniging: Logistische regressie

	Odds ratio's (Exp (B))
Gender (ref. man)	
Vrouw	1,192
Leeftijd (ref. 30-44 jaar)	
18-29	0,815
45-64	1,091
65+	0,842
Opleidingsniveau (ref. hoger onderwijs)	
Ten hoogste lager onderwijs	0,471**
Secundair onderwijs	0,721
Student	1,236
Inkomen (ref. makkelijk rondkomen)	
Tussen beide	1,209
Moeilijk rondkomen	0,832
Religie (ref. niet-gelovig of andere)	
Christen	0,720
Moslim	0,408***
N= 615	
Significant op niveau *p<0,05, **p<0,01, ***P<0,001,	

5.7 Receptieve cultuurparticipatie

Met de schaal voor **receptieve cultuurparticipatie** meten we de mate van deelnemen aan de klassieke 'westerse' cultuurvormen. Deze maat is gebaseerd op vijf indicatoren: het al dan niet bezocht hebben van een museum of tentoonstelling, een dans of balletvoorstelling, een historisch gebouw, een concert of muziekvoorstelling of toneel en theater (ook comedy en slam poetry). Als iemand een of meerdere van deze activiteiten heeft aangeduid dan behoort deze persoon tot de groep participanten. Op basis van deze indicator kunnen we 54,8% van de respondenten beschouwen als een receptieve cultuurparticipant.

Toch loopt deze participatie lang niet altijd gelijk voor iedereen. Uit voorgaand onderzoek weten we dat participatie aan kunsten en erfgoed vooral verklaard wordt vanuit opleidingsverschillen (zie meerdere bijdragen in Lievens et al., 2015). Het receptieve publiek is doorgaans hoogopgeleid, maar ook andere factoren kunnen een rol spelen. In dit stuk brengen we enkele van de centrale kenmerken uit dit onderzoek in rekening om kansen in deelname aan receptieve cultuurvormen te verklaren.

Analyse

In lijn met de verwachting zien we dat de kans voor de groep lager opgeleiden -geen of lager onderwijs (odds ratio: 0,37)- een heel stuk kleiner is dan voor de groep met een diploma hoger onderwijs. Dit wijst erop dat er nog steeds drempels bestaan die ervoor zorgen dat de groep met minder cultureel kapitaal moeite ondervindt om de stap te zetten richting theater, musea enzovoort. Hoewel we in een volgend stuk een deel van de mogelijke drempels apart analyseren, is het niet altijd duidelijk voor de persoon zelf waarom hij of zij niet -of niet meer dan nu al het geval is- deelneemt aan receptieve cultuur en het moeilijk wordt om te meten. Het gaat vaak over onbewuste motieven. Deze analyses zijn gecontroleerd voor leeftijd, inkomen, etniciteit en taal.

Daarnaast duiden de resultaten op een duidelijk effect van etnische-culturele achtergrond. Mensen met Marokkaanse *roots* (odds ratio: 0,51) hebben beduidend lagere participatiekansen. Deze groep heeft minder kans om aan receptieve kunst deel te nemen dan de groep met een Belgische achtergrond. Dit bevestigt de perceptie van heel wat cultuurinstellingen dat mensen met een migratieachtergrond moeilijker te bereiken zijn. Het is bijgevolg een blijvende uitdaging om met diversiteit rekening te houden en te achterhalen waarom deze groep proportioneel gezien minder deelneemt. Ook hier wordt in een volgend luik gekeken welke van de drempels een mogelijke verklaring kunnen geven voor deze lagere participatiekansen.

Een laatste relevante factor in het verklaren van verschillen in receptieve cultuurdeelname is de praktische kennis van het Frans en Nederlands (odds ratio: 1,09). Deze wordt gemeten aan de hand van een schaal van 0 tot 10, waarbij een score dicht bij 10 erop wijst dat men het Frans en Nederlands in verscheiden situaties hanteert en score 0 betekent dat men het Nederlands of het Frans in geen enkele situatie hanteert. We zien dat mensen die het Nederlands en het Frans meer hanteren een grotere kans hebben om gebruik te maken van het receptieve cultuuraanbod dan zij die zich in minder of geen situatie van het Nederlands en Frans bedienen. Taal speelt dus, thans in de specifieke context van het onderzoek, een rol in het verklaren van cultuurparticipatie en doet dit los van de andere variabelen uit de lijst waarvoor gecontroleerd is.

Tabel 38: Receptieve cultuurparticipatie: logistische regressie

	Odds ratio's (Exp (B))
Gender (ref. man)	
Vrouw	1,113
Leeftijd (ref 30-44 jaar)	
18-29	0,718
45-64	0,746
65+	0,532
Opleidingsniveau (ref. hoger onderwijs)	
Ten hoogste lager onderwijs	0,369***
Secundair onderwijs	0,689
Student	1,78
Inkomen (ref. makkelijk rondkomen)	
Tussen beide	1,089
Moeilijk rondkomen	0,786
Etniciteit (ref. Belgische roots)	
Marokkaanse achtergrond	0,498**
Andere dan Belgische of Marokkaanse achtergrond	0,779
Taal (schaal: praktische kennis van NL en Fr)	
Kennis van het Nederlands en Frans	1,090*
N= 607	
Significant op niveau *p<0,05, **p<0,01, ***P<0,001,	

De andere variabelen die zijn opgenomen in deze analyse, respectievelijk: gender, leeftijd, en inkomen hebben geen significant effect. Dit wil echter niet zeggen dat inkomen of gender geen rol spelen in het ervaren van specifieke drempels ten aanzien van receptieve cultuurdeelname.

In het volgende stuk gaan we dieper in op de verschillende drempels zoals ze bevestigd zijn in dit onderzoek. Dit geeft een overzicht van de verschillende redenen die mensen aanduiden om te verklaren waarom ze niet of niet meer dan ze al doen deelnemen aan wat we verstaan onder klassieke of receptieve cultuurvormen. Door ook deze drempels in verband te brengen met de centrale verklarende factoren uit dit onderzoek proberen we dus niet enkel de verschillen in cultuurdeelname te verklaren maar ook de drijfveren die hierachter schuilgaan.

5.8 Drempels verklaard

In de vragenlijst werden de respondenten 13 drempels voor receptieve cultuurparticipatie voorgelegd (uitvoerig besproken in hoofdstuk 4). De respondenten konden voor elk van deze aspecten aanduiden of het voor hen al dan niet een reden vormde om niet of niet vaker aan kunst en cultuur deel te nemen. Voor de multivariate analyses hebben we deze gebundeld tot zeven betekenisvolle groepen van drempels, meer bepaald gaat het om financiële-, fysieke-, interesse-, tijds-, kennis-, sociale- en talige-drempels. Deze worden bij de analyses verklaard vanuit de centrale sociale achtergrondkenmerken van deze studie en enkele specifieke condities die relevant in het verklaren van de respectievelijke drempels.

Tabel 39: Soorten drempels: samenstelling en percentage (N=628)

	% dat drempel heeft aangeduid
Financiële drempel	28,0
Ik vind de toegang te duur	
Fysieke drempel	14,2
Ik kan er moeilijk geraken (te ver, moeilijk bereikbaar,...)	
Een gezondheidsprobleem hindert mij	
Interesse drempel	29,0
Het interesseert me niet	
Mijn eerdere ervaringen vielen tegen	
Tijdsdrempel	39,8
Ik heb er niet genoeg tijd voor	
Ik heb al te veel andere hobby's	
Kennis drempel	27,6
Ik heb er te weinig informatie over	
Ik ken er te weinig van	
Sociale drempel	15,9
Er is niemand die met mij mee kan of wil	
Ik zou mij er niet op mijn gemak voelen	
Mijn familie en/of vrienden zouden sommige activiteiten afkeuren	
Taal drempel	7,2
De taal die er wordt gesproken is moeilijk voor mij	

Dat voorkeuren en smaken verschillen is een feit. Anderzijds zagen we reeds in de vorige stukken dat creatieve praktijken, tevredenheid over het culturele aanbod, bibliotheekbezoek, het verenigingsleven en receptieve participatie sociale patronen blootleggen. Naast de verschillen bestaan er dus wel degelijk ook smaakpatronen. Om deze patronen ten aanzien van het culturele leven nog beter te kunnen aanwijzen kijken we naar de specifieke drempels die mensen ervaren ten aanzien van culturele participatie. In dit stuk worden drempels ten aanzien van receptieve participatie verklaard vanuit de centrale verklaringsfactoren van dit onderzoek, aangevuld met enkele meer specifieke variabelen die relevant zijn voor de drempels in kwestie.

De keuze voor deze 'extra' verklarende factoren is steeds gemaakt op basis van een verwachting. Dit wil zeggen dat er naast de factoren zoals leeftijd, gender, opleidingsniveau en inkomen, die overal aan bod komen, soms ook andere factoren in rekening worden gebracht. Bij interesse wordt bijvoorbeeld een maat van zorg voor het gezin gebruikt en voor bijna alle variabelen wordt etnische herkomst getest. Door arbeidssituatie in rekening te brengen, raken we niet meteen aan de kern van dit onderzoek, maar wordt wel een belangrijke verklarende factor aangehaald die samenhangt met de ervaring van tijdsgebrek. Deze keuzes, waarbij de ene variabele geschrapt wordt en de andere toegevoegd hebben ook te maken met de beperkingen van een relatief kleine dataset. Door te veel factoren op te nemen, schakelen de verklarende factoren elkaar als het ware uit omdat er voor teveel factoren tegelijkertijd gecontroleerd wordt.

5.9 Financiële drempel

De eerste drempel die besproken wordt is financieel van aard. Niet verrassend werd hier enkel voor inkomen een verhoogde kans op het ervaren van deze drempel vastgesteld. De odds tussen de groep die het moeilijk heeft (odds ratio: 5,78), de groep die makkelijk noch moeilijk rondkomt (odds ratio: 2,50) en de groep die makkelijk rondkomt is respectievelijk 5 à 6, en 2,5 keer groter. Voor de andere factoren werden geen significante effecten waargenomen.

Tabel 40: Drempels verklaard door socio-demografische kenmerken: Logistische regressie

	Financiële drempel (Exp (B))	Fysieke drempel (Exp (B))	Interesse-drempel (Exp (B))	Tijds-drempel (Exp (B))	Kennis-drempel (Exp (B))	Sociale drempel (Exp (B))	Taal-drempel (Exp (B))
Gender (ref. man)							
Vrouw	1,301	1,873*	0,679*	1,303	0,959	1,630*	1,818
Leeftijd (ref 30-44jaar)							
18-29	0,562	0,565	1,432	0,747	1,082	1,697	0,737
45-64	0,973	1,076	1,789*	0,565*	0,988	1,038	0,664
65+	0,799	3,267**	1,776	0,463	0,557	1,909	0,968
Opleidingsniveau (ref. hoger onderwijs)							
Ten hoogste lager onderwijs	0,830	1,353	1,074	0,754	0,638	1,436	3,408**
Secundair onderwijs	0,943	1,394	1,337	0,658	0,703	0,961	1,717
Student	1,442	2,149	2,037*	1,547	0,931	0,734	0,995
Inkomen (ref. makkelijk rondkomen)							
Tussen beide	2,501**	2,567**	0,678	1,102	1,99**	2,669**	1,924
Moeilijk rondkomen	5,799***	3,53***	0,584*	0,741	2,308**	2,555**	1,599
Alleenstaand	/	/	0,571*	/	/	/	/
Etniciteit (ref. Belgische roots)							
Marokkaanse achtergrond	0,787	0,594	1,249	/	/	1,037	/
Andere dan Belgische of Marokkaanse achtergrond	1,061	0,6	1,02	/	/	0,681	/
Kennis van talen		/	/	/	1,072	/	/
Zorg voor gezinslid (ref. geen zorg voor gezinslid)		1,239		1,515*	/		
Aan het werk (ref. niet aan het werk)				2,433***	/		
N	611	603	604	606	603	611	615

5.10 Fysieke drempels

Drempels kunnen ook fysiek van aard zijn, wanneer mensen bijvoorbeeld aangeven gehinderd te zijn door een zwakke gezondheid of gewoon moeilijk op de plek van het culturele gebeuren geraken vanwege de afstand of de weg ernaartoe.

Uit de analyse blijkt dat vrouwen in verhouding tot mannen meer kans hebben om deze drempel te ervaren. De odds voor vrouwen is 1,87 keer groter dan voor mannen. Hoewel er gecontroleerd wordt voor de zorglast binnen het gezin blijft dit effect overeind. Ook de groep ouderen (65-plussers) hebben een grotere kans dan de referentiegroep 30 tot 44-jarigen om fysieke drempels ten aanzien van kunst en cultuurparticipatie te ervaren. De odds voor de groep 65-plusser ligt 3,27 keer hoger dan die voor de referentiegroep 30 tot 44-jarigen. Het is geen geheim dat ouderen minder mobiel zijn dan jongeren. De kans op gezondheidsproblemen neemt dan ook toe met de leeftijd. Dit wil echter niet zeggen dat ouderen daarom minder participeren zoals we al zagen in de resultaten voor receptieve cultuurdeelname, wel dat ouderen in verhouding tot de andere leeftijden veel vaker deze drempel aanhalen als reden voor hun afwezigheid of verminderde participatie.

5.11 Interessedrempel

Een aanzienlijk deel van de mensen gaat niet -of niet vaker- naar theater omdat ze er simpelweg geen interesse voor hebben. Om deze drempel te verklaren werden de gebruikelijke variabelen in rekening gebracht alsook de familiale situatie, meer bepaald of iemand alleen woont of niet.

De coëfficiënten uit de analyse wijzen op verschillende oorzakelijke verbanden. Zo is de kans dat een vrouw deze interessedrempel aangeeft een stuk kleiner dan voor een man (odds ratio: 0,68). Dit cijfer bevestigt de idee dat vrouwen meer gesocialiseerd zijn richting kunst en cultuur terwijl mannen eerder gestuurd worden in de richting van sport en actie.

Naast gender vertoont ook de groep studenten een significant verschil in het ervaren van de interessedrempel ten opzichte van de referentiegroep met een diploma hoger onderwijs. De odds (odds ratio: 2,0) voor studenten zijn twee keer hoger dan voor mensen met een diploma hoger onderwijs. Dit betekent dat studenten meer dan hoger opgeleiden aangeven door een gebrek aan interesse niet of minder deel te nemen aan receptieve cultuur. Voorgaand onderzoek toonde reeds aan dat jongeren en dus studenten een ander culturele interesses hebben dan ouderen. Hun interesseveld reikt meer richting nieuwe media en kunstvormen, terwijl ze het klassieke aanbod makkelijker laten passeren (Prieur, Savage 2012, Mcewan, Denton 2011). Hoewel deze analyse controleert voor leeftijd, gaat het daar om een groep die veel breder is gedefinieerd (18-30) dan de groep studenten. De zogenaamde jeugdcultuur ligt daarom allicht meer besloten in die tweede groep waarvoor ook het effect is vastgesteld.

Daarnaast vinden we ook bij deze drempel het effect van inkomen terug. De kans dat iemand in een moeilijke economische situatie (odds ratio: 0,57), of een situatie 'tussen beide' (odds ratio: 0,58) een interesse drempel ervaart is kleiner dan voor de groep die makkelijk rondkomt met zijn of haar maandelijks inkomen. Dit wil zeggen dat mensen die het economisch moeilijk hebben in verhouding minder de interesse-drempel als reden opgeven. Zoals we al zagen heeft deze categorie vaak andere, lees

meer doorslaggevende, drempels waardoor ze niet of niet vaker de weg vindt naar het receptieve culturele aanbod.

Tenslotte is er ook sprake van een effect van de familiale situatie. Zo is de kans dat alleenstaanden een dergelijke drempel ervaren kleiner dan voor mensen die met anderen samenwonen. Alleenstaanden geven dus in vergelijking met mensen die met anderen samenwonen minder een gebrek aan interesse op als reden waarom zij niet of minder deelnemen aan receptieve kunst en cultuur.

5.12 Tijdsdrempel

Veel mensen geven aan niet genoeg tijd te hebben om aan kunst en cultuur deel te nemen. Deels betreft dit hier een gemakkelijk antwoord. Toch toont eerder onderzoek aan dat ook achter deze drempel sociale verschillen schuilgaan, met name wat opleidingsniveau betreft (Beunen et al., 2015).

Dit effect zien we echter niet terug in de cijfers. Daarin blijkt dat de groepen met een lager of secundair diploma niet minder kans hebben op het ervaren van een tijdsdrempel dan de groep hoogopgeleiden. Dit kan te maken hebben met het feit dat dit model ook rekening houdt met het al dan niet actief zijn op de arbeidsmarkt, waarmee het opleidingsniveau samenhangt. De odds voor de arbeiders ligt zo'n 2,43 keer hoger dan voor de referentiegroep die niet werkt.

Naast het al dan niet hebben van werk speelt ook het hebben van een zorgtaak een rol. Met kinderen of ouders ten laste is het moeilijker om tijd vrij te maken. Dit vertaalt zich in hogere kansen op het ervaren van tijdsdruk bij de mensen die 'belast' zijn met een zorgtaak (odds ratio: 1,52) ten opzichte van zij die niet in deze categorie passen. Tenslotte speelt ook leeftijd een rol. De odds van de leeftijdsgroep 45-64 jaar zijn bijna twee keer kleiner dan voor de jongere leeftijdsgroep 33 tot 44-jarigen. De kans van die eerste groep op -subjectieve- tijdsnood is dus kleiner dan voor de andere groep.

5.13 Kennisdrempels

De verwachting bij deze drempel is dat mensen met meer cultureel kapitaal, meer kennis hebben van de expliciete en impliciete codes die gepaard gaan met culturele consumptie (Bourdieu, 1984). Toch is er geen sprake van een dergelijk effect van opleidingsniveau (hetgeen een zekere vertrouwdheid met de legitieme culturele praktijken veronderstelt) op de kennisdrempel. Dit kan echter ook te maken hebben met het onbewuste karakter van cultureel kapitaal. Degene die niet aan cultuur participeert gaat dat niet altijd linken aan zijn of haar socialisatie en de codes die daar al dan niet bij zijn overgedragen.

In tegenstelling tot opleidingsniveau is er een duidelijk effect van inkomen op het ervaren van kennisdrempels. De kans dat mensen die moeilijk rondkomen (odds ratio: 2,29) of 'tussen beide' (odds ratio: 1,96) een kennisdrempel ervaren is groter dan voor de referentiegroep die makkelijk rondkomt. Geen van de andere factoren, waarvoor de effecten gecontroleerd zijn, geeft blijk van verklarende kracht.

5.14 Sociale drempels

Uit de analyse van deze drempel blijkt dat vrouwen meer kans hebben dan mannen om een sociale belemmering te ondervinden. De odds voor de vrouwen liggen 1,63 keer hoger dan die van de mannen. Dit wil zeggen dat vrouwen meer aangeven dan mannen moeilijkheden te ondervinden om deel te nemen aan het culturele leven vanwege zaken die te maken hebben met de eigen sociale context of die van de culturele leefwereld. Buiten de fysieke drempel is dit de enige drempel waarop de vrouwen een grotere kans hebben dan mannen om ze te ervaren. Beide wijzen op een afstand van de vrouw ten aanzien van het culturele aanbod, de ene fysiek en geografisch, de andere sociaal en cultureel.

Tenslotte zien we ook hier een effect van inkomen op de kans op het ervaren van een sociale drempel. Economische deprivatie lijkt in dit geval de sociale ondersteuning -het figuurlijk duwtje in de rug- die soms nodig is voor culturele drempels te overwinnen te belemmeren. De odds voor zij die moeilijk rondkomen (odds ratio: 2,28) en 'tussen beide' (odds ratio:2,74) zijn zo'n twee a drie keer groter dan voor de referentiegroep die comfortabel leeft van zijn of haar inkomen. Deze resultaten komen overeen met wat we zagen in de analyse van de andere drempels, namelijk dat de kloof tussen arm en rijk de drempels ten aanzien van kunst en cultuur lijkt de voeden.

5.15 Taaldrempels

Deze drempel geeft aan of mensen al dan niet een talige drempel ervaren. Zoals reeds aangehaald is het ontcijferen van cultuur niet mogelijk zonder een zekere vertrouwdheid met de codes ervan. Een van de kernideeën van de cultuursocioloog Bourdieu is dan ook dat een bepaalde esthetische gevoeligheid helemaal niet zo vanzelfsprekend is, maar afhankelijk is van de 'gepaste' socialisatie. Taal behoort tot de codes die daar nog aan voorafgaan. Aangezien taal in veel van de culturele activiteiten -van de muurtekst in het museum tot de strofen op het toneel- de basis vormt voor communicatie lijkt het een belangrijke reden te vormen voor (non)participatie.

We zien dat van alle opgenomen kenmerken enkel het opleidingsniveau voor significante verschillen in kansen zorgt. De odds voor de groep laagopgeleiden (geen of getuigschrift lager onderwijs) liggen zo'n 3,18 keer hoger dan voor de groep hoogopgeleiden (in het bezit van een diploma hoger onderwijs). De groep die minder onderwijs heeft genoten is ook de groep die een hogere kans heeft om talige drempels te ervaren. Deze effecten zijn, zoals elders reeds het geval was gecontroleerd voor de andere factoren zoals leeftijd en opleidingsniveau. We kunnen dus met zekerheid zeggen dat de effecten niet toe te schrijven zijn aan een van die andere verklarende factoren waarmee het opleidingsniveau mogelijk samenhangt.

5.16 Symbolische drempels

Symbolische drempels zijn gemeten aan de hand van een schaal samengesteld uit de antwoorden van de respondenten op vier vragen die peilen naar de mate waarin persoon x een probleem heeft met het bezoeken van bepaalde ruimtes. Het gaat om plekken waar alcohol wordt geconsumeerd, waar naakt te zien is, of waar gespot wordt met religie. Deze kenmerken gaan minder over de concrete inhoud van

culturele voorstellingen dan wel over de vorm. Een hoge score, dicht bij 10, betekent dat men heel sterk symbolische drempels ervaart of problemen heeft met de voorgelegde aspecten. Een score dicht bij 0 betekent dat men weinig problemen heeft met de voorgelegde aspecten en dus weinig symbolische drempels ervaart.

Tabel 41: symbolische drempels: Samenstelling en gemiddelde score op 10

	Gemiddelde (op 10)
Schaal symbolische drempels	4,5
Een plaats waar men alcohol serveert	
Een dans of theater voorstelling waar naakt te zien is	
Een museum of tentoonstelling met naakte beelden	
Een culturele voorstelling waarin men spot met religie	

Door respondenten een dergelijke set van hypothetische situaties voor te leggen werd er gepeild naar wat er voor wie gevoelig ligt op het vlak van culturele praktijken. Cultuur gaat in een hedendaagse context vaak over de zoektocht naar transgressie en dus naar het overstijgen van de heersende conventies (Heinich, 2014). Dit 'spel' van code-doorbreking staat centraal in het paradigma van de hedendaagse kunst. Op die manier is het niet onlogisch dat bepaalde zaken onaangenaam overkomen. Maar ook andere zaken die niet altijd transgressief bedoeld zijn, zoals het serveren van alcohol, kunnen gevoelig liggen. Het ervaren van grensoverschrijding is bijgevolg afhankelijk van het perspectief van de persoon. De analyse gaat dan ook na welke sociale verschillen achter deze ervaring en perceptie schuilgaan.

Analyse

Uit de resultaten blijkt dat zowel vrouwen, moslims, christenen, en lager geschoolden hogere drempels ervaren ten opzichte van hun respectievelijke referentiecategorieën. De grootste effecten vinden we terug bij moslims en christenen. De verwachte waarde op de schaal (op 10) voor christenen ligt 1,74 punten hoger dan voor niet-of andersgelovigen. Voor moslims ligt dit cijfer 3,27 punten hoger dan voor niet- en andersgelovigen. Hieruit blijkt duidelijk dat het hebben van een religieuze affiliatie zorgt voor meer frictie met de -soms onconventionele- conventies binnen het culturele en vrijetijdsleven. Hoewel cultuur en religie veel zaken gemeen hebben, met name het stimuleren van socialiteit en het scheppen van gedeelde verhalen en ervaringen, kunnen de aanstootgevende vormelijke aspecten van de cultuurvorm de kloof tussen leefwerelden manifesteren in plaats van ze te overbruggen.

Los van en bovenop het effect van religie speelt ook opleiding een rol in het verklaren van deze symbolische drempels. Zowel de groep zonder onderwijs of met een getuigschrift lager onderwijs, en de groep met een secundair diploma, ervaren meer problemen met de genoemde drempels, zoals naakt,

alcohol en religieuze spot, dan hoogopgeleiden. Voor de groep die het laagst opgeleid is ligt de verwachte score op de schaal 1,42 keer hoger dan voor hoogopgeleiden. Voor mensen met een secundair diploma bedraagt dit verschil 0.80 schaalpunten. Deze resultaten duiden erop dat afhankelijk van de mate waarin iemand gesocialiseerd is in het onderwijs er anders wordt gekeken naar zaken als naakt tijdens een voorstelling. De vertrouwdheid met hedendaagse culturele gewoontes wordt meegegeven via de onderwijsinstuties. Iemand die deze zaken niet heeft meegekregen leest de naaktheid op het podium allicht op een heel andere manier²⁴.

Tenslotte ervaren ook vrouwen verhoogde symbolische drempels. De verwachte waarde voor vrouwen ligt 0,79 schaalpunten hoger dan voor mannen. De vermelde zaken die deze schaal opmaken liggen dus extra gevoelig voor vrouwen. Veel van de vrouwen in deze regio geven aan hoe belangrijk het is dat culturele activiteiten kindvriendelijk zijn (zie hoofdstuk: 'stemmen uit de wijk'). Meer nog dan de man nemen ze de ouderrol op. Dit kan er echter toe leiden dat ze zaken zoals alcohol en naakt willen vermijden in de zin van: 'niet met het kind erbij'.

²⁴ Tijdens het afnemen van de vragenlijsten die gevolg hebben gegeven aan deze data werd door de respondenten vaak de vraag gesteld over wat voor soort naakt het ging. Voor veel mensen bleek het relevant dat te weten. Ze toonden zich onzeker over wat ze hiervan moesten denken. Voor anderen passeerde de vraag achteloos en werd ze zonder verpinken geklasseerd als problematisch of net doodnormaal.

Tabel 42: Multivariate regressie symbolische drempels (N=608)

Symbolische drempels	B
Intercept	1,286
Gender (ref. man)	
vrouw	0,77**
Leeftijd (ref 30-44jaar)	
18-29	-0,141
45-64	-0,565
65+	0,074
Opleidingsniveau (ref. hoger onderwijs)	
Ten hoogste lager onderwijs	1,433***
Secundair onderwijs	0,815***
student	-0,123
Inkomen (ref. makkelijk rondkomen)	
Tussen beide	-0,344
Moeilijk rondkomen	0,535
Religieuze identiteit (ref. niet gelovig en anders)	
Moslim	3,266***
Christen	1,612***
Significant op niveau *p<0,05, **p<0,01, ***p<0,001	

Het volgende stuk ontleedt de schaal van symbolische drempels zoals hierboven gebruikt om elk item apart onder de loep te nemen. Op die manier kan, nu we de reële effecten kennen, nog beter geduid worden in welke mate de items een morele grens oproepen.

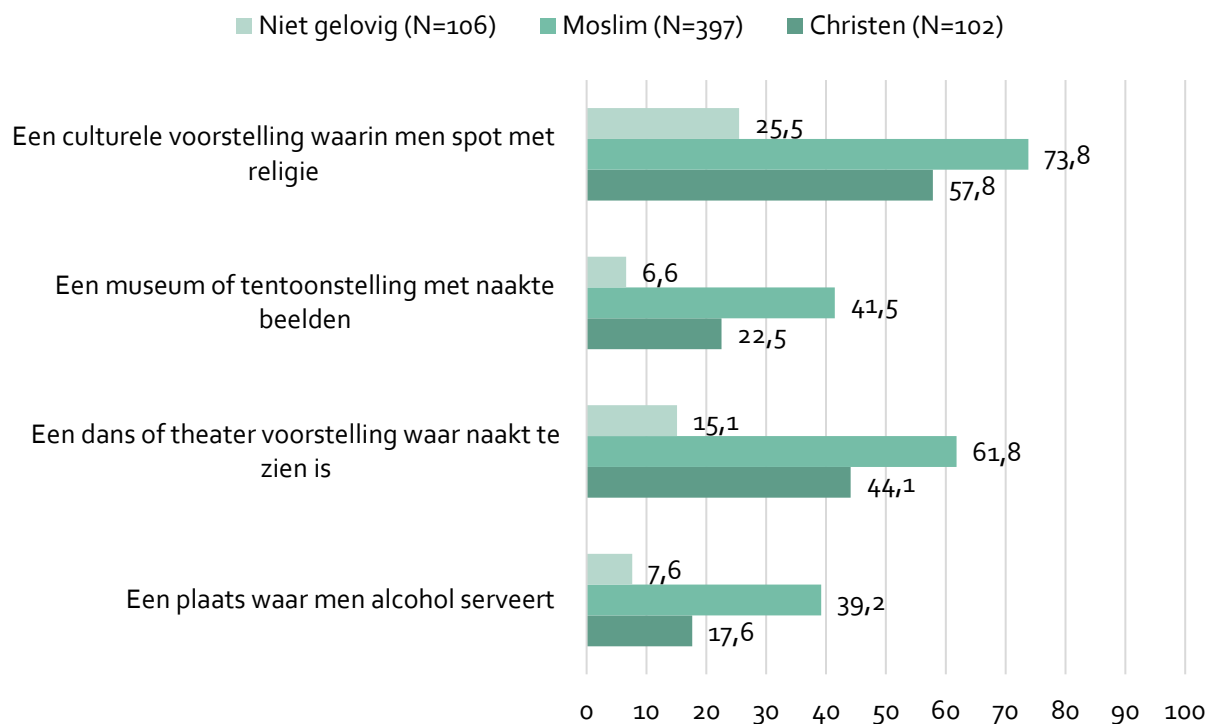
Uit de analyse blijkt dat, hoewel mensen met een religieuze identiteit hier disproportioneel meer drempels ervaren, voor elke drempel ook een aanzienlijk deel van de niet-gelovigen hier een probleem ervaart. Zo heeft 25% van de niet gelovigen problemen met voorstellingen waarin gespot wordt met religie en staat tevens 15% weigerachtig tegenover een voorstelling met naakt. Dit heeft mogelijks deels te maken door een contextueel effect, waarbij niet-gelovigen ook aanvoelen dat dit moeilijk ligt voor de anderen waar zij mee samenwonen in de buurt.

Ook bij de drempels ten aanzien van gemengde genderactiviteiten is het beeld genuanceerd. De meerderheid van de mannen heeft er geen probleem mee om aan activiteiten met vrouwen deel te nemen. Voor 22% van de moslims en 14% van de niet-gelovigen vormt dit echter wel een drempel. Voor activiteiten met mannen vanuit het perspectief van vrouwen liggen de drempels iets hoger. 30% van de

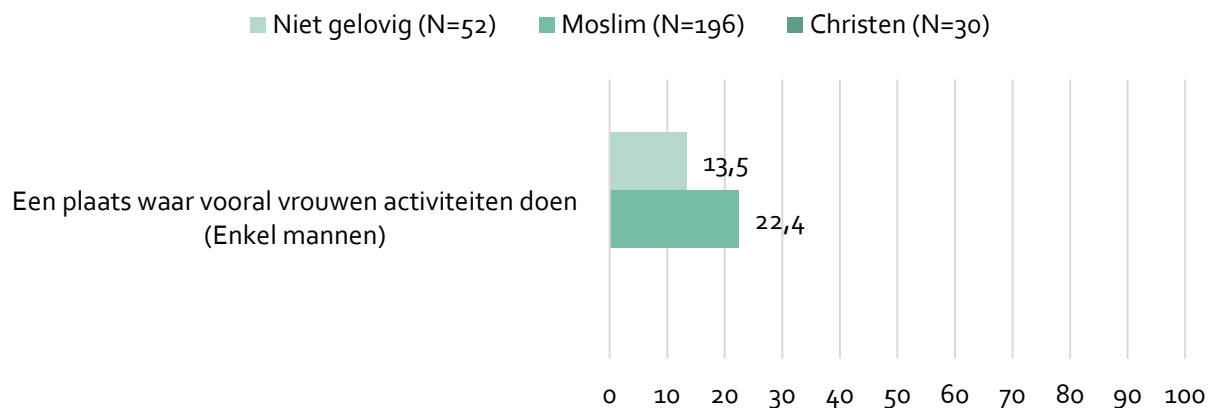

moslimvrouwen, 25% van de christelijke vrouwen en 17% van de niet-gelovigen geeft aan hier een probleem mee te hebben. De cijfers suggereren dat er achter deze drempels meer zit dan enkel religieuze motieven en tevens dat deze religieuze disposities niet alleen vertaald worden in het ervaren van barrières ten aanzien van gemengde genderactiviteiten.

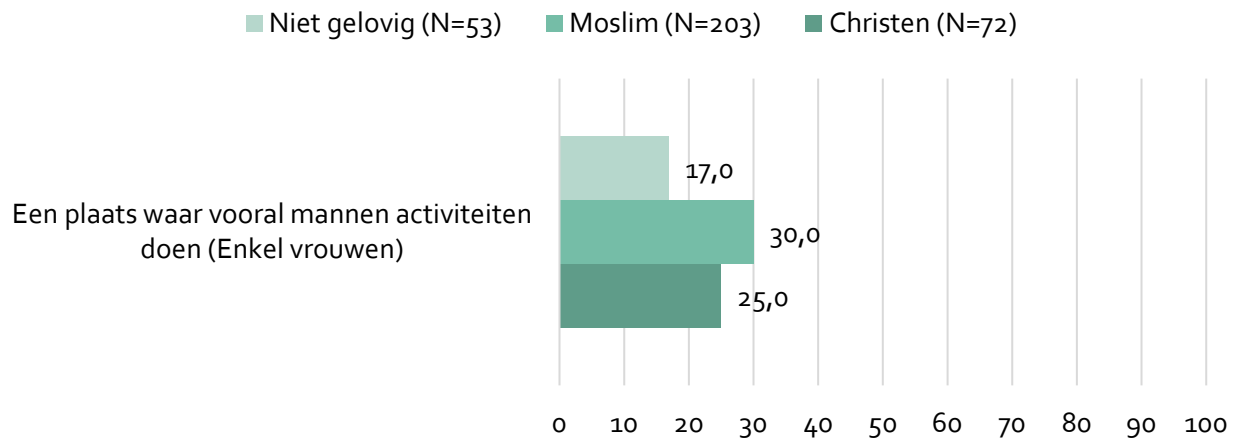
Figuur 6: Symbolische drempels naargelang levensbeschouwing (1)

Figuur 7: Symbolische drempels naargelang levensbeschouwing (2)

Figuur 8: Symbolische drempels naargelang levensbeschouwing (3)

5.17 Discussie

De cijfers uit de verschillende analyses gaven ons een reeks effecten die iets vertellen over de sociale werkelijkheid achter het culturele leven. De ervaring iets tekort te komen op het vlak van cultuur (en de informatie erover) in de wijk wordt beïnvloed door economische verschillen, leeftijdsverschillen en het al dan niet student zijn. Creatieve hobby's behoren meer tot de vrijetijdsbesteding van vrouwen, hoogopgeleiden, minder tot deze van ouderen. Het bezoek aan de bibliotheek wordt vooral bepaald door de leeftijd, opleidingsniveau en etnische achtergrond en in het verenigingsleven zijn de laagopgeleiden, net als moslims, ondervertegenwoordigd. Ook de receptieve kunst wordt niet door iedereen gesmaakt. Laagopgeleiden en mensen van Marokkaanse herkomst vinden moeilijker hun weg naar het aanbod, terwijl kennis van het Frans en Nederlands de participatiekansen doet stijgen.

Een voedingsbodem voor drempels

Hoewel in de literatuur vooral de factor opleidingsniveau aangehaald wordt als verklarende factor in cultuurdeelname zien we in dit onderzoek dat de drempels ten aanzien van het receptieve cultuuraanbod in dit onderzoek vooral verklaard worden door economische verschillen. Economische deprivatie blijkt een voedingsbodem voor zowel het ervaren van een financiële drempel, een fysieke drempel, een kennisdrempel, en een sociale drempel. Opmerkelijk is dat de behoefte en interesse aan cultuur bij deze groep wel degelijk groot is. De drempels die ze ervaren gaan dan ook over concrete -structurele- zaken die vaak buiten hun macht liggen. Waar een wil is, zo blijkt uit deze gegevens, is niet altijd een weg.

In de cultuursociologie is het thema van armoede wat op een zijspoor verzeild, nadat onderzoekers in dit veld een paar missers sloegen met als uitschieter de zogenaamde 'culture of poverty' (Lewis, 1969) die armoede herleidt tot het intergenerationeel doorgeven van slechte gewoontes waardoor de 'geschiedenis', of beter gezegd de armoede, zich herhaalt. Small, Harding, & Lamont (2010) menen dat het kind met het badwater is weggegooid en reageren hierop met een nieuwe kaderwerk (Small et al.,

2010). Ook in de context van dit onderzoek is dit kader, expliciet of impliciet, toegepast en is de kwetsbaarheid van de wijk steeds in rekening gebracht als context waarbinnen de analyses zijn ontstaan en begrepen. De mogelijkheden van mensen in economisch onzekerheid om te participeren aan cultuur heeft, zoals we lezen in de cijfers, niet altijd te maken met financiële drempels. Armoede heeft impact op een totaliteit aan factoren waardoor naast economische ook de culturele en sociale hulpbronnen binnen die leefwereld schaars worden. Deelname aan het vrijetijdsleven wordt op die manier een opgave die drempels opwerpt.

Het is een open uitnodiging naar toekomstig onderzoek om zich nog meer toe te leggen op dit vraagstuk. Zoals Small, Harding en Lamont (2010) aangeven moeten we de vraag durven stellen waarom mensen reageren op armoede op de manier dat ze dat doen, zowel hoe ze ermee omgaan, als hoe ze eraan ontsnappen (Small et al., 2010).

Voor opleidingsniveau geldt zowat het omgekeerde als voor inkomen. We zien vooral dat laaggeschoolden minder deelhebben aan het culturele gebeuren. Drempels ervaren ze niet bepaald meer dan anderen. Enkel voor de taalbarrière is er een duidelijk positief effect. De lagere participatiecijfers zouden bijgevolg aan deze drempel kunnen worden toegeschreven. Toch spelen hier ongetwijfeld nog andere factoren die niet zomaar, thans via deze analyses, te achterhalen zijn. Omdat een deel van de drempels onbewust ervaren worden, blijven er blinde vlekken bestaan. Het blijft hoe dan ook een trigger voor toekomstig onderzoek om deze verborgen motivaties van (non) participatie te achterhalen.

Tegenstrijdigheden bij gender en etniciteit

Vrouwen geven blijk van veel culturele goodwill, maar ondervinden ook een resem drempels die tussen hen en een rijk cultureel leven staan. Vrouwen hebben meer kans een creatieve hobby te beoefenen en zijn meer geïnteresseerd in receptieve culturele praktijken dan mannen. Tegelijkertijd ondervinden ze vanuit hun genderrol meer fysieke en sociale drempels. Hun culturele profiel vertoont met andere woorden tegenstrijdige patronen. Enerzijds zijn ze als vrouw -en als meisje- opgegroeid met de verwachting hun zachte kwaliteiten te ontwikkelen hetgeen hen vatbaarder maakt voor zaken als schrijven, lezen en luisteren. Op die manier passen ze beter in het plaatje van de receptieve cultuur. Langst de andere kant is de vrouw 'belast' met andere taken dan de man en is ze, zeker in de wijken waarover we spreken, meer betrokken bij het grootbrengen van kinderen. De vrouw ondervindt in deze situatie, zowel op fysiek als sociaal vlak, minder bewegingsvrijheid. Deze patronen vinden we duidelijk terug in de cijfers.

Wanneer we uitzoomen op de resultaten blijkt dat mensen met niet-Belgische *roots*, minder de weg naar het receptieve aanbod en de bibliotheek vinden. Dit strookt met de gedachte dat de lokale bevolking met een migratieachtergrond nog te weinig heeft kunnen meegenieten van het brede culturele aanbod. Langs de andere kant zien we deze verschillen niet wanneer het gaat over het beoefenen van creatieve hobby's. Daarbij is het zelfs zo dat de cijfers binnen de perimeter opvallend hoog liggen, bijvoorbeeld in vergelijking met Vlaanderen. Dit wijst erop dat cultuur gericht op actieve betrokkenheid, handwerk en creativiteit meer succes kan hebben in deze buurt dan de meer passieve -receptieve- cultuurvormen.

Samen uit? Symbolische leefwerelden die elkaar kruisen

Symbolische grenzen bestaan tussen mensen wanneer cultureel-symbolische verschillen langs sociale breuklijnen lopen en elkaar versterken. Het maakt daarbij niet veel uit wat er eerst was, de sociale grens, of de culturele. In de resultaten komt duidelijk naar voor hoe religie en enkele culturele en vrijetijdsconventies botsen. Het gebruik van alcohol, naakt op theater, spot met religie, allen roepen ze grotere weerstad op bij mensen met een religieuze affiliatie.

Het risico is dat er, op basis van deze grenzen beelden ontstaan, langs beide 'kanten', waarin de één te preuts is of te volgzaam, en de andere immoreel of ontspoort. Zoals al aangehaald vertonen religie en cultuur veel gelijkenissen, zo worden beide aangeprezen voor hun omkaderende effecten die richting geven aan bijvoorbeeld de jeugd. Hoe dan ook kan een culturele sector en beleid dat inzet op ontmoeting en drempelverlaging met deze verschillen rekening houden. Zowel cultuur als religie, al is het elk op hun manier, werken met verhalen en verbeelding. Er is dus voldoende grond voor ontmoeting.

5.18 Conclusie

Als de vorige hoofdstukken nog eerder beschrijvend van aard waren, dan ging het in dit stuk om duidelijke verklaringen. Het zwaartepunt van het onderzoek ligt dan ook in de analyses van dit hoofdstuk.

We hebben voor de belangrijkste culturele parameters van dit onderzoek de sociale verschillen blootgelegd. Deze vormen een kader om de uitdagingen van een inclusiever cultureel aanbod aan te gaan. De centrale vraag van dit onderzoek -welke factoren invloed hebben op de culturele praktijken in de perimeter- heeft bij deze een deel van haar antwoord beet.

Om de negatieve neveneffecten van gentrificatie te voorkomen, en de positieve effecten van gedeelde creativiteit en culturele beleving te ondersteunen is het belangrijk cultuur 'van onderuit' te begrijpen. Dit wil zeggen: de participatieprofielen en (verborgen) demarcaties van het culturele leven doorgronden met oog voor het specifieke karakter van de wijk en haar gebruikers.

GUITAR TO KICK OFF

FEN HATTE

Alleedukaar

6 STEMMEN UIT DE WIJK

Discours in Historisch Molenbeek, Weststation, Havenwijk,
Oud-Laken Oost, Noordwijk

Dit stuk bundelt de antwoorden op de open vraag die gesteld werd aan het einde van de survey: Zijn er dingen die je mist in deze buurt om je vrije tijd door te brengen? De antwoorden zijn vervolgens onderverdeeld volgens wekerende thema's. Die verschaffen een eerste cijfermatige schets van wat er leeft in de wijk. In een tweede onderdeel wordt een beschrijving gegeven van de manier waarop elk thema door de bewoners en passanten een interpretatie krijgt. Deze interpretaties bestaan uit specifieke invullingen, over hoe het is en zou moeten zijn, alsook uit linken die de respondenten leggen tussen verschillende facetten van het vrijetijdsleven in hun buurt. De analyses geven een dieper beeld over hoe de bewoners, passanten en scholieren van de verschillende wijken elk op hun manier zelf de mechanismes van het sociale, culturele en recreatieve leven in hun buurt inschatten en evalueren.

De verschillende vertogen uit de wijk zijn echter geen 'pensée unique'. In tegenstelling tot het statistische gedeelte was er hier plaats voor complexere antwoorden. Het woord reikt soms verder dan het getal maar raakt daarbij ook sneller haar draad kwijt. De uitdaging bestaat erin op een systematische maar tegelijkertijd diepgaande manier het discours per wijk te duiden.

6 Thema's en discours per wijk

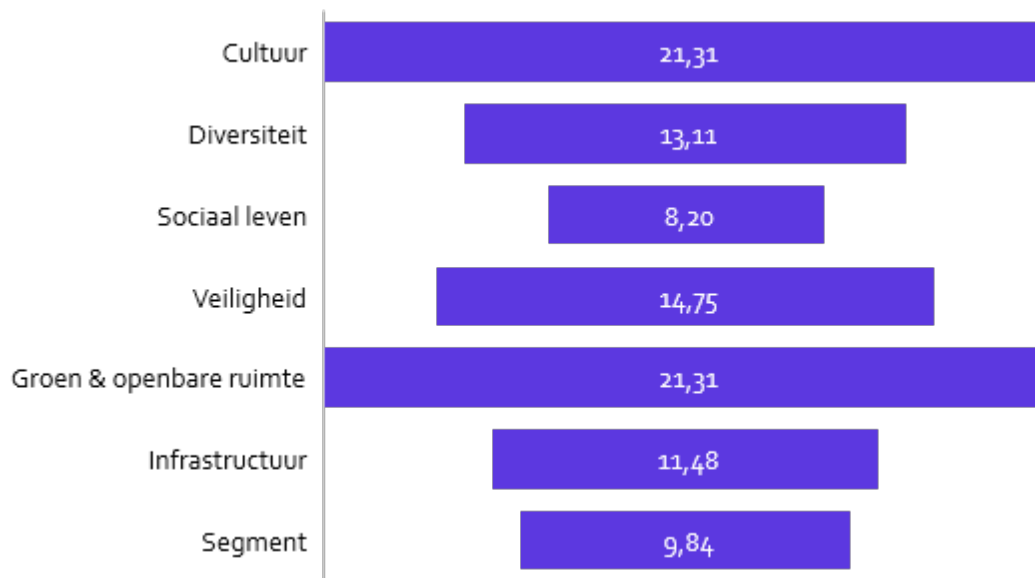
De antwoorden van de respondenten zijn door de onderzoeker gescand volgens de thema's die werden aangehaald. De frequenties in de figuur geven aan hoe vaak elk thema voorkomt in de elaboraties over de wijk in kwestie. In een aansluitend stuk worden deze thema's telkens terug afzonderlijk onder de aandacht gebracht. Het discours bepaalt hoe deze thema's een invulling krijgen binnen een specifieke context en hoe het een gerelateerd wordt aan het ander.

6.1 Havenwijk

De stemmen in deze wijk roepen om cultuur en groene openbare ruimtes. Cultuur wordt gelinkt aan veiligheid en samenzijn. Het refrein, dat ook in de andere wijken speelt, is dat cultuur goed is voor de sociale cohesie. Veel eisen richten zich tot het scheppen van ruimte in de letterlijke en figuurlijke zin: via culturele projecten en parken. Ontplooiing en ontspanning lijken logische verzuchtingen in een drukke wijk waarin de stress om rond te komen en in harmonie samen te leven nooit ver weg is.

« *Plus d'espaces vert, plus de sécurité, et centres culturelles.* » (Februari 2020)

Figuur 9: Thema's Havenwijk: percentages (N=40)

Tabel 43: Discours-analyse Havenwijk, thema's, invullingen en mechanismes

Cultuur	Respondenten geven aan dat ze meer theater, bibliotheken en centra gericht naar de jongeren verlangen. Ze wijzen op een tekort aan informatie wat betreft het culturele aanbod in de buurt. Een culturele inbedding van jeugdactiviteiten zou volgens hen kunnen bijdragen aan de veiligheid van de vrijetijdsbesteding. Daarnaast wordt cultuur beschouwd als facilitator voor diversiteit, taal en ontmoeting tussen mensen.
Diversiteit	Diversiteit heeft voornamelijk te maken met zaken als toegankelijkheid, betaalbaarheid en ontmoeting. Het zijn deze elementen die bijdragen aan 'diversiteit' en het sociaal leven.
Sociaal (leven)	Respondenten wijzen op het sociale belang van zaken als sportinfrastructuur, inzet voor gelijke kansen en huisvesting.
Veiligheid	Klachten en wensen omtrent veiligheid hebben vaak betrekking op de -groene- openbare ruimte, het sociale leven en kinderen. Voor het garanderen van veiligheid voor kinderen wordt de rol van culturele centra onderstreept.
Groen & openbare ruimte	Respondenten missen groen in de buurt. Er is concreet vraag naar 'veilige parken', een gezonde commerciële 'mix' en een betere leefomgeving.
Infrastructuur	Er wordt om meer sportfaciliteiten gevraagd, waaronder zwembaden. Sommigen, willen deze het liefst gescheiden volgens gender. Anderen wensen dat net niet en willen het eerder zo toegankelijk mogelijk (via 'lage prijs'). Daarnaast blijkt gebrek aan parking een issue.
Focus segment	De vrijetijdsaspiraties van de respondenten richten zich vooral naar activiteiten voor jongeren en (sport)infrastructuur voor vrouwen.

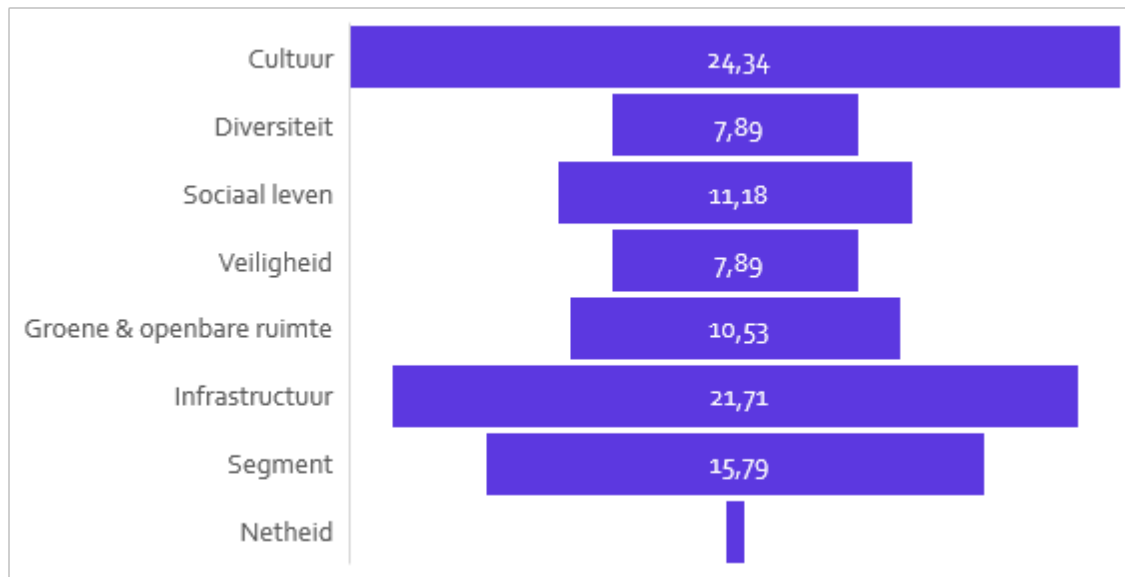
6.2 Historisch Molenbeek

Bewoners en passanten in deze wijk lijken hun vertrouwen te leggen in centra, voornamelijk gericht op jongeren. Een sociaal sensitieve cultuur en infrastructuur kunnen inspirerende kaders genereren voor jongeren en ruimte scheppen voor de behoeften van bepaalde segmenten zoals ouderen, vrouwen, en moslims.

« plus de centres culturelles pour aider les jeunes. » (Februari 2020)

Figuur 10: Thema's Historisch Molenbeek: percentages (N=87)

Tabel 44: Discours-analyse Historisch molenbeek, thema's, invullingen en mechanismes

Cultuur	<p>Wat betreft cultuur is er in de wijk duidelijk vraag naar meer informatie en naar centra die zich richten op specifieke segmenten van de bevolking: voornamelijk jongeren. Deze laatste wens komt hoofdzakelijk voort vanuit de nood aan een kader dat hen houvast biedt. Overigens worden culturele centra als veilige omgevingen beschouwd. Respondenten staan open voor een <i>upgrade</i> van het culturele aanbod, indien dat gepaard gaat met een hernieuwde infrastructuur (vb. sportinfrastructuur, openbare parken) en een sociale reflex tegenover zwakkeren met een focus op taal en kansen. Cultuur kan levens verrijken, maar ook bepaalde sociale 'problemen' corrigeren, lijkt de idee.</p>
Diversiteit	<p>Respondenten vragen meer respect voor de verschillende talen en religies in hun buurt om een betere collectieve beleving te bekomen. Er zijn verschillende mensen die verlangen naar taalcursussen, al dan niet om zich te integreren. Sommigen willen ook meer talen vertegenwoordigd zien in het culturele aanbod. Er is onder andere vraag naar een Islam-school en naar breder aanbod van -leuke- restaurants die het bestaande aanbod kunnen diversifiëren.</p>
Sociaal leven	<p>Klachten over de sociale aspecten van het leven in de buurt gaan vaak over het faciliteren van ontmoeting tussen mensen. De term 'convivialité' komt vaak terug. De respondenten wensen een vriendelijke, sociale, leefomgeving met oog voor de ander. Dat kan via evenementen of via centra die zich richten op jongeren, kwetsbaren, ...</p>
Veiligheid	<p>Mensen verwachten meer veiligheid. Hierin wordt voornamelijk de rol van centra onderstreept, die zich moeten ontfermen over jongeren, drugsverslaafden en mensen met een beperking. Ook de groene openbare ruimte moet veiliger worden voor kinderen.</p>

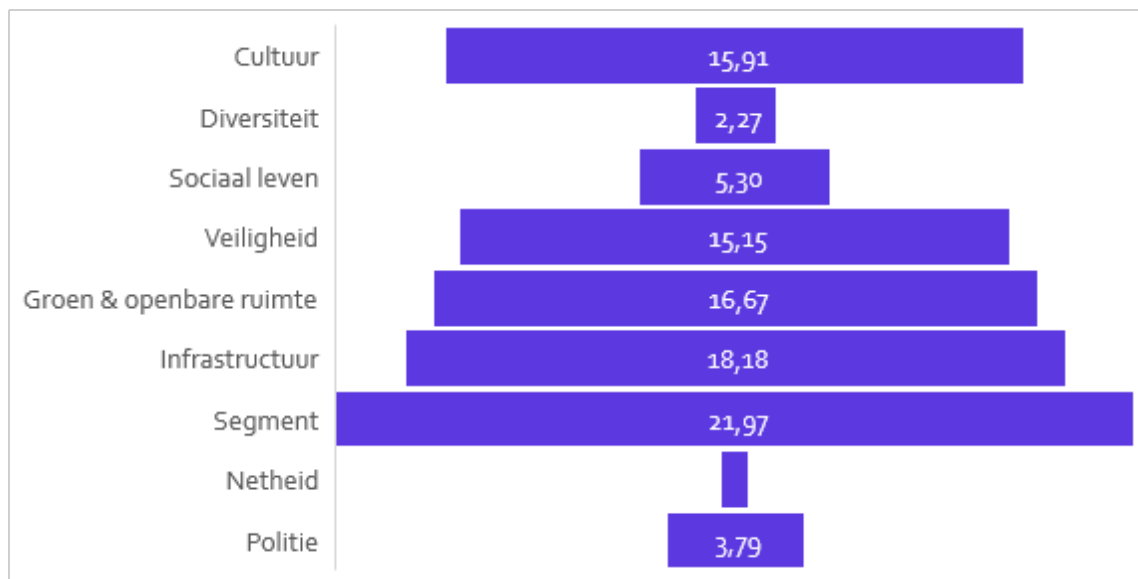
Groen & openbare ruimte	Een deel van de passanten en bewoners van deze wijk wenst zichzelf een groenere openbare ruimte toe, vaak gelinkt aan activiteiten met kinderen, veiligheid en het sociaal leven.
Infrastructuur	Velen vragen meer infrastructuur in hun buurt. Hoofdzakelijk centra die inzetten op sport (gym, zwembad, bowling,...) of sociale thema's (talentondersteuning, hospitaal, het helpen van zwakkeren), en die focussen op bepaalde segmenten zoals ouderen en jongeren, zijn populair. Voor sommigen is het nodig om gescheiden faciliteiten te voorzien voor mannen en vrouwen. Een zwembad voor vrouwen is een veel vernoemde verzuchting. Verder is er vraag naar een rijker aanbod van vrijetijdsfaciliteiten en religieuze instituties (zoals Arabische scholen, moskeeën, etc.)
Segment	De vrijetijdsaspiraties in de wijk richten zich voornamelijk op activiteiten voor kinderen, jongeren en infrastructuur voor vrouwen zoals zwembaden. Verder is er in deze buurt ook extra vraag naar ondersteuning van religieuze aspecten van het leven en taal.

6.3 Noordwijk

Een groot deel van het vertoog uit de Noordwijk gaat over de nood aan veilige plekken. De parken zijn, in de perceptie van enkele bewoners en passanten, overgenomen door 'vluchtelingen' (waarmee vooral gewezen wordt op de vluchtelingen in het Maximiliaanpark) en 'junkies'. De meerderheid wil deze plek vooral terug toegankelijk maken voor kinderen en jongeren. Dit strookt met een meer algemene vraag naar evenementen, initiatieven en een bruisender sociaal leven in de buurt.

« Pour les jeunes il y a plus assez de parc et d'activités et c'est vraiment un très grand soucis. » (Februari 2020)

Figuur 11: Thema's Noordwijk: percentages (N=77)

Tabel 45: Discours-analyse Noordwijk, thema's, invullingen en mechanismes

Cultuur	Respondenten vragen om meer activiteiten in de buurt. Daarnaast verwachten ze dat er meer ingezet wordt op jongeren en wensen ze beter geïnformeerd te worden over wat er te doen is. De wijk mag bruisender. Mensen vragen om culturele initiatieven zoals 'festivals', 'tekenlessen' en 'musea', en zien hier kansen in voor een 'socialere beleving' van de wijk.
Sociaal leven & Diversiteit	De aspiraties over het sociale leven en diversiteit hebben voornamelijk betrekking op de mogelijkheid tot ontmoeting. Respondenten vinden dat deze gefaciliteerd moet worden door middel van culturele activiteiten, lokale initiatieven en ruimte. Door in te zetten op taal, specifiek door het verlagen van taalbarrières, hopen enkele respondenten beter geïnformeerd te worden over hun vrijetijds mogelijkheden.
Veiligheid	Veiligheid wordt voornamelijk begrepen in termen van het 'handhaven van de orde': er wordt gevraagd naar meer 'politie', 'meer controle', 'minder daklozen' en 'minder immigranten'. Het onveiligheidsgevoel, zo geven de respondenten aan, heeft te maken met de bezetting van het Maximiliaanpark en de parken rond het noordstation. Velen houden er een negatieve -soms racistische- perceptie van 'migranten' en 'junkies' op na. Respondenten willen terug veilige plekken voor zichzelf, en nog meer voor hun kinderen.
Groen & openbare ruimte	Onder groene ruimte begrijpen respondenten voornamelijk 'parken'. Parken moeten talrijker aanwezig zijn en deze die er zijn moeten veiliger of zelfs 'opgekuist' worden. De 'junkies', 'immigranten' etc. maken het park, volgens een deel van de respondenten, een toxische plek voor kinderen om te spelen en te sporten. Respondenten associëren meer groen in hun wijk met meer activiteiten, onder andere in de zomer.
Infrastructuur	Wat de infrastructuur in de wijk betreft is de vraag naar sportieve centra, voornamelijk gericht naar jongeren, opvallend. Velen verlangen naar een zwembad. Voor sommigen mag dat zwembad publiek zijn, terwijl anderen pleiten voor een scheiding tussen mannen en vrouwen. Verder vragen respondenten naar een betere ondersteuning op het vlak van mobiliteit, huisvesting en taal.
Segment	Respondenten in deze buurt leggen hun focus bijna uitsluitend op de jongeren. Het dominante narratief omvat een verlangen naar meer infrastructuur en openbare ruimte waar jongeren en kinderen veilig kunnen spelen, en beter omringd worden. Respondenten ervaren de toestand in de parken als nefast voor een goede vrijetijdsbesteding van de jeugd. Ten slotte willen enkele respondenten de algemene vraag naar een zwembad verengen tot een zwembad voor vrouwen.
Politie	Terwijl sommigen meer politie wensen, willen anderen er net minder.

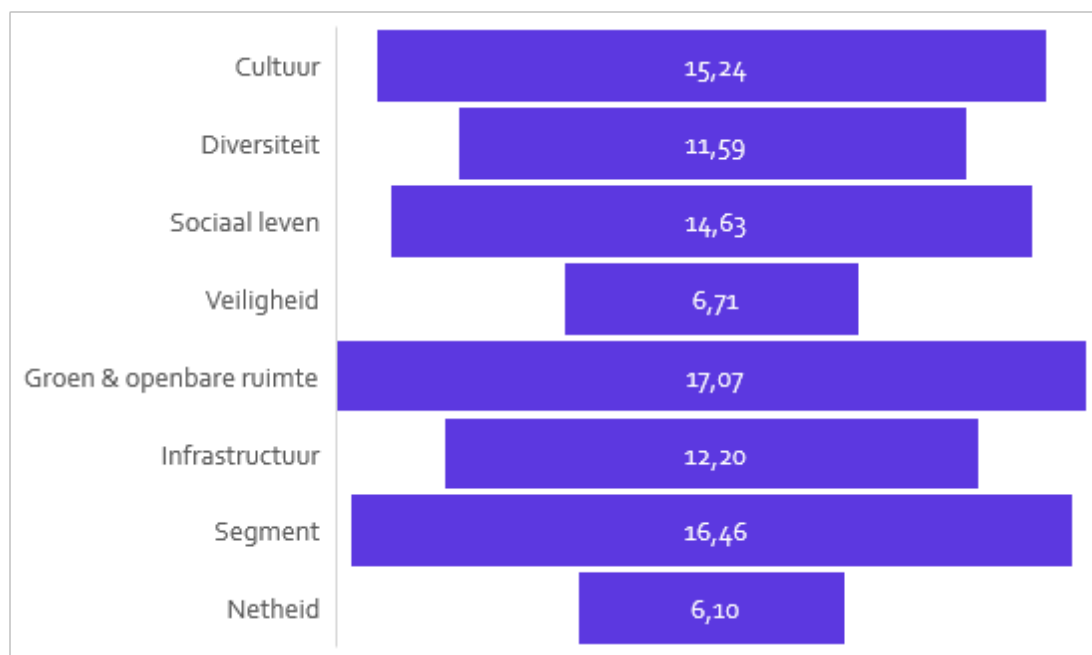
6.4 Oud-Laken Oost

Cultuur moet samengaan met meer socialiteit voor jong en oud, aldus de bewoners en passanten van Oud-Laken Oost. Het beleid moet daarbij oog hebben voor diversiteit, het openbreken van de eenheidsworst aan handelszaken, ontmoeting en taal-issues. De leefomgeving verdient een opknapbeurt. De mensen willen het vuil in de wijk vervangen zien door groene zones in de stad waar kinderen zorgeloos hun jeugd kunnen doorstaan.

"parque por ninos" (Februari 2020)

« loisirs artistiques, formation collectives, plus d'engagement de la part de la région de Bruxelles à valoriser Laeken qui, pour l'instant, est une partie de la ville oubliée et qui est juste la fin de la ville » (Februari 2020)

Figuur 12: Thema's oud Laken (N=100)

Tabel 46: Discours-analyse Oud -Laken Oost, thema's, invullingen en mechanismes

Cultuur	Respondenten vragen om meer culturele initiatieven en activiteiten. Sommigen vinden hun buurt 'saai'. Er is vraag naar musea, concerten, 'buurthuizen' en 'cinema's'. Het aanbod moet zich volgens de bewoners en passanten van deze wijk niet enkel richten op jongeren, maar 'ook op oudere leeftijdsgroepen'. Verder wordt cultuur in verband gebracht met meer socialiteit, diversiteit en veiligheid.
Diversiteit	Verlangens omtrent diversiteit omvatten in deze wijk voornamelijk een heterogener commercieel en sociaal aanbod. Meer kwaliteitsvolle restaurants en cafés, en een gezonde mix van handelszaken staan op het verlanglijstje. Verder willen de bewoners en passanten van deze wijk dat er meer ingezet wordt op taal en ontmoeting tussen culturen.
Sociaal leven	Respondenten wensen een warmere buurt, met vriendelijkheid en ruimte om elkaar te ontmoeten. 'Gezelschapsspelen', 'buurthuizen', 'sociale huizen', vzw's en 'leuke cafés' moeten bijdragen aan het tot stand brengen van deze 'gemeenschappelijke ruimte' waarvan niemand wordt uitgesloten. Er wordt minder ingezet op specifieke segmenten van de bevolking en meer op het collectief.
Veiligheid	Op het vlak van veiligheid lopen de antwoorden hier via twee paden. Veiligheid wordt enerzijds ingevuld als een noodzaak om een leefomgeving te bieden aan jongeren en kinderen. Anderzijds impliceert de wens naar veiligheid in deze buurt ook een verwachting om meer netheid. Het gevoel van onveiligheid gaat samen met een gevoel van 'viesheid'.
Groen & openbare ruimte	Respondenten willen meer parken, vooral om hun kinderen in te laten spelen. De vraag naar meer groen wordt gelinkt met een vraag naar meer netheid, minder auto's en meer ruimte in het algemeen.
Infrastructuur	Ook hier begrijpen respondenten onder infrastructuur hoofdzakelijk sportfaciliteiten en -centra. Er is daarnaast ook vraag naar een moskee, een parking en betere circulatie.
Segment	De vraag naar een betere vrijetijdsbesteding in de buurt is voornamelijk gericht naar jongeren en kinderen. Veilige parken en in mindere mate -culturele-centra worden naar voor geschoven als belangrijke veilige havens voor de jeugd.
Netheid	Respondenten klagen over het vuil in de parken, de straten en zelfs de winkels.

6.5 Weststation

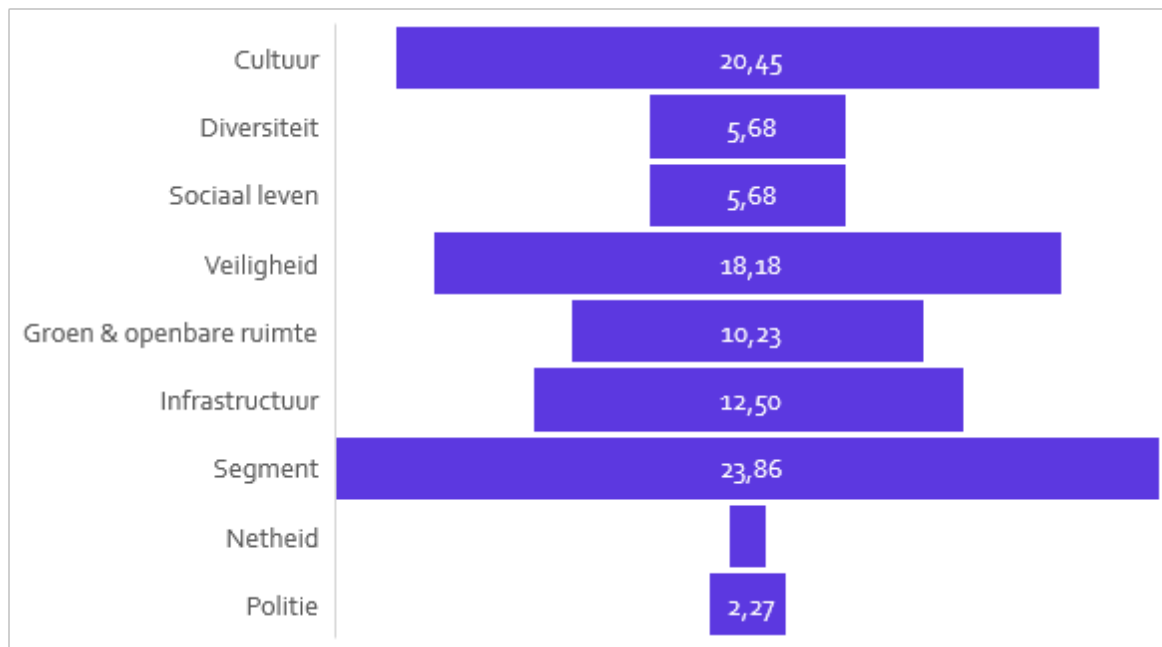
Wat is er te doen? -vragen sommigen in deze wijk zich af. Weststation staat bekend om zijn drukke verkeersaders en bevolkingsdichtheid, maar niet om zijn culturele en publieke infrastructuur. Verschillende stemmen roepen op tot het scheppen van ruimte voor creatieve activiteiten, voor zowel jong als oud. Culturele centra, sportinfrastructuur, en parken moeten jongeren en kinderen, die volgens sommigen niet weten wat doen, terug richting geven. Hun wens is een gezonder, creatief en rustig milieu met minder overlast.

« Développement du quartier et qui s'est développé tout seule en vivant une stigmatisation par l'état. les jeunes n'ont pas de travail et ils savent pas quoi faire de leur vie. » (Februari 2020)

« Stimuler les enfants à faire des activités créatives » (Februari 2020)

Figuur 13: Thema's Weststation, percentages (N=55)

Tabel 47: Discours-analyse Weststation, thema's, invullingen en mechanismes

Cultuur	Bedenkingen omtrent cultuur omvatten in deze wijk voornamelijk het verlangen naar meer -creatieve- activiteiten voor kinderen en jongeren. Die laatste groep kan geholpen zijn met jeugdhuizen en een veilige omgeving binnen culturele centra.
Diversiteit en sociaal leven	Respondenten vragen naar ontmoetingsplaatsen, voornamelijk voor ouderen. Mensen moeten elkaar kunnen vinden en dat kan via een meer divers aanbod aan cafés, cinema, cultuur en publieke ruimtes.
Veiligheid	Respondenten in deze buurt leggen sterk de nadruk op veiligheid en politie. Ze willen meer veilige ruimtes waar kinderen kunnen spelen ver weg van drugs etc. Hun wens is een 'gezonder' en 'rustiger' milieu met minder overlast.
Groen & openbare ruimte	Mensen ervaren de openbare ruimte in deze buurt als druk en 'overbevolkt'. Ze willen minder auto's, meer plaats en een park waar ze rust en veiligheid kunnen vinden.
Infrastructuur	De vraag naar infrastructuur betreft vooral sportaangelegenheden gericht op ouderen, vrouwen en jongeren.
Segment	In deze wijk wordt er sterk gefocust op jongeren en kinderen, die via culturele centra, veilige parken en sport- en speelinfrastructuur in een veilige omgeving moeten kunnen opgroeien. Volgens sommigen kan infrastructuur jongeren richting geven, daar waar velen 'niet weten wat doen', weinig kansen krijgen en 'joints roken'. Enkel benadrukken ook het belang van sportfaciliteiten voor vrouwen, jongeren en ouderen.

6.6 Conclusie

Met dit stuk zitten al de analyses van het onderzoek -bij de volwassenen- op basis van de data erop. De respondenten wiens antwoorden in de vorige hoofdstukken nog louter uit cijfermatige codes bestonden, kregen in dit hoofdstuk voor de eerste keer de ruimte om in volzinnen te spreken. Hun aspiraties voor een betere wijk leverde inzicht op in de manier waarop de wijk -reeds gevat in haar objectieve facetten- ervaren wordt door de bewoners en passanten.

Het discours dat ze samen produceren reikt verder dan enkel het benoemen van pijnpunten en legt ook verbanden tussen bijvoorbeeld cultuur, omkadering en socialiteit, of tussen groene-openbare ruimtes en veiligheid. Door de antwoorden schemert soms kritiek en soms genegenheid jegens elkaar en de wijk, soms haat en soms hoop. Als de respondenten al een ei hadden tijdens de bevraging dan konden ze het hier kwijt.

We zien dat hoewel we zagezegd in 'postpolitieke tijden' leven, de mensen niet gestopt zijn na te denken over hoe de middelen in een samenleving concreet verdeeld worden. De open vraag werd dan ook opvallend breed en kritisch ingevuld.

© Lise Dheedene

7 CULTURELE PRAKTIJKEN BIJ JONGEREN

Methodologie, Socio-demografische schets en Participatie van leerlingen in de Perimeter

In dit hoofdstuk gaan we op zoek naar de culturele facetten van de leerlingen in de onderzoeksperimeter. De resultaten komen voort uit de antwoorden van zo'n 141 leerlingen uit drie verschillende scholen in de regio: twee Franstalige en één Nederlandstalige school. Het eerste wat opvalt is de onevenwichtige verdeling in de respons. Meisjes en leerlingen uit het algemeen onderwijs zijn oververtegenwoordigd. Het gebiedt ons de inzichten met de nodige voorzichtigheid te interpreteren.

Toch vormt dit onderzoek een belangrijk stuk binnen het geheel, in de zin dat het de vergelijking toelaat tussen de jongeren en de volwassenen en de verschillende manier waarop ze invulling geven aan hun vrijetijdsleven in de buurt. De jongeren leggen hun eigen culturele klemtonen, waarmee ze zich onderscheiden of aansluiten bij de oudere generaties. Hoe dat precies zit leest u in de pagina's die volgen.

7 Scholenenquête: methodologie en resultaten

In dit onderdeel wordt de methode van schoolbevraging toegelicht. In totaal hebben **141 leerlingen**, uit **drie scholen**, de vragenlijst ingevuld. De oorspronkelijke strategie om binnen verschillende scholen in de perimeter klassikaal vragenlijsten af te nemen werd door de coronasituatie noodgedwongen verschoven naar een digitale opzet.

Het oorspronkelijke plan bestond erin om met een viertal scholen uit de perimeter samen te werken voor een afname van vragenlijsten tijdens de schooluren en onder toezicht en begeleiding van de onderzoekers. Op die manier zou een evenwichtige selectie van leerlingen, uit verschillende klassen, leerjaren en onderwijsvormen, verzekerd kunnen worden. Een tweede voordeel van de aanwezigheid van de onderzoeker, naast controle over de steekproef, is de aanwezigheid van de enquêteurs bij het afnemen van de enquête waardoor de leerlingen de vragen steeds vragen konden stellen bij onduidelijkheden. Bij een vragenlijst thuis, via de online-kanalen van de verschillende scholen, vervagen deze voordelen.

Door de vragenlijsten te verspreiden via de platformen van de scholen is de controle over de steekproef bijgevolg deels uit handen gegeven. We zien dan ook dat in de scholenbevraging de representativiteit minder gerealiseerd is dan in de passantenenquête.

7.1 Doelstellingen, en methode

Het doel van dit onderzoeksluik bestond erin een representatief staal van jongeren (van ca. 12 tot 18 jaar) binnen de vijf geselecteerde wijken in de centrale Brusselse Kanaalzone te bevragen. Via deze bevraging wensten we een beeld te krijgen van de culturele beleving van jongeren in de vijf wijken, en dit zowel voor jongeren die wonen binnen deze regio als zij die er zich begeven tijdens en na de schooluren.

De vragenlijst die werd ontwikkeld voor de passantenbevraging, vormde ook de basis voor de scholenbevraging. Dit betekent dat de culturele praktijken zo breed mogelijk in beeld zijn gebracht. Met aandacht voor zowel inhuizige als uithuizige activiteiten, informele als formele verbanden, en zowel gericht op participatie als op creatie. Net zoals in de passantenbevraging werd ook gepeild naar de socio-demografische achtergrond van de respondenten en was het daarbij de uitdaging om de rijke socio-culturele diversiteit aanwezig in de wijken te vatten. Waar mogelijk werden beide vragenlijsten gelijk gehouden om vergelijkingen mogelijk te maken, maar op sommige punten waren aanpassingen noodzakelijk om de vragenlijst af te stemmen op de leefwereld van jongeren (cfr. resultaten Stevens & Claes 2017). Dit hebben we gedaan door bijvoorbeeld ook aandacht te besteden aan cultuurparticipatie op school, jeugdcultuur (bv. interesses op vlak van muziek, dans, gaming en omgang met cultuur/vrije tijd op sociale media) en de identiteit van de jongeren binnen hun sociale netwerken..

Voor jongeren op secundaire schoolleeftijd die nog niet de leeftijd van 16 jaar bereikt hebben, dient in principe ook de toestemming van de ouders gevraagd te worden. Leerlingen op deze leeftijd worden echter vaak zonder het bijzijn van hun ouders aangetroffen. Ook daarom was het aangewezen deze

leeftijdsgroep in schoolverband te bevragen. De toestemming van de ouders kan dan via de school worden verzocht. De uitnodigingen voor het onderzoek die de leerlingen ontvingen werd dan ook vergezeld van een uitleg over het onderzoek gericht naar de ouders.

7.2 Steekproef en responsmaximalisatie

Op basis van de websites van de twee gemeenschappen telden we negen vestigingen van secundaire scholen in de perimeter. Deze scholen werden allen aangeschreven en meermaals opgebeld met het vriendelijke verzoek mee te werken aan dit onderzoek. Aan deze scholen werd in januari een brief en mail verstuurd gericht naar de directie. Enkele dagen nadien werd er telefonisch contact opgenomen waarbij het onderzoek ook nog een keer telefonisch werd toegelicht. Het afdwingen van een afspraak en de uiteindelijke medewerking van de verschillende secretariaten was intensief werk.

In totaal verleenden vijf scholen hun medewerking aan het onderzoek. Andere scholen weigerden omdat ze wilden focussen op hun kernactiviteiten, omdat ze overbevraagd werden, of om redenen die niet gecommuniceerd werden. Omdat midden maart de scholen dicht gingen omwille van de COVID-19-maatregelen, dienden we het oorspronkelijke opzet van schriftelijke klassikale enquêtes te vervangen door online bevragingen. Dit was niet haalbaar voor alle scholen. Van de vijf scholen die wensten mee te werken, hebben uiteindelijk drie scholen de enquêtes digitaal verspreid onder hun leerlingen: twee Franstalige scholen met een gemengd onderwijsaanbod (algemeen, technisch en beroepsonderwijs), en een Nederlandstalige school die technisch en kunstonderwijs aanbiedt. Deze scholen liggen respectievelijk in -de buurt van- de wijken: *Weststation*, *Oud-Laken Oost* en *Historisch Molenbeek*. De communicatie met de scholen en de opvolging van de enquêtes gebeurde via telefoon en mail. In één van de drie scholen heeft er ook een contact plaatsgevonden in de school zelf (voor de corona-maatregelen van start gingen). Over het algemeen liep de samenwerking met deze scholen vlot en dat ondanks de beladen corona-periode.

Zoals aangegeven waren we door de COVID-19 omstandigheden genoodzaakt om het oorspronkelijke plan om leerlingen in de scholen te bevragen te veranderen naar een contactloze online afname. De vragenlijsten werden daarbij verstuurd via de online leerplatformen (bv. smartschool) in de verschillende scholen, of via de e-mailadressen van de leerlingen die de scholen verzameld hadden. De enquêtes werden daarbij zo wijd mogelijk verspreid (of met andere woorden naar alle leerlingen van de school). Dit was de meest aangewezen procedure gezien de omstandigheden. Na een eerste uitnodiging tot deelname werd een tweede en derde verstuurd. Over het algemeen liep de samenwerking met de scholen vlot en waren ze bereid om tussen het online leerplan ook onze enquêtes een plaats te geven.

In totaal werden 141 bruikbare enquêtes geregistreerd. Het gaat hier over 79 volledig ingevulde vragenlijsten en 62 partiële antwoorden die voor meer dan de helft ingevuld zijn. De grote groep leerlingen die er niet in slaagden om de vragenlijst voor meer dan 50% af te werken zijn geweerd uit de analyse.

Hoewel heel wat leerlingen de tijd en de ruimte hebben gevonden om de enquêtes correct in te vullen kunnen we bezwaarlijk spreken over een representatieve steekproef. Op basis van enkele

basiskenmerken van de leerlingen zoals gender en onderwijsvorm merken we al aanzienlijke verschillen op. Zo is 70% van de leerlingen van het vrouwelijk geslacht. Bij onderwijsvorm zijn de leerlingen uit het algemeen secundair onderwijs en de A-stroom in de eerste graad dan weer oververtegenwoordigd (respectievelijk 48,9% en 15,6% van de steekproef), gevolgd door de leerlingen uit het technisch onderwijs (30,5%), en leerlingen uit het beroepsonderwijs en de B-stroom in de eerste graad (respectievelijk 2,1% en 2,8%). De verschillen in gender en onderwijsvorm zijn niet zozeer het gevolg van de selectie van scholen dan wel van het vrijblijvende karakter van de enquête. De zelfselectie zorgt voor vertekeningen in de cijfers.

De moeilijkheid van het bereiken van alle leerlingen, in alle lagen van het onderwijs, bleek tevens een malaise voor de scholen zelf. De coördinator van een van de scholen gaf aan ongerust te zijn over een hele groep leerlingen die met geen middelen te bereiken was. Deze leerlingen waren van de radar van de scholen verdwenen. Net zoals voor de scholen zelf was het in dit onderzoek kwestie van het beste te maken van een moeilijke situatie.

Dat een deel van de leerlingen ook aan het oog van het onderzoek is ontsnapt vraagt hoe dan ook om een genuanceerde interpretatie van de onderzoeksresultaten. Desalniettemin zijn de cijfers bruikbaar om daar waar het kan vergelijkingen te maken tussen jongeren (12 tot 18 jaar) en volwassenen (18+). Daarnaast verschaffen de enquêtes nog steeds inzicht in de culturele beleving van een heleboel jongeren binnen de wijken van het onderzoek. De resultaten uit dit deel zijn dan ook relevant in de manier waarop ze een eerste verkenning verschaffen van de culturele leefwereld van jongeren binnen de wijken in kwestie, al dienen we daarbij wel de bedenking te maken dat deze groep actiever zal zijn op het vlak van cultuurparticipatie dan wanneer we een representatief staal van de jongeren zouden bereikt hebben via klassikale enquêtes.

7.3 Socio-demografische schets van de leerlingen

Dit stuk scheidt een beeld van de groep leerlingen die zijn opgenomen in dit onderzoek. Het gaat over 141 respondenten, waarvan de meeste meisjes zijn en les volgen in het algemeen secundair onderwijs. De kenmerken die worden uitgelicht verschillen van de passanten en bewoners in de zin dat zaken als inkomen, gezinssituatie, en arbeidssituatie hier niet opgenomen zijn. Ook zaken als religie, taal, en etnische afkomst, die de diversiteit in de buurt meten, worden door de kleine respons op de specifieke vragen niet opgenomen.

Gender

Ten gevolge van de zelfselectie bij de digitale enquête is er een sterk verschil in respons voor jongens en meisjes. De meisjes zijn duidelijk in de meerderheid: 70% tegenover 30% jongens. De resultaten die over deze groep leerlingen gepresenteerd worden, zullen dan ook moeten geïnterpreteerd worden met deze verdeling in het achterhoofd.

Tabel 48: Genderverdeling: percentages (N=139)

	%
Jongen	30,9
Meisje	69,1

Leeftijd

Hier is een opdeling gemaakt tussen leerlingen jonger dan en ouder dan 16 jaar. De leeftijd van 16 jaar is, al kan het soms wat vroeger of wat later zijn, een belangrijke fase in de jeugd waarin interesses, participatie en creativiteit andere dimensies gaan aannemen.

Tabel 49: Leeftijd opgedeeld in groep -16 en +16: percentages (N=135)

	%
12 tot 15 jaar	42,2
16 tot 20 jaar	57,8

Onderwijsvorm

In dit stuk is het amalgaam aan onderwijsvormen herleid tot twee categorieën. De eerste bevat de leerlingen die in een meer algemene oriëntatie zitten. De tweede categorie bevat de leerlingen die in een technische of beroepsoriëntatie zitten. De opdeling is relevant met het oog op de contrasterende kaders van de twee onderwijsvormen die hier van elkaar zijn onderscheiden. In de 'algemene' oriëntatie worden de leerlingen meer theoretisch gestuurd terwijl het technische en beroepsonderwijs meer inzetten op praktische en toegepaste kennis. Dit heeft mogelijk gevolgen voor de manier waarop zij in het -culturele- leven staan.

Tabel 50: Onderwijsvorm opgedeeld in algemeen en beroeps-technisch: percentages (N=141)

	%
Algemeen secundair onderwijs en A-stroom	64,5
Beroeps-, technisch onderwijs en B-stroom	35,5

Woonplaats

Om de leerlingen te lokaliseren op de Brusselse plattegrond kozen we voor een opdeling aan de hand van postcodes. Een grote meerderheid (70%) van de jongeren woont in de gemeentes binnen de perimeter van dit onderzoek. 30% van de leerlingen komt uit naburige gemeentes zoals Anderlecht, Jette of Elsene, van elders in Brussel of zelfs erbuiten.

Tabel 51: Postcodes van woonplaats: percentages (N=136)

	%
Centrum-Brussel (en Noordwijk) (1000)	5,9
Laken (1020)	21,3
Molenbeek (1080)	41,9
Buiten perimeter	30,9

7.4 Culturele praktijken bij jongeren

Participatie in de buurt

Zowel bewoners als leerlingen die niet in de buurt van de perimeter wonen kregen deze vragen voorgelegd. Het gaat over activiteiten die ze het afgelopen jaar in hun woonwijk of -als ze niet in de onderzoeksregio wonen- wijk waar ze schoollopen hebben gedaan. De cijfers geven een beeld over de beleving van de buurt door de jongeren.

Uit de resultaten blijkt dat vooral parken, sportieve faciliteiten en de bibliotheek benut worden. Zo heeft ruim de helft een park, sport- of speelplein (52,2%) bezocht en eveneens ruim de helft een bibliotheek (54,4%). De culturele activiteiten zijn minder breed bezocht. Een vierde heeft het afgelopen jaar een jeugdhuis bezocht. Hetzelfde geldt voor het bezoek aan een cultuurcentrum en het deelnemen aan culturele activiteiten. Gebouwen of plekken ingericht voor religieuze activiteiten kennen veel bijval. Dit wijst op het belang van religie in de buurt, ook bij de jongere generatie.

Tabel 52: Activiteiten in de buurt: percentages (N=136)

	%
Horeca (restaurant ,eetzaal, café, theehuis,...)	43,38
Sport en beweging	
Parken, sport- of speelpleinen	52,21
Sporthal, sportzalen of fitnessruimte	38,24
Zwembad	36,03
Cultuur	
Bibliotheek	54,41
Gebouw of zaal waarin culturele activiteiten (muziek, dans, theater, tekenen, ...) worden georganiseerd	27,21
Cultuurcentrum, gemeenschapscentrum of buurthuis	26,47
Buurtfeest	21,32
Festival of evenement met muziek, kunst of cultuur	16,91
Sociaal/levensbeschouwelijk	
Gebouw of plaats voor religieuze activiteiten (moskee, kerk, gebedszaal,...)	41,18
Jeugdhuis of -centrum	25,00
N	136

Vrijetijdsmotieven

Wanneer we kijken naar de prioritaire motieven ten aanzien van vrijetijdsbesteding bij de leerlingen dan valt op dat er weinig belang aan creatieve activiteiten gehecht wordt, of toch dat er andere zaken belangrijker zijn zoals familie, vrienden en ontspanning. Bij de ontplooiingsdoelstellingen scoort fysieke ontplooiing (32%) het hoogst, gevolgd door nieuwe dingen ontdekken (23%). Op sociaal vlak wordt vooral belang gehecht aan met familie samen zijn en met vrienden samen zijn (beiden rond de 45%) en in veel minder mate aan nieuwe mensen ontmoeten. Hoewel jongeren met veel 'nieuwe' leeftijdsgenoten worden geconfronteerd, bijvoorbeeld op de speelplaats, gaat hun voorkeur uit naar de sterkere familiale en vriendschappelijke banden die er al zijn. Het percentage dat 'ontspannen' opgeeft als prioriteit (73%) is beduidend hoger dan in de steekproef bij volwassenen (57%) al is ze ook daar aanzienlijk groot.

Tabel 53: Belangrijkste activiteiten in de vrijetijd: percentages (N=139)

	%
(Zelf)ontplooiing	
Actief zijn of fysiek in vorm blijven	32,1
Nieuwe dingen ontdekken	22,9
Mezelf ontwikkelen	16,4
Creatief zijn	12,1
Sociaal	
Met vrienden samen zijn	45,0
Met familie samen zijn	46,4
Nieuwe mensen ontmoeten	4,3
Ontspanning	
Ontspanning	72,9
N	140

Inhuizige activiteiten

Om participatie te meten kijken we, net als bij de steekproef van de volwassenen, zowel naar de in- als uithuizige activiteiten. De referentieperiode bedraagt hier de afgelopen maand (maar dan voor de coronaperiode). De leerlingen die we bevraagd hebben zijn duidelijk kind van hun tijd; ze gebruiken bijna allemaal het internet (80%), luisteren muziek (73%), en kijken naar films en filmpjes (78%). Onder deze jongeren wordt er ook meer gegamed dan bij de volwassenen. Er wordt wel minder geklust. Ook het nieuws wordt minder gevolgd en er worden minder boeken gelezen. Die activiteiten spreken duidelijk meer de volwassenen dan de jongeren aan.

Tabel 54: Binnenhuisactiviteiten: percentages (N=137)

	%
Surfen op het internet (ook sociale media)	79,1
Televisieprogramma's, series, films, filmpjes... bekijken	78,4
Muziek beluisteren	73,4
Uitrusten, ontspannen, niets doen,...	65,5
Vrienden of familie bezoeken/ontvangen	53,2
Koken als hobby	41,0
Gamen, computerspelletjes spelen	38,1
Actualiteit of het nieuws volgen	36,0
Boeken lezen (ook strips)	30,9
Kaarten, bordspellen spelen (bv. Tavla, Backgammon, Ronda, Partjie, schaken, Monopoly,...)	24,5
Technische hobby (sleutelen aan auto, klussen in huis of tuin,...)	10,8
N	139

Muzikale voorkeuren

Uit de vorige cijfers blijkt dat er thuis heel wat muziek geluisterd wordt. Maar het is niet omdat het vaak achter gesloten deur gebeurt dat er geen verband is tussen wat de één luistert en wat de ander luistert. Door de leerlingen een lijst met muziekgenres voor te leggen ter evaluatie probeerden we hun muzikale voorkeuren te achterhalen.

Wat de muzieksmaak betreft spant één genre de kroon: Hip-hop. 70% geeft aan graag naar dit genre te luisteren. Religieuze muziek, arabespop, R'n'besk (Turks van oorsprong) en pop zijn ook populair. Daarnaast lijken in de wijk ook genres met een Afrikaanse en Arabische insteek hun weg naar de jongeren te vinden.

Opvallend is dat een genre als klassieke muziek hoger scoort dan punk en rock. De jonge, rebelse, connotatie van deze genres lijkt vervaagd met de komst van de nieuwe generatie al kan het ook te maken hebben met de wijk en het profiel van deze jongeren. Ook elektronische muziek vindt bij deze groep weinig weerklank. Reggae, blues, jazz, en in mindere mate funk -toch inspiratiebronnen van het hip hop genre- zijn tenslotte ook wat uit de smaak verstoten.

Tabel 55: Favoriete muziekgenres van hoog naar laag: percentages

	%
Hip hop, Rap, R&B (N=103)	69,9
Afropop of Arabeskpopp (Raï, R'n'Besk,...) (N= 88)	37,5
Pop (top 40,...) (N=86)	36,0
Religieuze muziek (Soefi, Gospel,...) (N=86)	36,0
Traditionele of volksmuziek (Shaabi, Sanat, Bozlak, Arabesk,...) (N=93)	34,4
Soul, Funk, Afrobeat (N= 69)	24,6
Klassieke muziek (symfonisch, kamermuziek,...) (N=96)	24,0
Jazz (N=93)	22,6
Blues, country (N=81)	16,0
Reggae, Dub (N=74)	14,9
Elektronische muziek (House, techno, ...) (N=88)	14,8
Rock (N=96)	14,6
Levenslied, chanson (N=69)	10,1
Punk, metal (N=94)	6,4

Uithuizige activiteiten

Om ook de uithuizige vrijetijdsactiviteiten te achterhalen werd een lijst voorgelegd die overeenkomt met deze in de passantenenquête. Ook hier hebben de receptieve culturele activiteiten een relatief klein bereik. Via de school worden ze wel ondersteund. De cinema wordt dan weer zowel met de school als in de vrijetijd door een grote proportie van de jongeren bezocht: al zou het kunnen dat er verschil is in de films of type cinema's die aan bod komen.

De activiteiten die gebeuren op eigen initiatief, zonder begeleiding van de school zijn bijvoorbeeld uitstapjes, uit eten gaan, naar een feest gaan, kortom dingen waarvoor jongeren graag zelf het initiatief nemen. Opvallend veel jongeren hebben de bibliotheek bezocht. In tegenstelling tot veel andere culturele ruimtes blijft de bib de jeugd aanspreken.

Tabel 56: Uithuizige activiteiten opgedeeld naar ‘met school’ en ‘in de vrijetijd’: percentages

	In vrijetijd (%)	Met school (%)
Uit eten geweest (N=124)	85,5	-
Een bibliotheek bezocht (N=125)	76,8	16,8
Naar de bioscoop geweest (N=125)	64,8	26,4
Naar een feest of feestje geweest (buurtfeest, feestzaal, feestje bij vrienden of familie) (N=125)	59,2	5,6
een uitstap gemaakt (dierentuin, pretpark, speeltuin, park...) (N=199)	54,6	12,6
Een café bezocht (N=121)	47,9	-
Een theehuis of koffiehuis bezocht (N=121)	34,7	-
Een sportwedstrijd bijgewoond (N=122)	31,1	21,3
Lessen of cursussen gevolgd (talencursus, kooklessen, computerlessen,...) (N=120)	25,0	14,2
Naar een concert of muziekvoorstelling geweest (N=120)	20,0	5,0
Een historisch gebouw bezocht (kasteel, monument, kerk,...) (N=121)	18,2	25,6
Naar toneel of theater geweest (ook comedy, poetry slam) (N=124)	14,5	53,2
Een museum of tentoonstelling bezocht (N=131)	14,5	46,6
Naar een circusvoorstelling geweest (N=122)	9,8	2,5
Naar een ballet- of dansvoorstelling geweest (N=121)	6,6	5,0

De voornaamste drempels

De voornaamste drempels voor het (niet) bezoeken van musea en tentoonstellingen is een gebrek aan interesse, zowel 'Het interesseert me niet' als 'Het aanbod in de buurt interesseert mij niet' wordt veel gekozen. Deze drempels werden aan iedereen voorgelegd, dus ook aan zij die al participeren. Ook een gebrek aan tijd en een gebrek aan informatie spelen een rol. Daarnaast spelen ook kennisdrempels, en sociale drempels mee.

Wat concerten en festivals betreft valt vooral de financiële drempel op: 41% geeft aan dat men geen concerten of festivals bezoekt omwille van de hoge kostprijs. Bij de twee andere disciplines duidde slechts iets meer dan een tiende deze financiële drempel aan. Daarnaast is er ook een opvallend verschil bij de sociale drempels. Een vierde geeft aan dat de familie een concertbezoek of festival zouden afkeuren en

of dat ze zich er niet op hun gemak zouden voelen. Dit heeft natuurlijk ook te maken met de jeugdige leeftijd. Verder gelden *grosso modo* dezelfde drempels als bij de volwassenen. Toch is ook de financiële drempel opvallend. Zeker bij concerten vormt de prijs van het ticket zowat de grootste horde om deel te nemen. Ook hier ligt bij een aanzienlijk deel een gebrek aan interesse en of informatie aan de basis.

Bij dansvoorstelling stijgt het aantal niet geïnteresseerden naar 40%. Al geeft ook 30% toe er te weinig van te kennen, of geen informatie te hebben over het aanbod. Wat de sociale drempels betreft gaat het hier minder over het probleem dat de familie het zou afkeuren dan wel dat velen zich er niet op hun gemak zouden voelen.

Tabel 57: Receptieve cultuurparticipatie opgedeeld naar musea en tentoonstellingen, concerten en festivals en dansvoorstellingen: percentages (N=102)

	Musea en tentoonstellingen (%)	Concerten en festivals (%)	Dansvoorstellingen (%)
Het interesseert me niet	30,4	33,3	41,2
Ik heb er niet genoeg tijd voor	30,4	24,5	25,5
Ik heb er te weinig informatie over	28,4	20,6	30,4
Het aanbod in de buurt interesseert mij niet	21,6	24,5	29,4
Ik ken er te weinig van	21,6	19,6	29,4
Ik vind de toegang te duur	12,7	41,2	13,7
Ik zou mij er niet op mijn gemak voelen	16,7	24,5	23,5
Ik kan er moeilijk geraken (te ver, moeilijk bereikbaar,...)	15,7	23,5	12,7
Er is niemand die met mij mee kan of wil	19,6	14,7	16,7
Ik keur zelf sommige van deze activiteiten af	10,8	16,7	18,6
Mijn familie zouden sommige activiteiten afkeuren	7,8	24,5	11,8

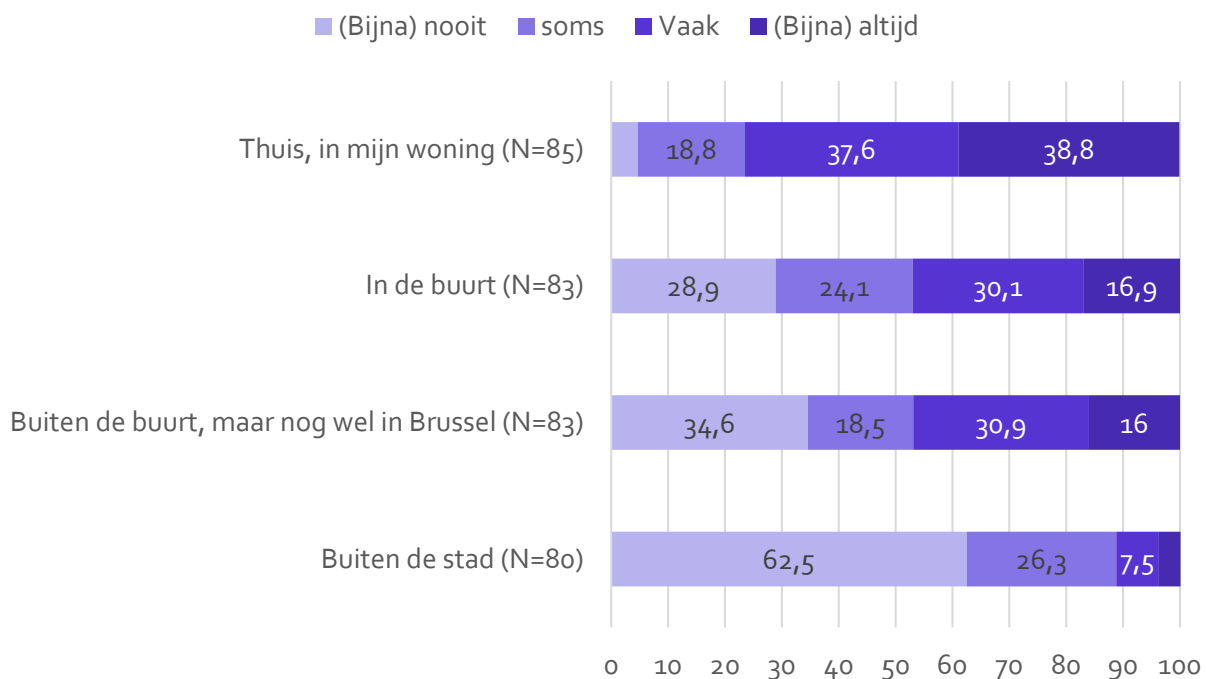

Plek van vrijetijdsbesteding

Terwijl kinderen opgroeien om en rond het huis, wordt de leefwereld bij het ouder worden steeds ruimer. Om te weten te komen waar de leerlingen hun vrijetijd doorbrengen vroegen we naar de tijdsverdeling overheen verschillende locaties zoals 't huis, de buurt, Brussel en locaties buiten Brussel.

Uit de resultaten blijkt dat de leefwereld van de jongeren de vorm aanneemt van concentrische circels rond het huis. De meerderheid brengt heel veel -vrije- tijd door thuis, en ook wel in de buurt. De enige plek die weinig wordt beleefd is de buitenstedelijke omgeving.

Figuur 14: Plaatsen van vrijetijdsbesteding: percentages

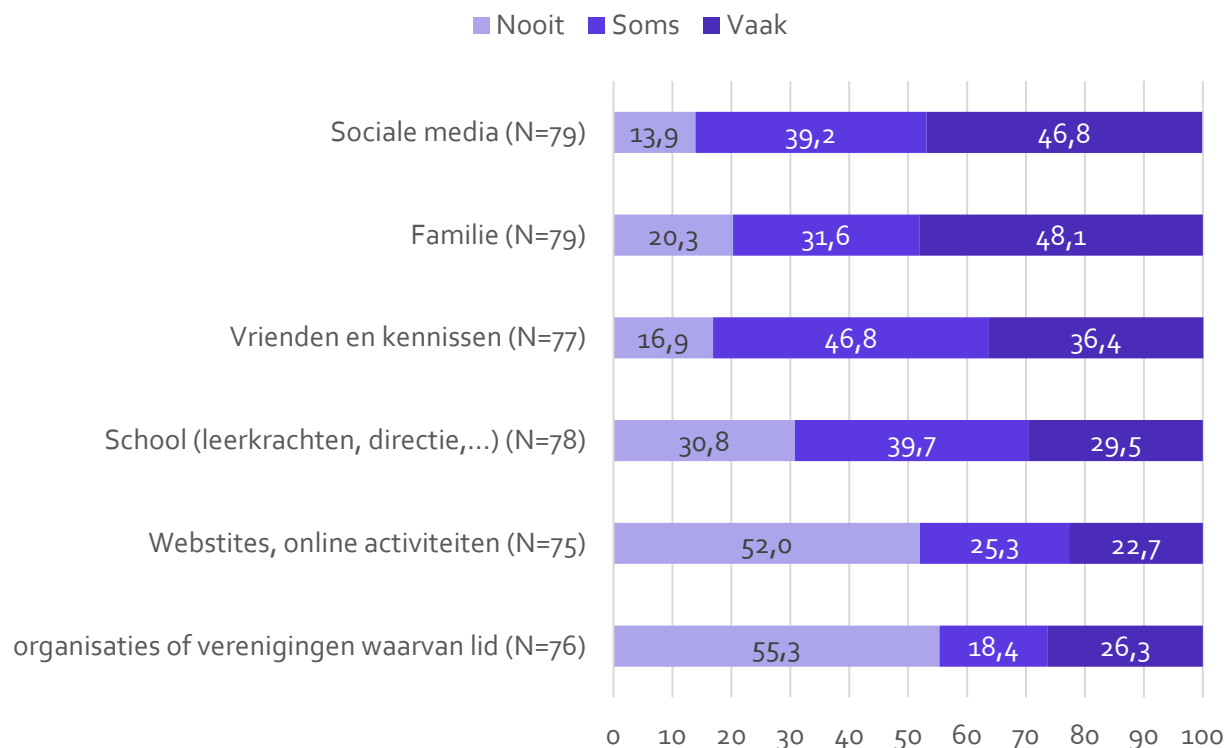
Informatiekanalen

Om te weten te komen via welke wegen de jongeren informatie vergaren over wat er te doen is op het vlak van cultuur en vrijetijdsbesteding in de buurt werd een lijst van mogelijke kanalen voorgelegd. Afhankelijk van hoe vaak de kanalen werden aangesproken konden de leerlingen antwoorden met 'nooit', 'soms' of 'vaak'. We zien dat vooral de informele sociale netwerken; familie, vrienden en sociale media het vaakst gebruikt worden. Daarnaast speelt, meer dan organisaties of verenigingen, de school een rol in het voorzien van informatie.

Dit patroon wijst op een de-institutionalisering van de communicatie. Daarbij nemen de organisaties een minder centrale rol op en treden bijvoorbeeld de sociale media op de voorgrond. Om vrijetijdsbeleving bij

jongeren te begrijpen is het dus niet voldoende om de werking van culturele centra of jeugdhuizen onder de loep te nemen. Veel van de communicatie over de vrijetijdsbesteding bevindt zich namelijk op een minder tastbaar en informeel niveau.

Figuur 15: Verschillende informatiekanalen voor vrijetijdsleven

Creatieve hobby's

Net zoals bij de passantenenquête werd de leerlingen een lijst met creatieve hobby's voorgelegd. Het gaat over welke hobby ze beoefenen zonder dat daar een referentieperiode op geplakt werd. Uit de resultaten blijkt dat 60% een creatieve hobby uitoefent (referentieperiode van 6 maanden voorafgaande aan de afname van de enquête). Dit cijfer ligt beduidend hoger dan bij de volwassenen in deze studie (52,6%). Dit ligt evenwel in lijn met ander onderzoek waar eveneens wordt vastgesteld dat de actieve cultuurparticipatie het hoogst ligt op jonge leeftijd (zie bv. Vanherwegen et al., 2009).

In vergelijking met wat we in de passantenenquête zien, neigen de jongeren veel meer richting audiovisuele praktijken, maar ook dans en muziek, en zoeken ze hun gading veel minder in ambachtelijk werk. Beeldende kunst is in beide gevallen populair.

Tabel 58: Verschillende creatieve hobby's: percentages (N=87)

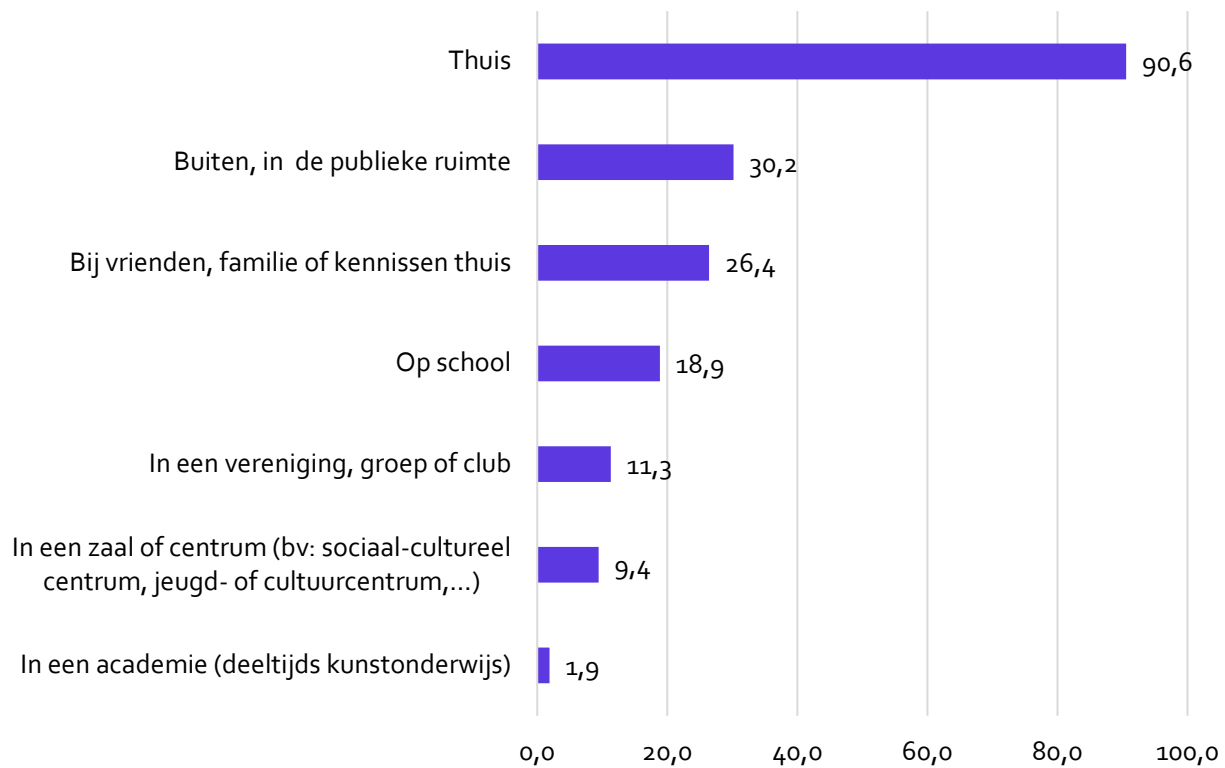
	%
Beeldende kunst (boetseren, keramiek, schilderen, glaswerk, edelsmeedkunst, tekenen,...)	29,9
Creatief schrijven (teksten, gedichten, dagboek, blog,...)	29,9
Muziek maken (instrument, elektronisch,...) of zingen	26,4
Dansen (stijldansen, urban dance, volksdans, jazz, klassieke dans,...)	24,1
Audiovisuele kunst (fotografie, video,...)	24,1
Ambachtelijke hobby: naaien, weven, bloemschikken, creatief hout- of metaalbewerken...	6,9
Theater (stand-upcomedy, toneel, poetry slam, musical...)	5,7
Andere	5,7
Circus (acrobatie, goochelen,...)	3,4
Creatieve hobby (totaal)	60,9

Plaats waar men creatieve hobby's beoefent

Om te weten waar de creatieve hobby uitgeoefend wordt, werd de creatieveling gevraagd naar de plaats waar zijn of haar activiteiten plaatshebben. Ook bij de leerlingen zien we dat de creatieve activiteiten zich vooral afspelen in en rond het huis. Na het huis komen de buurt en de vrienden op de tweede plaats. Organisaties zoals scholen, verenigingen en centra sluiten de rij. Hetzelfde patroon als bij de informatiekkanalen, waarbij de informele sfeer belangrijker blijkt dan de meer formele en georganiseerde ruimtes, zien we ook hier terug.

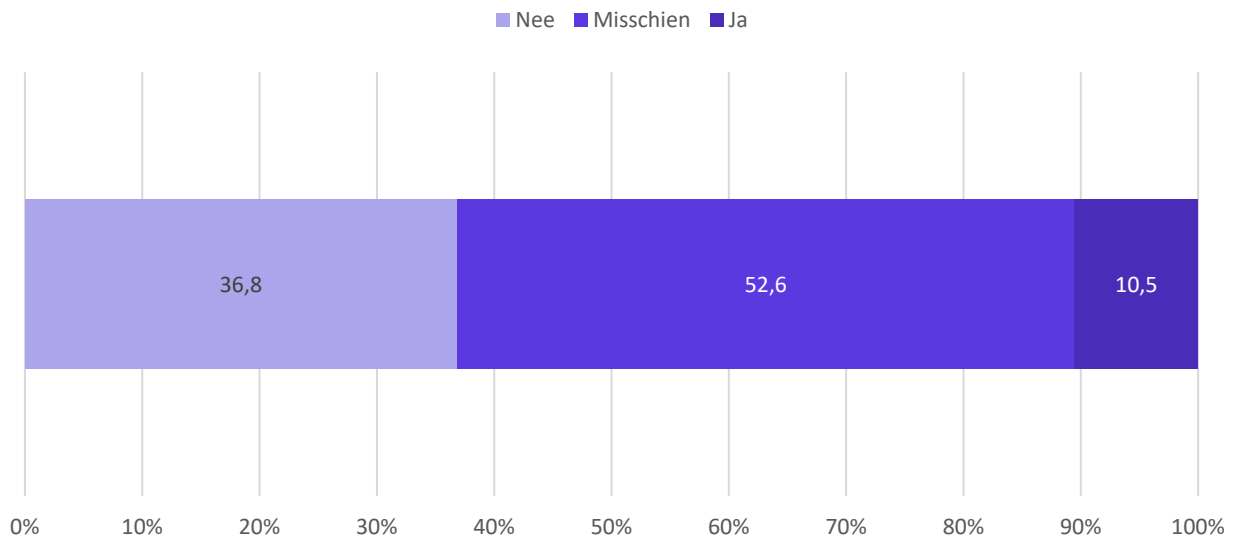
Figuur 16: Plaats van creatieve hobby: percentages (N=53)

Interesse in uitoefening creatieve hobby in georganiseerd verband

In dit stuk geven de studenten aan of ze al dan niet te vinden zijn voor het beoefenen van hun creatieve hobby in georganiseerd verband. Opvallend is de grote groep twijfelaars. Meer dan de helft van de leerlingen bevindt zich in de grijze zone tussen interesse en geen interesse. Slechts 10% zegt uitdrukkelijk ja. Dit wil ook zeggen dat er nog enige overtuigingskracht nodig is om ook de grote groep van twijfelaars te enthousiasmeren voor het georganiseerde aanbod.

Figuur 17: Interesse in creatieve beoefening in georganiseerd verband (N= 57)

Open antwoorden creativiteit

Het verzoek aan ieder om hun creatieve hobby te omschrijven leverde zo'n **41** antwoorden op. Uit deze antwoorden puurden we de volgende facetten:

In de eerste plaats geven veel van de leerlingen aan welke hobby's ze beoefenen. Sommigen geven aan dat het leuk vinden om te zingen, schrijven, tekenen, te fotograferen, en hierbij zelf iets te verzinnen, zonder hier dieperliggende motieven bij aan te duiden.

« Chanter: car c'est simple à faire et j'aime ça. »

Voor anderen dient deze hobby om spanningen of onzekerheden te kanaliseren. De creatieve hobby's worden gelinkt aan persoonlijke ontwikkeling, rolspele, leren, en zelfexpressie.

"Zingen: muziek en zang is voor mij een manier van omgaan met woede, verdriet en pijn. Het helpt mij eveneens bij het verwerkingsproces. Schrijven helpt mij daar ook bij."

Enkele leerlingen (een drietal) geven een invulling aan deze uitdrukingsfunctie via idolen uit de popcultuur, met name: K-pop. Het overweldigende van deze inspiratiebron is moeilijk te negeren. Het K-pop fenomeen vraagt van haar fans een totale onderdompeling in een levensstijl gesimuleerd door Koreaanse tieneridolen. De bands zijn samengesteld uit een groep jongens of meisjes met perfecte gezichten, dansspasjes, en outfits, gekneed door grote mediabedrijven. De liedjes zijn catchy en hyperpopulair.

« faire du rôle play C'est un jeu de rôle. J'interprète le rôle d'une personne, idole(kpop) personnage d'animé »

De overgave bestaat ook in andere gedaantes. Één van de leerlingen vertelt over *street workout*: een soort buitenluchtturven:

"Ik doe aan street workout, (het is een soort turven maar meer freestyle gericht) ik doe dat vaak tot 6 keer per week. Het is een sport waarbij ik een goede fysiek kan behouden en heel wat adrenaline kan krijgen. Ik doe het vaak in parken of specifieke plekken waar we het kunnen doen (er zijn meerdere plekken in Brussel) en ik kan het ook gemakkelijk thuis doen."

Het is moeilijk om op basis van deze antwoorden een duidelijk patroon af te leiden over de verschillende creatieve hobby's bij de jeugd in de wijken. Het betreft een kleine selectie. Toch geven deze eerlijke antwoorden inzicht in dingen die zich anders moeilijk laten kennen. Zo valt het karakter van bepaalde levensstijlen niet altijd af te lezen aan de buitenkant. Zoals we eerder al zagen spelen veel hobby's zich af achter de muren van het huis, of in de buurt. Daar fungeren ze als middel om iets uit te drukken of te verwerken, of gewoon voor plezier. Voor veel jongeren blijkt de creatieve hobby dan ook een belangrijk facet uit hun leven.

7.5 Jonge stemmen uit de wijk

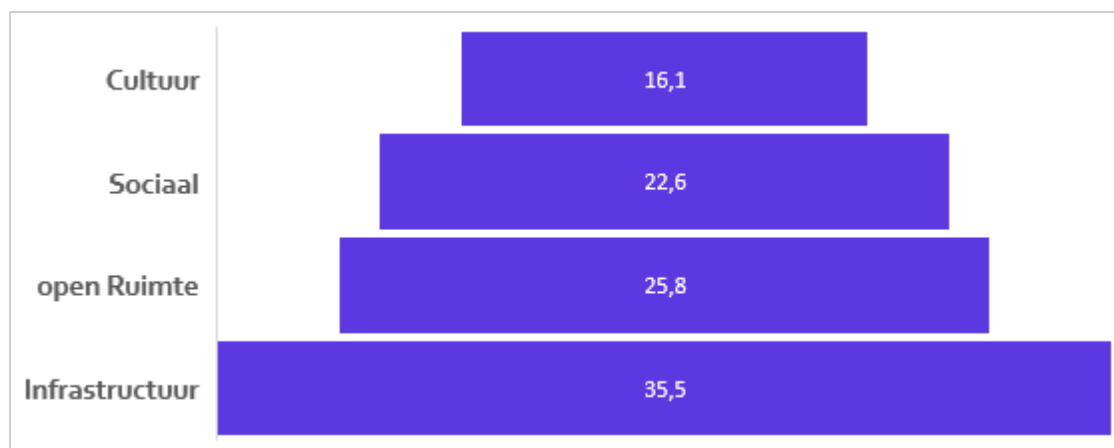
Op de vraag "Zijn er dingen die je mist in deze buurt om je vrije tijd hier door te brengen?" die geheel vrijblijvend aan het einde van de enquête werd gesteld, zijn maar een gering aantal antwoorden gegeven door de jongeren. Dit staat in schril contrast met de uitvoerige en beeldende omschrijvingen van hun creatieve hobby's. Zijn de jongeren minder bezig met de buurt als dusdanig en ervaren ze cultuur meer op een individuele manier, binnen hun netwerk, of via globale kanalen ver weg van de buurt?

Ondanks de ogenschijnlijk lage interesse voor de vraag over de wijk gaan we in dit stuk verder in op enkele suggesties die wel gedeeld werden. De leerlingen die toch van zich hebben laten horen verdienen te meer de aandacht. Hun vragen richten zicht tot cultuur, de open ruimte en vooral -sportieve- infrastructuur. Soms reikt hun wens niet verder dan gewoon: 'een bankje om op te zitten'.

« Des bancs et tables à l'air libre où l'on peut se poser » (Februari 2020)

« Je ne sais pas, il se pourrait qu'il y ai énormément de choses dont j'en suis inconsciente. » (Februari 2020)

Figuur 18: Thema's bij leerlingen uit de perimeter (N=41)

Tabel 59: Discours bij de leerlingen: thema's invullingen en mechanismes

Cultuur	De jongeren vragen naar jeugdhuizen, cinema's, culturele centra, en een bibliotheek. De informatie over de activiteiten in de buurt geraakt niet altijd tot bij de jeugd, of is niet erg toegankelijk en dat kan beter.
Diversiteit en sociaal leven	Vrienden nemen een centrale plek in bij de voorstelling van een betere vrijetijdsbeleving in de buurt. Ook het belang van een gender-mix wordt genoemd.
Open ruimte	Opvallend veel leerlingen vragen om bankjes. De eis hangt samen met de hang naar een plek weg van huis waar ze even rust vinden en tijd kunnen doorbrengen met vrienden of met zichzelf.
Infrastructuur	Met infrastructuur wordt vooral bedoeld, sportfaciliteiten. Dit kan gaan van een fitness, zwembad, tot speelzalen of clubs voor diverse sporten. Ook een karaoke-plek, restaurant en een rap-studio staan op het lijstje van de leerlingen.

7.6 Conclusie

De scholenenquête biedt een interessante aanvulling op de passantenquête, maar doordat ze in andere omstandigheden is vergaard toont ze zich minder robuust. De cijfers moeten bijgevolg met de nodige voorzichtigheid worden bekeken en bij de interpretatie dient steeds terugggekoppeld te worden naar de verhouding in gender, leeftijd, onderwijsvorm etc. Met deze data proberen we vooral meer te weten komen over de culturele leefwereld van jongeren.

Een eerste vaststelling is dat ze niet echt warm lopen voor receptieve culturele praktijken, maar wel voor zaken als de cinema, die zowel met de school als erbuiten bezocht wordt, en de bibliotheek die jongeren op eigen initiatief opzoeken. De drempels die ze ervaren ten aanzien van kunst en erfgoed hebben vooral te maken met een gebrek aan interesse. Bij concerten spelen er daarenboven financiële en sociale beperkingen.

We zagen dat jongeren, nog meer dan ouderen inzetten op creatieve hobby's. Daarnaast maken ze vooral gebruik van hun informele netwerken om informatie op te doen over de vrijetijds mogelijkheden in de buurt, en vormt de plek in en rond het huis de belangrijkste plaats voor de ontplooiing daarvan. Hierdoor lopen ze ook soms informatie mis over wat er in hun buurt georganiseerd wordt.

© Lise Dheedene

8 Bibliografie

Baltes, M. M., & Carstensen, L. L. (1996). The process of successful ageing. *Ageing & Society*, 16(4), 397–422.

Blohm, M., & Diehl, C. (2001). Wenn Migranten Migranten befragen/When Migrants Interview Migrants: Zum Teilnahmeverhalten von Einwanderern bei Bevölkerungsbefragungen/On the Survey Participation of Migrants. *Zeitschrift Für Soziologie*, 30(3), 223–242.

Botterman, S., Hooghe, M., & Bekkers, R. (2009). Levensbeschouwing en maatschappelijke participatie. Is levensbeschouwing nog steeds een motiverende factor? *Vlaanderen Gepeild 2009*, p 7–29. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.

Bourdieu, P. (1979). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Harvard university press.

Bourdieu, P. (2018). Social space and the genesis of appropriated physical space. *International Journal of Urban and Regional Research*, 42(1), 106–114.

Cameron, S., & Coaffee, J. (2005). Art, gentrification and regeneration—from artist as pioneer to public arts. *European Journal of Housing Policy*, 5(1), 39–58.

Carpenter, J., & Lees, L. (1995). Gentrification in New York, London and Paris: An international comparison. *International Journal of Urban and Regional Research*, 19(2), 286–303.

Chemetoff, & Maillard. (2014). *Plan-Canal / Kanaalplan*. ATO.

Cicchelli, V., Octobre, S., & Riegel, V. (2016). After the Omnivore, the Cosmopolitan Amateur: Reflections about Aesthetic Cosmopolitanism. *Global Studies Journal*, 9(1).

De Haan, J., & Knulst, W.P. (2000). *Het bereik van de kunsten*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2000/Het_bereik_van_de_kunsten

Deding, M., Fridberg, T., & Jakobsen, V. (2008). Non-response in a survey among immigrants in Denmark. *Survey Research Methods*, 2(3), 107–121. <https://doi.org/10.18148/srm/2008.v2i3.98>

Devroe, E., & Ponsaers, P. (2016). Radicalisering in Molenbeek. *Studies*, 42.

Dillman, D. A. (2002). Survey nonresponse in design, data collection, and analysis. *Survey Nonresponse*, 3–26.

Dotinga, A., Van Den Eijnden, R. J. J. M., Bosveld, W., & Garretsen, H. F. L. (2005). The effect of data collection mode and ethnicity of interviewer on response rates and self-reported alcohol use among Turks and Moroccans in the Netherlands: An experimental study. *Alcohol and Alcoholism*, 40(3), 242–248. <https://doi.org/10.1093/alcalc/agh144>

- Fadil, N., & Kolly, M. (2019). Brass' Art à Molenbeek: Laboratoire urbain du «faire-ensemble». *Brussels Studies. La Revue Scientifique Électronique Pour Les Recherches Sur Bruxelles/Het Elektronisch Wetenschappelijk Tijdschrift Voor Onderzoek over Brussel/The e-Journal for Academic Research on Brussels*. <https://journals.openedition.org/brussels/?lang=nl>
- Feskens, R., Hox, J., Lensvelt-Mulders, G., & Schmeets, H. (2006). Collecting data among ethnic minorities in an international perspective. *Field Methods*, 18(3), 284–304.
- Glanville, J. L., Sikkink, D., & Hernández, E. I. (2008). Religious involvement and educational outcomes: The role of social capital and extracurricular participation. *The Sociological Quarterly*, 49(1), 105–137.
- Groenewold, G., & Bilsborrow, R. (2008). 14 Design of samples for international migration surveys: Methodological considerations and lessons learned from a multi-country study in Africa and Europe. In *International migration in Europe* (pp. 293–312).
- Hanquinet, L., Savage, M., & Callier, L. (2012). Elaborating Bourdieu's field analysis in urban studies: Cultural dynamics in Brussels. *Urban Geography*, 33(4), 508–529.
- Heinich, N. (2014). *Le paradigme de l'art contemporain. Structures d'une révolution artistique*. Gallimard.
- Kesteloot, C., Meert, H., Mistiaen, P., Savenberg, S., & Van der Haegen, H. (1997). *De geografische dimensie van de dualisering in de maatschappij. Overlevingsstrategieën in twee Brusselse wijken*. Brussel: FWTC.
- Kleiber, D., McGuire, F. A., Aybar-Damali, B., & Norman, W. (2008). Having More by Doing Less: The Paradox of Leisure Constraints in Later Life. *Journal of Leisure Research*, 40(3), 343–359. <https://doi.org/10.1080/00222216.2008.11950144>
- Kukk, K., Van Ham, M., & Tammaru, T. (2019). Ethnicity of leisure: A domains approach to ethnic integration during free time activities. *Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie*, 110(3), 289–302.
- Lewis, O. (1969). The culture of poverty. *Anthropological Realities: Readings in the Science of Culture*, 316–20.
- Lievens, J., Siongers, J., & Waeye, H. (2015). *Participatie in Vlaanderen 1 Basisgegevens en kerncijfers van de Participatiesurvey 2014*. Acco.
- Mathews, V. (2010). Aestheticizing Space: Art, Gentrification and the City. *Geography Compass*, 4(6), 660–675. <https://doi.org/10.1111/j.1749-8198.2010.00331.x>
- Méndez, M., & Font, J. (2013). *Surveying ethnic minorities and immigrant populations: Methodological challenges and research strategies*. Amsterdam University Press.

- Montoro-Pons, J. D., & Cuadrado-García, M. (2018). Religiosity and cultural consumption. *International Journal of Consumer Studies*, 42(6), 704–714.
- Mullens, F., & Glorieux, I. (2019). No interest, no time! Gendered constraints to museum visits in Flanders. *Loisir et Société/Society and Leisure*, 42(2), 244–265.
- Myrberg, G. (2013). Surveying migrants and migrant associations in Stockholm. *Surveying Ethnic Minorities and Immigrant Populations*, 131.
- Peterson, R. A., & Kern, R. M. (1996). Changing highbrow taste: From snob to omnivore. *American Sociological Review*, 61, 900–907.
- Peytcheva, E., & Groves, R. M. (2009). Using variation in response rates of demographic subgroups as evidence of nonresponse bias in survey estimates. *Journal of Official Statistics*, 25(2), 193.
- Rouyet, Y. (2014). Rock the Canal! A history of cultural life in the canal area of Brussels. *Brussels Studies. La Revue Scientifique Électronique Pour Les Recherches Sur Bruxelles/Het Elektronisch Wetenschappelijk Tijdschrift Voor Onderzoek over Brussel/The e-Journal for Academic Research on Brussels*.
- Savage, M. (2011). The lost urban sociology of Pierre Bourdieu. *The New Blackwell Companion to the City*, 511–520.
- Sennett, R. (2018). *Stadsleven: Een visie op de metropool van de toekomst*. JM Meulenhoff, Amsterdam.
- Singer, E., & Ye, C. (2013). The Use and Effects of Incentives in Surveys. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 645(1), 112–141.
<https://doi.org/10.1177/0002716212458082>
- Small, M. L., Harding, D. J., & Lamont, M. (2010). *Reconsidering culture and poverty*. Sage Publications Sage CA: Los Angeles, CA.
- Van Criekingen, M. (2012). Meanings, politics and realities of social mix and gentrification: A view from Brussels. *Mixed Communities. Gentrification by Stealth*, 185–208.
- Van Steen, A., & Lievens, J. (2011). Geen goesting: Over drempels en percepties van kunstparticipatie. In *Participatie in Vlaanderen 2: Eerste analyses van de participatiesurvey 2009* (pp. 307–346). Acco.
- Vandecandlaere, H. (2015). *In Molenbeek*. EPO.
- Vanherwegen, D., Siongers, J., Smits, W., Vangoidsenhoven, G., Lievens, J., & Elchardus, M. (2009). *Amateurkunsten in beeld gebracht*. Gent: Forum voor Amateurkunsten.
- Wiard, V., & Pereira, F. H. (2019). Bad neighborhoods in a good city? Space, place and Brussels' online news. *Journalism Studies*, 20(5), 649–674.

Willekens, M., & Lievens, J. (2016). Who participates and how much? Explaining non-attendance and the frequency of attending arts and heritage activities. *Poetics*, 56, 50–63.

Wuthnow, R. (2002). Religious involvement and status-bridging social capital. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 41(4), 669–684.

9 Bijlage

Face to Face straatenquête

Start of Block: Voor de enquêteur

Q1.1 Enquêteur-nummer:

Q1.2 Plaats van bevraging:

- Havenwijk
 - Historisch Molenbeek
 - Noordwijk
 - Oud-Laken Oost
 - Weststation
-

Q1.3 Plaats van de bevraging in Noordwijk

- Markt van de Antwerpsesteenweg
 - Gemeentelijke Basisschool - Klavertje Vier
 - Omgeving Sint-Rochuskerk
 - Gaucheretpark
-

Q1.4 Plaats van de bevraging in Oud-Laken Oost

- Bockstaelmarkt
 - Ecole fondamentale Annexée Bruxelles II
 - Ecole fondamentale libre Notre-Dame De Laeken
 - Bockstael
 - Maria-Christinastraat
 - Le marche - bio market, Dieudonné Lefèvrestraat
 - Aldi Laken
-

Q1.5 Plaats van de bevraging in Historisch Molenbeek

- Markt Gemeentplaats Sint-Jans-Molenbeek
 - Ecole fondamentale Annexée Serge Creuz – prospérité
 - Ecole communale N10 – La cité des enfants
 - Graaf van Vlaanderen
 - Steenweg op Gent
 - Bonneviepark & parking
 - Sint-Jan-Baptistvoorplein
-

Q1.6 Plaats van de bevraging in de Havenwijk

- Gemeentelijke Basisschool - Regenboog / Centre Maritime
 - Ecole fondamentale Saint Joseph-Saint Remy,
 - Park Thurn & Taxis,
-

Q1.7 Plaats van de bevraging in Weststation

- Zwarte Vijvers
 - Weststation
 - Lidl Molenbeek
 - Weststation
 - Brussels Event Brewery
-

Page Break

Q1.8 Start vragenlijst

De persoonsgegevens die we verzamelen zullen door de onderzoekers aan de Universiteit Gent gebruikt worden voor statistische analyses en rapporting. Deze gegevens worden enkel gebruikt in het kader van dit onderzoek en zullen niet worden doorgegeven aan derden. Door op akkoord te klikken geef je aan vrijwillig deel te nemen aan deze enquête en op de hoogte te zijn gesteld van je rechten:

- Je bent nooit verplicht om op een vraag te antwoorden
- Je hebt ten allen tijde recht op (1) toegang op, (2) aanpassing van of (3) uitwissing van je gegevens
- Je kan ten allen tijden klacht indienen bij de gegevensbeschermingsautoriteit

- Voor je participatie aan deze enquête krijg je een cadeacheque ter waarde van 5 euro

Voor meer informatie kunt u de DPO van perspective.brussels contacteren via privacy.dpo@perspective.brussels

- Akkoord, start Vragenlijst**
- Niet akkoord/ Weigering

End of Block: Voor de enquêteur

Start of Block: Persoonskenmerken en woonplaats

Q2.1 Wat is je geboortjaar?

Q2.2 Wat is je geslacht?

Man

Vrouw

X

Page Break

Q2.3 Wat is de postcode van je woonplaats?

Page Break

Q2.4 Op onderstaande kaart staan 5 wijken aangeduid. Woon je in één van deze 5 wijken?
Indien ja, mag je op onderstaande kaart aanduiden in welke wijk je woont

- Ja
- Nee
- Ik weet het niet

Q2.5 .

	Off	On
Molenbeek Historique		
Quartier Nord		
Quartier Maritime		
Gare de L'ouest		
Vieux Laeken Est		

Page Break

Q2.6 Hoeveel jaar woon je al in deze wijk?

Aantal jaren: _____

End of Block: Persoonskenmerken en woonplaats

Start of Block: PARTICIPATIE BRUSSELS AANBOD

Q3.1 De volgende vragen gaan over deze wijk: **#{Q1.2/ChoiceGroup/SelectedChoices}**

Q3.2 Hoe vaak ben je in de voorbije maand in deze wijk geweest?

Dit is de enige keer

2 of 3 keer

4 keer of meer

Q3.3 De volgende vragen gaan over de wijk waar je woont: **#{Q2.5/ChoiceGroup/SelectedChoicesForAnswer/2}**

Page Break _____

Q3.4 Heb je het voorbije jaar volgende plaatsen bezocht in deze wijk?

Meerdere antwoorden mogelijk

	In deze wijk
Zwembad	☐
Sporthal, sportzalen of fitnessruimte	☐
Horeca (restaurant ,eetzaal, café,theehuis,...)	☐
Buurtfeest	☐
Parken, sport- of speelpleinen	☐
Jeugdhuis of -centrum	☐
Bibliotheek	☐
Cultuurcentrum, gemeenschapscentrum of buurthuis	☐
Gebouw of zaal waarin culturele activiteiten (muziek, dans, theater, tekenen, ...) worden georganiseerd	☐
Gebouw of plaats voor religieuze activiteiten (moskee, kerk, gebedszaal,...)	☐
Festival of evenement met muziek, kunst of cultuur (bv. ô de Molenbeek, Bruxelles Les Bains)	☐
Ander gebouw of zaal waarin sociale of culturele activiteiten worden georganiseerd	☐

Page Break

Q3.5 Hieronder vind je foto's van een aantal plaatsen in Historisch Molenbeek. Kan je aanduiden welke je kent?

Je hoeft er nog niet geweest te zijn, ervan gehoord hebben is voldoende.

	Off	On
L'épicerie		
Maison de cultures et de la Cohésion		
Mima		
La fonderie		
Rive Gauche		
Kanal		

Q3.6 Hieronder vind je foto's van een aantal plaatsen in de Noordwijk. Kan je aanduiden welke je kent?

Je hoeft er nog niet geweest te zijn, ervan gehoord hebben is voldoende.

	Off	On
Créaction		
Centre pôle nord		
ABC		
Kaaitheater		
Kanal		

Q3.7 Hieronder vind je foto's van een aantal plaatsen in Oud Laken Oost. Kan je aanduiden welke je kent?

Je hoeft er nog niet geweest te zijn, ervan gehoord hebben is voldoende.

	Off	On
Maison de la creation		
Nekkersdal		
Bibliothèque de Laeken		
L' Horizon		
Coers de Bois		

Q3.8 Hieronder vind je foto's van een aantal plaatsen in de Havenwijk. Kan je aanduiden welke je kent?

Je hoeft er nog niet geweest te zijn, ervan gehoord hebben is voldoende.

	Off	On
Parckfarm		
CM Maritime		
Allee Du Kaai		
Magasin 4		
Kaaitheater		
KANAL		

Q3.9 Hieronder vind je foto's van een aantal plaatsen in het **Weststation**. Kan je aanduiden welke je kent?

Je hoeft er nog niet geweest te zijn, ervan gehoord hebben is voldoende.

	Off	On
d'broej		
La J		
Ultima Vez		
La raffinerie		
Recyclart		
VK		

Q3.10 Je gaf aan volgende plaatsen te kennen. Waar ben je al eens binnen geweest?

- L' épicerie
- Maison des cultures et de la cohésion sociale
- Mima
- Maison communautaire Pierron –Rive Gauche
- La Fonderie
- Kanal

Q3.11 Je gaf aan volgende instellingen te kennen. Waar ben je al eens binnen geweest?

- CréAction
 - Centre Pôle Nord
 - Kaaitheater
 - KANAL
 - Art Basics for Children (ABC)
-

Q3.12 Je gaf aan volgende instellingen te kennen. Waar ben je al eens binnen geweest?

- L' Horizon
 - Nekkersdal
 - Maison de la creation
 - Bibliothèque de Laeken
 - Les Coeurs de Bois
-

Q3.13 Je gaf aan volgende instellingen te kennen. Waar ben je al eens binnen geweest?

- Allee du kaai
 - Magasin 4
 - Kaaitheater
 - Parckfarm
 - Centre Communautaire Maritime - CCM
-

Q3.14 Je gaf aan volgende instellingen te kennen. Waar ben je al eens binnen geweest?

- Centrum West (D'Broej)
 - La J
 - Ultima Vez
 - La Raffinerie
 - Recyclart
 - VK
-

Page Break

Q3.15 Ben je het eens of oneens met volgende uitspraken over deze wijk?

	(Eerder) oneens	Tussen beide	(Eerder) eens	Weet niet/geen mening
Ik ben goed op de hoogte over wat je allemaal kan doen in deze buurt om je vrije tijd door te brengen	☐	☐	☐	☐
Er zijn voldoende plaatsen waar je kan sporten	☐	☐	☐	☐
Er is voldoende plaats voor cultuur	☐	☐	☐	☐
Er zijn voldoende plaatsen waar je creatieve activiteiten kan beoefenen	☐	☐	☐	☐
Er zijn voldoende plaatsen waar je mensen uit de buurt kan ontmoeten	☐	☐	☐	☐
Er zijn voldoende plaatsen waar kinderen veilig kunnen buiten spelen	☐	☐	☐	☐
Er zijn voldoende winkels (bakker, slager, bank, ...).	☐	☐	☐	☐
Er zijn voldoende interessante activiteiten of initiatieven in de buurt om vrije tijd door te brengen	☐	☐	☐	☐

Page Break

Start of Block: Gezinssituatie

Q4.1 Woon je in één of meerdere huishoudens?

- Eén huishouden
 - Meerdere huishoudens (bv: als kind van gescheiden ouders, op kot,...)
-

Q4.2 Met welke personen woon je samen?

Dit kunnen ook mensen zijn die slechts een deel van de tijd bij je wonen.

- Partner
 - Jouw kinderen (ook stiefkinderen, pleegkinderen,... kortom alle kinderen waarvoor je (mede) verantwoordelijk bent)
 - Broers/zussen
 - Eén of beide ouders (ook stiefouders)
 - Andere familieleden
 - Andere personen (geen familie)
 - Ik woon niet met andere mensen samen
-

Q4.3 Met welke personen woon je samen?

Dit kunnen ook mensen zijn die slechts een deel van de tijd bij je wonen.

	Huishouden 1	Huishouden 2	Huishouden 3
Partner	☐	☐	☐
Jouw kinderen (ook stiefkinderen, pleegkinderen,... kortom alle kinderen waarvoor je (mede) verantwoordelijk bent)	☐	☐	☐
Broers/zussen	☐	☐	☐
Eén of beide ouders (ook stiefouders)	☐	☐	☐
Andere familieleden	☐	☐	☐
Andere personen (geen familie)	☐	☐	☐

Q4.4 Je gaf aan dat je samenwoont met één of meerdere kinderen (ook stief- en pleegkinderen). Met hoeveel kinderen en wat is de leeftijd van het jongste kind?

Aantal kinderen: _____

Leeftijd van het jongste kind _____

Q106 Je gaf aan dat je samenwoont met één of meerdere kinderen (ook stief- en pleegkinderen). Met hoeveel kinderen en wat is de leeftijd van het jongste kind?

Aantal kinderen: _____

Leeftijd van het jongste kind _____

Q4.5 Je gaf aan kinderen te hebben jonger dan 12 jaar. Wat hebben zij de voorbije 6 maanden zoal gedaan tijdens hun vrije tijd?

Deden je kinderen deze activiteiten met of zonder de ouders?

	Zonder de ouders	met de ouders
Naar de bioscoop gaan	☐	☐
Sporten	☐	☐
Een culturele activiteit, (bv. : naar een concert, kindertheater, poppenkast, museum, monument)	☐	☐
Een creatieve hobby (tekenen ,dansen, muziek maken,...)	☐	☐
Religieuze activiteit (dienst bijwonen, bijscholing,...)	☐	☐
Naar een jeugdvereniging gaan	☐	☐
Spelen bij andere kinderen thuis	☐	☐
Buiten spelen in de buurt (speeltuin, op pleintjes, in parken, op straat,...)	☐	☐
Andere, namelijk:	☐	☐
☒ <i>Geen van bovenstaande</i>	☐	☐

Q4.6 Hoe moeilijk of makkelijk kan jij (en je gezin) leven met het huidige inkomen?

- Zeer moeilijk
- Eerder moeilijk
- Gemiddeld
- Eerder makkelijk
- Makkelijk

End of Block: Gezinssituatie

Start of Block: Vrije tijd

Q5.1 Welke drie zaken vind jij het belangrijkste tijdens je vrije tijd?

- Ontspannen
- Nieuwe dingen ontdekken
- Mezelf ontwikkelen
- Actief zijn of fysiek in vorm blijven
- Met vrienden samen zijn
- Met familie samen zijn
- Creatief zijn
- Nieuwe mensen ontmoeten
- Geen van bovenstaande*

Page Break

Q5.2 Welke van de volgende activiteiten heb je **de voorbije maand** tijdens je vrije tijd gedaan?
Duid alle activiteiten aan die je gedaan hebt.

- Muziek beluisteren
- Televisieprogramma's, series, films, filmpjes... bekijken
- Koken als hobby
- Technische hobby (sleutelen aan auto, klussen in huis of tuin,...)
- Boeken lezen (ook strips)
- Gamen, computerspelletjes spelen
- Kaarten, bordspellen spelen (bv. Tavla, Backgammon, Ronda, Partjie, schaken, Monopoly,...)
- Uitrusten, ontspannen, niets doen,...
- Vrienden of familie bezoeken/ontvangen
- Surfen op het internet (ook sociale media)
- Actualiteit of het nieuws volgen

Page Break

Q5.3 Hier volgen nog enkele activiteiten. Welke heb je **de voorbije zes maanden** gedaan?
Duid alle activiteiten aan die je gedaan hebt.

- Een museum of tentoonstelling bezocht
- Naar toneel of theater geweest (ook comedy, poetry slam)
- Naar een ballet- of dansvoorstelling geweest
- Naar een concert of muziekvoorstelling geweest
- Naar een circusvoorstelling geweest
- Een bibliotheek bezocht
- Naar de bioscoop geweest
- Een historisch gebouw bezocht (kasteel, monument, kerk,...)
- Een sportwedstrijd bijgewoond
- Naar een feest of feestje geweest (buurtheest, feestzaal, feestje bij vrienden of familie)
- Lessen of cursussen gevolgd (talencursus, kooklessen, computerlessen,...)
- Op restaurant geweest
- Een café bezocht
- Een theehuis of koffiehuis bezocht
- Een uitstap gemaakt (dierentuin, pretpark, speeltuin, park...)
- Sporten

Page Break

Q5.4 Hoe vaak deed je deze activiteiten de voorbije zes maanden ongeveer?

	Een uitzonderlijke keer	2 of 3 keer	4 tot 6 keer	meer dan 6 keer
Visited a museum or exhibition	☐	☐	☐	☐
Been to a play or theater (also comedy, poetry slam)	☐	☐	☐	☐
Been to a ballet or dance performance	☐	☐	☐	☐
Been to a concert or music performance	☐	☐	☐	☐
Been to a circus show	☐	☐	☐	☐
Visited a library	☐	☐	☐	☐
Been to the cinema	☐	☐	☐	☐
Visited a historic building (castle, monument, church, ...)	☐	☐	☐	☐
Attended a sports game	☐	☐	☐	☐
Been to a party (neighborhood party, party hall, party with friends or family)	☐	☐	☐	☐
Followed lessons or courses (language course, cooking lessons, personal training, ...)	☐	☐	☐	☐
Been to a restaurant	☐	☐	☐	☐
Visited a bar or café	☐	☐	☐	☐

Visited a tea house or a coffee house

made a trip (zoo, amusement park, playground, park ...)

Sports

Page Break

Q5.5 Er zijn verschillende redenen waarom mensen niet, of niet vaker naar musea, concerten, of theater- en dansvoorstellingen gaan. Welke redenen zijn voor jou van toepassing?

- Ik vind de toegang te duur
- Er is niemand die met mij mee kan of wil
- Een gezondheidsprobleem hindert mij
- Ik heb er niet genoeg tijd voor
- Ik kan er moeilijk geraken (te ver, moeilijk bereikbaar,...)
- Ik heb er te weinig informatie over
- De taal die er wordt gesproken is moeilijk voor mij
- Het interesseert me niet
- Ik zou mij er niet op mijn gemak voelen
- Ik heb al te veel andere hobby's
- Ik ken er te weinig van
- Mijn eerdere ervaringen vielen tegen
- Ik vind dat ik al voldoende naar musea, concerten, ... ga (enkel voor wie al deelneemt)
- Mijn familie en/of vrienden zouden sommige activiteiten afkeuren
- Ik keur zelf sommige van deze activiteiten af
- Andere (vul in): _____
- Geen van bovenstaande*

Page Break

Q5.6 Welke zijn voor u de belangrijkste redenen? Duid er maximaal drie aan.

- It is too expensive
 - There is nobody who can or wants to join me
 - A health problem limits me
 - I don't have enough time
 - It's hard for me to get there (too far, difficult to reach,...)
 - I don't have enough information about it
 - I don't know the language well enough
 - I'm not interested
 - I would not feel comfortable there
 - I have too many other hobbies
 - I don't know enough about it
 - My previous experiences were disappointing
 - I already visit museums, concerts, ... enough (only for those who already participate)
 - My family and/or friends would disapprove of some of these activities
 - I myself disapprove of some of these activities
 - Other reasons (fill in): _____
 - none of the above*
-

Page Break

Q5.7 In welke mate zou je er een probleem mee hebben om volgende plaatsen te bezoeken?

	Zou ik nooit een probleem mee hebben	Zou ik soms een probleem mee hebben	Zou ik meestal een probleem mee hebben	Zou ik altijd een probleem mee hebben
Een plaats waar vooral mannen activiteiten doen	☐	☐	☐	☐
Een plaats waar vooral vrouwen activiteiten doen	☐	☐	☐	☐
Een plaats waar men alcohol serveert	☐	☐	☐	☐
Een dans of theater voorstelling waar naakt te zien is	☐	☐	☐	☐
Een museum of tentoonstelling met naakte beelden	☐	☐	☐	☐
Een culturele voorstelling waarin men spot met religie	☐	☐	☐	☐

End of Block: Vrije tijd

Start of Block: Eigen creatieve activiteiten

Q6.1 Heb je creatieve hobby's?

Dit hoeft niet in een vereniging, school of club te zijn. Ook wat je enkel thuis doet mag je

aanduiden.

- Beeldende kunst (boetseren, keramiek, schilderen, glaswerk, edelsmeedkunst, tekenen,...)
- Audiovisuele kunst (fotografie, video,...)
- Creatief schrijven (teksten, gedichten, dagboek, blog,...)
- Dansen (stijldansen, urban dance, volksdans, jazz, klassieke dans,...)
- Muziek maken (instrument, elektronisch,...) of zingen
- Theater (stand-upcomedy, toneel, poetry slam, musical...)
- Circus (acrobatie, goochelen,...)
- Ambachtelijke hobby: naaien, weven, bloemschikken, creatief hout- of metaalbewerken...
- Andere, namelijk: _____

Page Break

Q6.2 Hoe vaak heb je deze creatieve hobby's gedaan de voorbije zes maanden?

	één keer	2 of 3 keer	4 tot 6 keer	meer dan 6 keer
Visual arts (sculpting, ceramics, painting, glassware, goldsmith's art, drawing, ...)	☐	☐	☐	☐
Audio-visual art (photography, video, ...)	☐	☐	☐	☐
Creative writing (texts, poems, diary, blog, ...)	☐	☐	☐	☐
Dancing (ballroom dancing, urban dance, folk dance, jazz, classical dance, ...)	☐	☐	☐	☐
Making music (instrument, electronic,...) or singing	☐	☐	☐	☐
Theater (stand-up comedy, theater, poetry slam, musical ...)	☐	☐	☐	☐
Circus (acrobatics, magic tricks...)	☐	☐	☐	☐
Handicraft or work: sewing, weaving, flower arranging, creative wood or metal processing ...	☐	☐	☐	☐
Other, namely:	☐	☐	☐	☐

Q6.3 Kan je kort je favoriete creatieve hobby omschrijven?

Page Break

Q6.4 Waar beoefen je je favoriete creatieve hobby?

- Thuis
- Bij vrienden, familie of kennissen thuis
- Buiten, in de publieke ruimte (op straat, in het park,...)
- In een vereniging, groep of club
- In een zaal of centrum (bv: sociaal-cultureel centrum, jeugd- of cultuurcentrum,...)
- In een academie (deeltijds kunstonderwijs)
- Op school
- Andere, namelijk: _____

Page Break

Q6.5 Zou je interesse hebben om deze activiteit ook buitenshuis in een vereniging, academie, buurtcentrum,... te doen?

- Nee
- Misschien
- Ja

Page Break

Q6.6 Er zijn verschillende redenen waarom mensen een creatieve hobby enkel thuis beoefenen, en niet in een vereniging, academie of buurthuis. Welke zijn voor jou van toepassing?

- Het is te duur
- Ik kan er moeilijk geraken (te ver, moeilijk bereikbaar,...)
- Er zijn te weinig plaatsen in mijn buurt waar ik mijn hobby kan beoefenen
- Er is niemand die met mij mee kan of wil
- Mijn familieleden willen liever niet dat ik deze activiteit buitenshuis uitoefen
- Ik heb er geen tijd voor
- Een gezondheidsprobleem hindert mij
- Ik heb onvoldoende informatie over het aanbod
- Ik beoefen mijn creatieve hobby liever alleen
- Er is te weinig aanbod specifiek voor vrouwen
- Er is te weinig aanbod specifiek voor mannen
- Ik ken onvoldoende de taal die er wordt gesproken of gebruikt
- Ik ben nog niet zo lang met deze creatieve hobby bezig
- Mijn familie en/of vrienden zouden sommige activiteiten afkeuren
- Ik zou mij er niet op mijn gemak voelen
- Andere, namelijk: _____

Q6.7 Kan je aanduiden waar je je creatieve hobby's doet?

	(Bijna) nooit	Heel soms	Ongeveer de helft van de tijd	Vaak	(Bijna) altijd
Thuis, in mijn woning	☐	☐	☐	☐	☐
In de buurt, op maximum 20 minuten wandelen van mijn huis	☐	☐	☐	☐	☐
In Brussel, buiten de buurt van mijn woning	☐	☐	☐	☐	☐
Buiten Brussel	☐	☐	☐	☐	☐

Page Break

Start of Block: Sociaal demografisch

Q7.1 Heb je momenteel betaald werk?

Werk als jobstudent of als vrijwilliger moet je hier niet meetellen

Ja

Nee

Q7.2 Welke situatie past het beste voor jou? Als er meerdere situaties passen, probeer er dan toch één uit te kiezen die het meeste van toepassing is.

Student

Werkloos, werkzoekend, huisvrouw of huisman

Langdurig ziek, invalide, arbeidsongeschikt

Gepensioneerd

Andere (omschrijf) _____

Q7.3 Hoeveel werk je...?

Minder dan halftijds (0% tot 45%)

Halftijds of meer, maar niet voltijds (46% tot 95%)

Voltijds of meer (96% of meer)

Q7.4 Wat is het hoogste diploma of getuigschrift dat je hebt behaald?

- Geen
 - Lager onderwijs
 - Secundair onderwijs
 - Hoger onderwijs
 - Andere (omschrijf): _____
-

Q7.5 Welke studies volg je momenteel?

- ASO - Algemeen secundair onderwijs
 - BSO - Beroepssecundair onderwijs (ook DBSO en duaal leren)
 - TSO - Technisch secundair onderwijs
 - KSO - Kunstsecundair onderwijs
 - Hoger onderwijs aan een hogeschool
 - Hoger onderwijs aan een universiteit
 - Andere _____
-

Page Break _____

Q7.6 Welke nationaliteit(en) had jij, je moeder en je vader bij geboorte?

Meerdere antwoorden mogelijk

	Jijzelf	Vader	Moeder
Belgisch	☐	☐	☐
Congolees	☐	☐	☐
Frans	☐	☐	☐
Guinees	☐	☐	☐
Italiaans	☐	☐	☐
Marokkaans	☐	☐	☐
Roemeens	☐	☐	☐
Spaans	☐	☐	☐
Syrisch	☐	☐	☐
Turks	☐	☐	☐
Andere- zelf (vul in):	☐	☐	☐
Andere - Moeder (vul in):	☐	☐	☐
Andere - Vader (vul in):	☐	☐	☐

Page Break

Q7.7 Welke taal of talen spreek je meestal....

	Frans	Nederlands	Een andere taal
Met familie (thuis)	☐	☐	☐
Met vrienden	☐	☐	☐
Met collega's of klasgenoten	☐	☐	☐
Met buren	☐	☐	☐

Page Break

Q7.8 Welke andere taal of talen spreek je dan?

Arabisch

Berbers

Duits

Engels

Italiaans

Spaans

Turks

Andere _____

Page Break

Q7.9 Zijn er **landen buiten België** waar je via je familie een band mee hebt?

Nee

Ja, namelijk (1): _____

Ja, namelijk (2): _____

Ja, namelijk (3) _____

Page Break _____

Q8.1 Wat is je geloof of religie?

- Christelijk (Katholiek, Orthodox, Protestants,...)
 - Islamitisch
 - Joods
 - Niet gelovig
 - Andere (omschrijf): _____
-

Q8.2 Welke van de volgende activiteiten doe je regelmatig?

- Bidden
 - Religieuze diensten bijwonen
 - Religieuze muziek maken
 - Deelnemen aan activiteiten van religieuze verenigingen
 - Lessen volgen, geschriften bestuderen
 - Andere, namelijk _____
 - Geen van bovenstaande*
-

Q9.1 Neem je soms deel aan volgende activiteiten (als lid, vrijwilliger of participant)?

Als je nooit deelneemt aan deze activiteiten, kan je dit onderaan aanduiden.

Ik neem soms deel aan activiteiten van:

- Een hobbyclub of -groep (bv. kookclub, knutselclub, naaiclub, ...)
- Een wijk- of buurtvereniging
- Een vereniging die anderen helpt, (bv. ziekenzorg, welzijnszorg, vrijwillige brandweer, ...)
- Een sociale vereniging of actiegroep, bv. mensenrechtenorganisaties, een antiracistische organisatie, een milieuorganisatie,
- Een religieuze of levensbeschouwelijke organisatie
- Sportvereniging of -club
- Een vereniging voor vrouwen, jongeren, gepensioneerden, mensen met dezelfde herkomst
- Een vereniging verbonden aan een school (ouderraad, leerlingenraad,...)
- Een culturele vereniging (muziekschool, theaterhuis,...)
- Andere (omschrijf): _____
- Ik neem niet deel aan activiteiten van verenigingen

Q10.1 Zijn er dingen die je mist in [\\${Q2.5/ChoiceGroup/SelectedChoicesForAnswer/2}](#) om je vrije tijd door te brengen?

Q10.2 Zijn er dingen die je mist in deze buurt om je vrije tijd hier door te brengen?

End of Block: Opmerkingen

Creatieve activiteiten (passantenenquête)

Activités pour enfants

Afro dance
Anime
apprendre à cuisiner pour économiser et des raisons de santé.
apprendre les langues
Avec ma fille
Avec mes enfants
Avec mes enfants
Danse le jardin
boxe foot et dessin
break dance
bricolage
Bricolage
bricoler a la maison. réparations
Bricoler a la maison avec les enfants
brijen en haken...
Ça mélange la nature avec notre quotidienne
Ça se décrit pas, je les aime beaucoup c'est tout
Car c'est un moment pour se détendre et expérimenté des désir
céramique
Chanter
Chanter à la maison avec amis proches et famille
Chanter à la maison
Chanter boléro et danses boléro, dans son, chachacha, tango,
Chanter, make design clothes
coudre
Coudre
coudre embroidery
couture
Couture
Couture chez moi pour moi-même et pour d'autres
Creating bracelets
Cuisine et bricolage avec les enfants
la peinture
dancing at home
Dans une école
danse

Danse

danse
Danse traditionnel rwandais, et le théâtre, danser chez moi en faisant d'autres choses comme cuisiner
décoration pour les anniversaire et autres fêtes
Découvrir la finance
des gâteaux
dessiner dans un notebook
dessin
dessin créatif
Dessin du stylisme
Dessin et chanter
dessin, peinture
Dessiner
Dessiner avec mes frères et sœurs
dessiner avec mes petits enfants
Dessiner avec mon file et je tricote
dessiner et écrire des lettres ?
Dessins, designer, et décorations
Dessins et écrire mes pensées
dire merci
du tricot
Economiser de l'argent
écrire en arabe sur les hadits et décrire le quran
Ecrire mes pensées
Ecrire textes pour chansons mais J'ai arrêté en Belgique
Ecrire ce qui se passe pendant la journée
écrire des pensées
écrire des poèmes
écrire des romans
Ecrire des scenarios
écrire en arabe
Ecrire pour meilleure la calligraphie arabe et écrire mes pensés
écriture
écrire textes pour la musique
Ecrit religieux
Faire des morceaux de musique
Faire mes propres cheveux
Fiction

filming guitar
graphisme professionnel, lié à la nature et la topographie
group de musique
guitar
Guitar
Handcraft jewelry
Hip hop
History about india, pakistan, banhladesh
house
houtbewerking et binnenhuisreparaties
I like to dance to Indian music.
j'aime bien ca car je trouve mon aise et mon relax
Je fait des gâteaux
Je jouais mais maintenant non
je suis artiste et enseigne dans une académie
!!!!
job
jouer la guitare
Jouer le piano
Klussen in tuin
knitting
krumpf
la peinture, sculpture en metal
Lecture
lire
Lire
Lutte playing the oud
Mon boulot
Mot croisées
Music makes me reel good and relax
naaicursus, yoga
Origami en musiek
painting
painting, alone time out of a busy society
parler et lire en français
Peinture abstraite

Peinture, bricolage avec les enfants dans l'idée du zero déchets, écrire
Petites histoire
photo
Photo
Photographie
Piano
Pictogram video maling bricolage
Pour décrire mes problèmes
Professional visual artists
Projects of creativity With younger kids and helping them financially through
Raggae, hip hop
Raj, genre marocain
rap
Rap
s'amuser avec les enfant
seeing family
Sewing clothes and knitting for myself and family
social media on linkedin
stan
Streetdance
sur larchitecture mais maintenat jai pas letemps
tafeltennis
Tekenen in mijn vrije tijd.
Theatre
theme creatif
Tout seule
travailler le verre et faire des jeux de lumières avec ça
Travel
Ukelele
un groupe de musique
Vélo , lecture, sport
Website design
Worked in photoshop

